

SAVOLAISET POHJOIS- JA ETELÄ-SAVON MURTEIDEN
TUNNISTAJINA JA HAVAINNOIJINA

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Anniina Pellikka
Toukokuu 2017

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto	
Tekijät – Author Anniina Pellikka			
Työn nimi – Title Savolaiset Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden tunnistajina ja havainnoijina			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Suomen kieli	Pro gradu -tutkielma	☒	31.05.2017
	Sivuainetutkielma	☐	
	Kandidaatin tutkielma	☐	
	Aineopintojen tutkielma	☐	
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tutkielmassa tarkastellaan Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden tunnistettavuutta ja savolaisia kotimurteidensa havainnoijina. Tutkimusta varten haastateltiin 24:ää maallikkoa, joista puolet ovat kasvaneet Etelä-Savon ja puolet Pohjois-Savon murteiden alueella. Iältään informantit ovat 20–35-vuotiaita. Tutkimuksessa selvitetään, pystyvätkö maallikot sijoittamaan kuulemansa vanhat Pohjois- ja Etelä-Savon murrenäytteet oikealle murrealueelle ja millaisiin piirteisiin he kiinnittivät huomionsa, eli millä perusteella he tekivät päätelmänsä sijoittaessaan näytteitä Suomen eri kuntiin. Tutkimustuloksia tarkastellaan vertaillen sekä murrealueita että maallikoryhmien käsityksiä keskenään. Lisäksi tutkielma tarjoaa tietoa maallikoiden metakielestä.</p> <p>Tutkimus pohjautuu Dennis R. Prestonin kehittämään kansandialektologiseen tutkimusperinteeseen, jossa keskitytään maallikoiden käsityksiin. Tutkimusmetodina on murteentunnistustesti, joka sisältää kuuden ääninäytteen kuuntelemisen, niiden sijoittamisen kartalle ja lisäksi haastattelusuudet, jotka tehtiin kunkin ääninäytteen kuuntelemisen jälkeen. Ääninäytteistä kolme oli Pohjois- ja kolme Etelä-Savon murteiden alueelta.</p> <p>Kaiken kaikkiaan noin 40 % paikannuksista osui oikealle murrealueelle. Pohjois-Savon murteet olivat maallikoille merkittävästi helpompia tunnistettavia: niitä koskevista arvioista 60 % sijoitettiin oikealle alueelle, kun taas Etelä-Savon näytteistä oikealle alueelle paikannettiin vain noin viidennes. Selvä valtaosa virheellisistä arvioista sijoitettiin kuitenkin itämurteiden alueelle. Tutkimus tuki myös vanhoja tuloksia, joiden mukaan lähiseudun murteet on helpompi tunnistaa: pohjoissavolaiset sijoittivat poikkeuksetta Pohjois-Savon murteiden näytteet paremmin kuin eteläsavolaiset, kun taas eteläsavolaiset arvioivat Etelä-Savon murteiden alkuperän pohjoissavolaisia informantteja onnistuneemmin.</p> <p>Pientä vääristymää tuloksiin toi mahdollisesti se, että jotkut informantit olettivat, että tutkimuksessa täytyy olla näytteitä eri puolilta Suomea, sillä heidän apunaan oli kokonainen Suomen kartta. Tällöin jotkut sijoittivat yksittäisiä näytteitä hyvinkin kauas vain siksi, että heistä tuntui, ettei kaikkia näytteitä voinut sijoittaa samalle alueelle.</p> <p>Eniten havaintoja tehtiin yleisgeminatiosta, ensi tavun <i>aa:n</i> ja <i>ää:n</i> diftongiutumuksesta ja <i>i:n</i> loppuheitosta. Useat havaituista piirteistä koettiin <i>savolaisiksi</i>, muttei kaikkia: joidenkin arveltiin viittaavan myös kaakkoismurteiden alueelle. Lopulta valintaan vaikutti kuitenkin eniten kokonaisuus, eikä yksittäinen piirre. Etenkin, jos ääninäyte toi informantille mieleen jonkun henkilön – useimmiten oman isoäidin –, paikantaminen tehtiin tämän henkilön kotikunnan perusteella. Yksittäisistä piirteistä yksikön ensimmäisen persoonan pronominivariantit <i>minä</i> ja <i>miä</i> olivat voimakkaimmin sijoittamiseen vaikuttavia.</p>			
Avainsanat – Keywords			
kansandialektologia, savolaismurteet, Etelä-Savon murteet, Pohjois-Savon murteet, murteentunnistustesti			

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Humanities	
Tekijät – Author Anniina Pellikka			
Työn nimi – Title Savo People as Identifiers and Observers of Northern and Southern Savo Dialects			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Finnish language	Pro gradu -tutkielma	☒	31.05.2017
	Sivuainetutkielma	☐	
	Kandidaatin tutkielma	☐	
	Aineopintojen tutkielma	☐	
Tiivistelmä – Abstract			
<p>This thesis examines the identifiability of dialects from Northern and Southern Savo and Savo people as observers of their own dialects. For this study, 24 non-linguists were interviewed. 12 of the interviewees had grown in the Southern Savo, 12 in the Northern Savo. The ages of informants range from 20 to 35 years. This study attempts to find out whether the non-linguists can locate old Northern and Southern Savo dialect samples to correct dialect areas, and to what type of characteristics they pay attention, or, on which basis they draw their conclusions locating the samples to different Finnish municipalities. The findings are examined by comparing both the two dialect areas and the non-linguists' perceptions. In addition, the thesis provides information on non-linguists' metalanguage.</p> <p>The study is based on Dennis R. Preston's studies on perceptual dialectology, which focus on non-linguists' perceptions. The research method utilized in the thesis is a dialect identification test, which consists of listening to six audio samples, locating them on the map, and an interview, which was conducted after the listening and locating process. Three of the audio samples were from Northern Savo dialect area, three from Southern Savo.</p> <p>Altogether, approximately 40 % of locations made by informants were correct. For the non-linguists, the Northern Savo dialects were significantly easier to identify: 60 % of estimates pertaining to them were located correctly, whereas the same number among the Southern Savo samples was only about one fifth. However, a clear majority of the incorrect attempts to locate samples were placed in the dialect area of the Eastern Finland. The study also supports the previous findings, according to which it is easier to identify the dialects spoken in near regions: without exception, the Northern Savo people located the Northern Savo dialect samples better than the Southern Savo people did, whereas the Southern Savo people succeeded better than the Northern Savo informants in identifying the Southern Savo dialects.</p> <p>A slight distortion of findings may possibly have occurred due to some informants assuming that the research had to include samples from all over Finland since they had a map of whole Finland as their aid. Therefore, some informants located single samples rather far away, only because they felt like not all samples could be from just one geographical area.</p> <p>Most of the observations made by the informants pertain to general gemination, the diphthongization of initial syllables <i>aa</i> and <i>ää</i>, and the apocope of <i>i</i>. Several of the perceived characteristics were found typical of <i>Savo</i> dialect, but not all: some were associated with the Northeastern dialects as well. Ultimately, the choice was affected by entirety, and not only a single characteristic of speech. Especially, if the audio sample reminded the informant of someone they knew—most commonly their own grandmother—the location was based on that person's home municipality. Of single characteristics, the first person singular's pronoun variants <i>minä</i> and <i>miä</i> affected the location the most.</p>			
Avainsanat – Keywords			
Perceptual dialectology, Savo dialects, Southern Savo dialects, Northern Savo dialects, dialect identification test			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	1
1.2	Tutkimusaineisto	2
1.2.1	Informantit	2
1.2.2	Aineistonkeruu	4
1.2.3	Litterointiperiaatteet	5
2	TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMENETELMÄT	6
2.1	Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia	6
2.2	Suomalainen tutkimus	7
2.3	Tutkimusmenetelmä	8
2.4	Tutkimusalueet	9
3	MURRENÄYTTEIDEN PAIKANTAMINEN	15
3.1	Siilinjärven murrenäyte	15
3.2	Kuopion maalaiskunnan murrenäyte	15
3.3	Varpaisjärven murrenäyte	18
3.4	Mikkelin murrenäyte	18
3.5	Ristiinan murrenäyte	21
3.6	Anttolan murrenäyte	24
3.7	Kokoavasti murrenäytteiden paikantamisesta	24
4	NÄYTTEISTÄ HAVAITUT PIIRTEET	29
4.1	Havaintojen jaottelusta ja analyysistä	29
4.2	Vokaali-ilmiöitä koskevat havainnot	30
4.3	Konsonantti-ilmiöitä koskevat havainnot	50
4.4	Sanastoa koskevat havainnot	65
4.4.1	Pronomineja koskevat havainnot	65
4.4.2	Muut sanastoa koskevat havainnot	68
4.5	Muut havainnot	74
4.6	Huomaamatta jääneet murrepiirteet	83
4.7	Kokoavasti maallikoiden murrepiirteiden havainnoinnista	86
5	MAALLIKOIDEN METAKIELI	88
5.1	Metakieli ja sen jaottelu ja analyysi	88
5.2	Lingvistiset termit alkuperäisissä ja muuttuneissa merkityksissä	89
5.3	Kansanomaiset termit	92

5.4 Kielenulkoisia piirteitä koskeva metakieli ja affektiiviset ja ekspressiiviset ilmaukset	98
6 LOPUKSI	101
6.1 Päätelemät	101
6.2 Tutkimuksen arvioivaa tarkastelua	103
LÄHTEET	106
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Vanhana. Meellä ee sanottas *vanhana.* *Vanahana* sanottas ihan meillä päin.
(PSM11)

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Kieli on läsnä jokapäiväisessä elämässämme. Se on osa kulttuuria ja identiteettiä. Etenkin aluemurre – kielen alueellinen muoto, jota puhutaan tietyllä seudulla – edustaa paikallisuutta, ja se on ihmisten ensimmäisenä oppima äidinkieli, ”sydämen kieli”. Jo sen takia murteet ovat tutkimisen arvoisia. 1990-luvulla Suomessa alkoi niin sanottu murrebuumi, ja murteita on myös tutkittu paljon niin ennen buumia kuin sen aikanakin, 2000-luvulta eteenpäin myös kansandialektologisin keinoin. Kuitenkin Etelä-Savon murteet ja eteläsavolaiset maallikot ovat aiemmissa kansandialektologisissa tutkimuksissa jääneet vähälle huomiolle. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että kansan termi *Savon murre* (myös *Savon kieli*) tarkoittaa pohjoissavolaisia murteita (Mielikäinen & Palander 2002: 95–96; Palander 2005b: 64; Nupponen 2011: 85), ja sekin voi olla yksi syy siihen, että Etelä-Savon murteet ovat jääneet hieman sivuun. Myös Mielikäinen (1979: 221) toteaa, että vaikka Mikkelin ympäristö on koko nykyisen savolaisasutuksen lähtökohta, ei sen murretta aina tunnusteta *oikeaksi savoksi* ainakaan pohjoissavolaiseen puheeseen verrattuna.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen pohjois- ja eteläsavolaisia maallikoita Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden tunnistajina ja havainnoijina. Tutkimukseni tulee tarjoamaan savolaisille mahdollisuuden tutustua omaan kieli-identiteettiinsä ja kulttuurihistoriaansa, ja samalla se säilöö palan savolaista historiaa. Tutkimus on myös hyödyllinen pohja mahdollisille jatkotutkimuksille ja lähde muille murretutkimuksille. Samalla se on mielenkiintoinen katsaus siihen, onko todella aihetta ajatella *Savon murteeksi* vain pohjoissavolaisia murteita. Lisäksi se kertoo, kuinka hyvin uudet sukupolvet tunnistavat oman kotiseutunsa perinteisen murteen, kun nykysuomalaisen puhekielen murros on ollut voimakasta. Syynä muutokseen on muun muassa 1900-luvun loppupuolen vuosikymmenillä tapahtunut nopea yhteiskunnallinen kehitys (elinkeinorakenteen muutos ja siitä seurannut kaupungistuminen), jolloin joukko ihmisistä ikään kuin irtautui entisestä kielellisestä taustastaan ja alueellisin perustein laaditut murrekartat eivät enää olleet täysin ajankohtaisia (Mielikäinen 1980: 1). Liikkuvuudesta, murrekosketuksista ja kirjakielen vaikutuksista huolimatta ei ole päästy yhteiseen ja yleiseen puhekielen muotoon (Mielikäinen 1980: 5).

Aihe syntyi oman kiinnostukseni kautta. Suomen murteet – joista tietysti rakkaimpana kotoiset savolaismurteet – ovat jo kauan kiehtoneet minua. Kesätyö Savon kielen seuran palveluksessa antoi mahdollisuuden seurata aitiopaikalta maallikoiden murrekäsityksiä, ja myös Alueellisen variaation tutkimusmenetelmiä -kurssi kasvatti mielenkiintoani aihetta kohtaan. Kansanlingvistinen lähestymistapa ja aitojen savolaisten kohtaaminen haastattelutarkoituksessa alkoi tuntua oikealta, ja kun suomen kielen professori Marjatta Palander ehdotti tätä pro gradun aihetta toiveideni pohjalta, oli päätös lopulta helppo tehdä.

Tavoitteenani on saada vastaukset seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Pystyvätkö pohjois- ja eteläsavolaiset maallikot sijoittamaan Pohjois-Savon murteiden näytteet oikealle murrealueelle?
- 2) Pystyvätkö pohjois- ja eteläsavolaiset maallikot sijoittamaan Etelä-Savon murteiden näytteet oikealle murrealueelle?
- 3) Mihin piirteisiin maallikot kiinnittävät huomionsa, eli millä perusteilla he tekevät päätelmänsä?

Tutkimukseni mahdollistaa vertailun kahdella tasolla: Pystyn tekemään vertailua pohjois- ja eteläsavolaisten maallikoiden murteen havainnointitavoista sekä siitä, millaisia eroja Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden alueen murteista huomataan. Siten tutkin sekä murretta että maallikoiden havaintoja. Pysin löytämään pohjois- ja eteläsavolaisten vastauksien olennaisimmat erot, jos sellaisia on. Lisäksi saan tietoa savolaisten maallikoiden metakielestä, mutta mielenkiintoni kohdistuu kuitenkin pääasiassa kokonaisuuteen siitä, mihin informantit kiinnittävät huomiota ja millaisia päätelmiä he tekevät havaintojensa pohjalta ja millaisia eroja havainnoissa on eri murrealueilta peräisin olevien näytteiden kohdalla.

1.2 Tutkimusaineisto

1.2.1 Informantit

Pro gradu -tutkielmaani varten haastattelin yhteensä 24:ää maallikkoinformanttia, joista 12 oli lähtöisin Pohjois-Savon ja 12 Etelä-Savon murrealueelta. Informantteja etsiessäni otin huomioon seuraavat kolme rajoitusta:

- 1) Informanttien on pitänyt viettää lapsuutensa varhaisvuodet ja kouluvuodet (toisin sanoen vuodet, jolloin oma äidinkieli omaksutaan) joko Pohjois- tai Etelä-Savon

murrealueella, ja kokea alueen puhekieli omaksi ”kotimurteekseen” huolimatta siitä, puhuvatko he sitä itse.

- 2) Informanttien pitää olla yli 20-vuotiaita, jotta heidän kielitietoisuutensa on todennäköisemmin herännyt. Nuoret vastaajat eivät välttämättä ole liikkuneet paljoakaan kotiseutunsa ulkopuolella, eikä heille siksi ole muodostunut kuvaa muista alueellisista kielimuodoista. Tällöin murteiden tunnistus on vaikeaa. (Palander 2001: 149.) Yläikärajana oli 35 vuotta, jolloin vanhimman ja nuorimman informantin ikäero ei ollut liian suuri tieteellisen tutkimuksen kannalta. Samalla myös informanttien ikäjakauma on vertailukelpoinen niin useisiin suomalaisiin (esim. Arve 2002: 5; Isomöttönen 2008: 3) kuin ulkomaalaisiin (esim. Preston 1989: 25) kansandialektologisiin tutkimuksiin. Kansandialektologista aineistoa on kerätty pääasiassa keskimäärin 20–30-vuotiailta.
- 3) Informanttien kuuluu olla maallikoita, eli heillä ei saa olla akateemista kielitieteellistä koulutusta.

Hain informantteja ystävä- ja tuttavapiiristäni, tuttavien tuttavien kautta, yliopistojen ainejärjestöjen sähköpostilistojen kautta sekä ilmoittamalla erinäisissä joensuulaisissa ja kuopiolaisissa Facebook-ryhmissä etsiväni vapaaehtoisia savolaisia haastateltaviksi pro gradu -tutkielmaa varten. Osallistuminen oli vapaaehtoista. Kaikki informantit allekirjoittivat ennen tutkimukseen osallistumistaan tutkimuslupalomakkeen (ks. liite 1), jossa kerroin, mihin ja miten äänitettyjä haastatteluja voidaan jatkossa käyttää. Tutkimistani 24 informantista nuorin oli haastatteluhetkellä 19-vuotias (niin vähän vaille 20-vuotias, että hyväksyin hänet informantiksi 20:n vuoden ikärajaista huolimatta) ja vanhin 34 vuotta vanha. Suurin osa haastateltavistani oli opiskelijoita tai vastavalmistuneita nuoria aikuisia, jotka olivat jo muuttaneet pois synnyinseudultaan. Pohjois-Savon murrealueelta kotoisin olevista informanteista kahdeksan oli naisia ja neljä miehiä. Etelä-Savon murrealueelta naisia oli viisi ja miehiä seitsemän. Kaikkiaan informanteista naisia oli siis 13 ja miehiä 11.

Viitatessani tutkimuksessani yksittäisiin informantteihin käytän tunnuksia, joiden avulla vastaajat erottuvat toisistaan, mutta heidän henkilöllisyytensä ei paljastu. Informanttitunnus on muotoa PSM1, ja siitä käy ilmi maallikon kotiseudun murrealue (ES = Etelä-Savon murteiden alue tai PS = Pohjois-Savon murteiden alue) sekä sukupuoli (N tai M). Lisäksi informantit on erotettu toisistaan juoksevilla numeroinnilla murretaustakohtaisesti niin, että sekä etelä- että pohjoissavolaiset informantit on numeroitu yhdestä kahteentoista.

1.2.2 Aineistonkeruu

Varsinaisen aineistonkeruun tein murretestin ja siihen kuuluvan haastattelututkimuksen avulla vuosina 2015–2017. Haastattelin informantteja kahden kesken etukäteen sovittuna aikana rauhallisessa paikassa. Keskimäärin tutkimustilanteessa kului aikaa noin 40 minuuttia. Tein suurimman osan haastatteluista Joensuussa, joka oli useiden informanttien opiskelukaupunki, mutta kävin tekemässä joitakin haastatteluja myös esimerkiksi Kuopiossa ja Mikkelissä.

Etukäteen informantit tiesivät vain, että kyseessä on murteentunnistustesti, jossa heidän kuuluu kuunnella 6 ääninäytettä ja sijoittaa kukin niistä kuuntelun jälkeen johonkin Suomen kuntaan perustellen arvionsa. Haastattelutilanteen alussa annoin informantille tutkimuslupalomakkeen, Suomen vanhan kuntakartan ja muistiinpanopaperin, ja kertosin ohjeistuksen vielä konkreettisemmin. Ohjeistusvaiheesta lähtien tukeuduin haastattelurunkoni malliin (ks. liite 2), mutta koska puhuin vapaasti ja informantin kysymyksiin vastailen, ohjeistus ei koskaan ollut muodoltaan täysin samanlainen, vaikka sisältö pysyi pääosin samana. Kuunteluttamani puhenäytteet ovat peräisin Etelä-Savon ja Pohjois-Savon sydänalueilta, ja olin etukäteen varmistanut, että ne sisälsivät omalle murrealueelleen tyypillisiä murrepiirteitä. Etelä-Savon näytekuntina olivat Mikkeli, Ristiina ja Anttola, kun taas Pohjois-Savoa edustivat Kuopion maalaiskunta, Varpaisjärvi ja Siilinjärvi. Äänitteet kuuntelutettiin kaikille informanteille samassa järjestyksessä (1. = Siilinjärvi, 2. = Mikkeli, 3. = Ristiina, 4. = Kuopion mlk. 5. = Anttola, 6. = Varpaisjärvi). Ääninäytteet ovat peräisin Kotimaisten kielten keskuksen nettisivuilta, jossa on äänitteinä *Suomen murrekirjassa* (Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2006) teksteinä julkaistut näytteet. Käytin analyysin tukena jonkin verran kirjan valmiita litterointeja, vaikkei se ollut kaikkein paras ratkaisu. Litteroijat eivät ole tutkijoita, eivätkä itäsuomalaisia, ja siksi litteroinneissa on joitakin virheitä.

Informantit saivat – tai oikeastaan heidän piti – kirjoittaa muistiinpanoja näytteitä kuunnellessaan. Jokaisen näytteen jälkeen pyysin informantteja karttaa apuna käyttäen arvioimaan, mistä päin Suomea äänite on peräisin. Informantin kuului kertoa huomionsa ja pohtia, mitä niistä voi päätellä, ja näin perustellen merkitä näytteen numero johonkin Suomen kuntaan. Haastattelussa pyrin tarkentavien kysymysten avulla saamaan informantit kielentämään perustelunsa mahdollisimman hyvin. Näyte tai osia siitä voitiin kuunnella toistamiseen, jos informantti niin tahtoi, mutta vain harvat käyttivät mahdollisuutta hyväkseen. Vastaus katsottiin oikeaksi, jos siinä mainittu kunta kuului samaan murrealueeseen kuin näyte todellisuudessa kuuluu. Haastattelut äänitettiin sanelukoneelle, josta pystyin myöhemmin litteroimaan ne ja analysoimaan niitä kvalitatiivisesti.

1.2.3 Litterointiperiaatteet

Tässä tutkimuksessa litteroinnin tarkkuudella ei ole suurta merkitystä tutkimustulosten kannalta, joten pro graduni sisältämät sitaatit on litteroitu puolikarkeasti. Olen käyttänyt hieman mukaillen samoja periaatteita kuin esimerkiksi Aila Mielikäinen teoksessaan *Mikkelin seudun murrekirja* (Mielikäinen 1999: 20–24). Kirjakielen oikeinkirjoituksesta poikkeavia litterointiperiaatteita ovat seuraavat:

- 1) Liudentuminen on merkitty kirjaimen jäljessä olevalla akuutilla: *ol'*.
- 2) Laryngaaliklusiilin tai puristussupistuman merkinä on heittomerkki. Kaksinkertainen heittomerkki tarkoittaa, että ilmiö on vahva: *minu' 'isä*.
- 3) Sananloppuisesta *k*:sta jäänyt loppukahdennus on merkitty konsonantin edellä: *mänep pois*. Loppukahdennus ei aina kuulu aina soinnillisten konsonanttien edellä.
- 4) Mahdollisen geminaation olen aina merkinnyt litteraatiossa täysimittaisena, vaikka geminaatioaste sijoittuisikin lyhyen konsonantin ja geminaatiokonsonantin välille.
- 5) Vokaalien väliin ilmaantuneet siirtymä-äänteet *j* ja *v* olen aina merkinnyt täysimittaisiksi, vaikka ne kuuluisivat heikosti.
- 6) Yhdyssanat olen merkinnyt tarvittaessa yhdysmerkillä.
- 7) Sanojen välissä oleva kaari tarkoittaa ns. legatoääntämystä eli sitä, että sanat ääntyvät yhteen: *sill,oli*
- 8) Diftonginreduktion olen merkinnyt ilman erillisiä tarkemerkkejä, eli olen tulkinnut tapaukset joko täysin redusoituneiksi tai redusoitumattomiksi.

Välimerkkejä ja muotoilua koskevat litterointiperiaatteet ovat seuraavat:

- 1) Pilkulla merkitään taukoa, jossa puheääni ei laske.
- 2) Pisteellä merkitään taukoa, jossa puheääni laskee ja jota seuraa selvästi uusi asia tai kokonaisuus. Tällaiset tauot ovat usein myös pitempiä.
- 3) Kahdella ajatusviivalla (– –) olen merkinnyt pois jätettyjä sanoja tai lauseita, jotka eivät ole olennaisia sitaatin esimerkin kannalta.
- 4) Hakasulkeissa ovat tutkijan omat lisäykset tai tarkennukset. Hakasulkeissa oleva kysymysmerkki [?] tarkoittaa epävarmasti kuultua äännöstä.
- 5) Yhdyssanojen kohdalla olen noudattanut kirjakielen ohjeistusta (*Pohjois-Savosta*).
- 6) Sanojen tapailut olen merkinnyt tavuviivalla (*konnee- konneella*).
- 7) Sitaateissa olevat kielenaineokset on merkitty *kursiivilla*.
- 8) Sitaateissa olevat termit, joista sitaatti on esimerkkinä, on merkitty **lihavoinnilla**.

2 TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMENETELMÄT

2.1 Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia

Tutkimukseni kohdistuu Suomen aluemurteisiin ja muuhun puhekieleen, tarkemmin sanottuna se edustaa kansanlingvistisen tutkimuksen yhtä haaraa, kansandialektologiaa (*perceptual dialectology*). Kansanlingvistiikka on puolestaan osa sociolingvistiikkaa. Siinä missä kansanlingvistiikka on laajasti kiinnostunut maallikoiden eli ei-lingvistien kielenkäyttöä koskevista näkemyksistä, on kansandialektologian tutkimuskohde tarkemmin rajautunut: se tutkii maallikoiden murrehavaintoja, -käsityksiä ja -asenteita (Palander 2001: 147). **Maallikolla** tarkoitetaan *ei-lingvistiä*, ja sen muita synonyymeja ovat muun muassa *ei-kielitieteilijä* ja *tavallinen kielenkäyttäjä*. Vastaavia englanninkielisiä termejä ovat ainakin *non-linguist*, *naive speaker* ja *folk linguist*. (Palander 2011: 12–13.) Palanderin (2011: 12) mukaan kansandialektologia on kansanlingvistikista tutkimuslinjoista tutkituin.

Kansanlingvistiikan taustalla on ajatus siitä, että myös maallikot pohtivat kieltä, eivät ainoastaan kielitieteilijät, ja että maallikoiden kielelliset käsitykset voivat tarjota lingvisteille arvokasta tietoa (Preston 1989: 2–3; Palander 2011: 11). Olennaista on, että kielitieteilijöiden ja maallikoiden kielikäsitykset eivät ole samanlaisia ja että kielestä puhumisen tavat eroavat toisistaan. Maallikoille kieli on ikään kuin hierarkia, jossa ylimmällä tasolla on eräänlainen virheetön ja hyvä kieli, kun taas murteet ja muu ”virheellinen” kieli ovat alemmilla tasoilla. Lingvistit puolestaan näkevät kielen erilaisten varieteettien joukkona. (Preston 2002: 62–66; Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006: 225.)

Maallikoiden käsityksiä koskevia tutkimuksia tehtiin esimerkiksi Hollannissa jo 1940-luvulla (Preston 1989: 4). Kaiken kaikkiaan maallikoiden murrehavaintojen ja -asenteiden tutkiminen oli kuitenkin vähäistä ennen 1900-luvun viimeisiä vuosikymmeniä. Varsinaisesti kansandialektologian isänä pidetään yhdysvaltalaisesta Dennis R. Prestonia, joka vakiinnutti sen varsinaiseksi tieteenalaksi ja monipuolisti sen tutkimusmenetelmiä 1980-luvulla (Palander 2001: 147). Preston kehitti tutkimuksiaan varten muun muassa mentaalikartat (*mental maps*) ja erilaisia murteentunnistustestejä. Mentaalikarttamenetelmässä maallikoiden käytössä on kartta, johon he merkitsevät olettamiensa murteiden alueet ja nimet. Murteentunnistustesteissä puolestaan informanttien tehtävänä on yhdistää kuulemansa murrenäyte johonkin paikkakuntaan. Niiden avulla pyrittiin selvittämään, miten maallikot hahmottavat ja nimeävät murrealueita, mitkä alueet mielletään murteiden ydinalueiksi ja onko mentaalikarttojen murrealueiden ja tunnistettavien murrealueiden välillä korrelaatiota. Samalla on saatu tietoa

myös siitä, millaisina murteita pidetään, miten niihin suhtaudutaan ja millaisia kielenpiirteitä eri alueisiin liitetään. (Preston 1989; Niedzielski & Preston 2000: 82–95; Vaattovaara 2009: 33.)

Nupposen (2011: 3 ja siinä mainitut teokset) mukaan kansandialektologinen tutkimus on levinnyt verrattain laajalle alueelle. Tutkimustraditio jatkuu Hollannissa ja Japanissa (ks. esim. van Bezooijen 2002; Yonezawa 2002), ja tutkimuksia on ilmestynyt myös esimerkiksi Brasiliasta, Venäjältä ja Koreasta. Yhdysvalloissa tutkimuksia on tehty jo paljon. Kansandialektologian ja -lingvistiikan synnystä ja kehityksestä voi lukea lisää esimerkiksi Nupposen (2011: 2–5) väitöskirjasta sekä Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 17–20) kansanlingvistisestä tutkimuksesta.

Kansandialektologiaa tarvitaan, jotta kielen asemaa ja sen käyttöä voitaisiin ymmärtää. Kansandialektologian näkökulmat voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan: 1) mitä ihmiset sanovat kielestä, 2) miten sanottuun suhtaudutaan, 3) mitä sanotusta puhutaan. (Preston 1999: xi, xxiii.) Toinen kansanlingvistiikassa käytettävä jako koskee maallikoiden metakieltä. Maallikoiden kieltä koskeva puhuminen voidaan jakaa kahteen osaan: Metakielen taso 1 (*metalanguage 1*) sisältää kieltä itseään koskevat käsitykset (esim. ”pohjoissavolaiset *venyttää* sanoja”), kun taas metakielen toiselle tasolle (*metalanguage 2*) kuuluvat itse kielenkäyttäjää koskevat asenteelliset ja arvottavat kuvaukset (”kieron savolaisen jutut”). (Niedzielski & Preston 2000: 302–314.) Lisäksi kansandialektologian avulla selvitetään, millaiset murteellisuudet ovat maallikoiden keskuudessa tiedostettuja, eli mihin kiinnitetään huomiota (Palander 2000: 441).

2.2 Suomalainen tutkimus

Suomeen kansandialektologia saapui toden teolla 2000-luvulla, mutta joitakin havaintoja tehtiin jo lähes sata vuotta aiemmin. Vuonna 1908 Virittäjässä ilmestyi Ojansuun (1908: 9) artikkeli *Kansa murrehavaintojen tekijänä*, jossa ihmetellään, kuinka suomalaiset tietävät hämmästyttävän tarkasti naapurimurteen ja kotikunnan murteiden eroista ja todetaan, että kyseisistä huomioista on tieteellisellekin tutkimukselle hyötyä. Vuosina 1908–1910 Virittäjässä ilmestyi luettelomaisia murrematkimuksia, jotka ovat eräänlaisia katsauksia kansan tekemiin murrehavaintoihin. Havainnot keskittyivät länsimurteisiin. (Nupponen 2011: 3.) Laajin murrehavaintoihin keskittyvä tutkimus ennen varsinaista kansanlingvistiikkaa on Pirkko Leinon (1968) pro gradu -tutkielma *Suomalaiset murrematkimukset*. Työ sisältää paljon

esimerkkitapauksia ja siinä pohditaan myös jäljittelyilmiön syntyä. 1970-luvun loppupuolella käynnistyi Nykysuomalaisen puhekielen murros -hanke, jonka puitteissa saatiin tietoa myös kansan murreasenteista ja -tietoisuudesta, vaikkei se varsinaista kansandialektologiaa vielä ollutkaan (Palander 2011: 12–13).

Prestonin ideoihin perustuva tutkimus alkoi yleistyä Suomessa pikkuhiljaa 2000-luvun taitteessa. Vaattovaaran (2009: 27) mukaan kansanlingvistinen tutkimus alkoi Suomessa kunnolla vuonna 2001, kun Virittäjässä ilmestyi Palanderin kansanlingvistiikan keskeisiin teoksiin tutustuttava kirjaesittely *Kansan käsityksistä lingvistiikkaa*. Siitä lähtien ala on tuottanut useita tutkimuksia useista eri yliopistoista. Pro graduja aiheesta ovat tehneet esimerkiksi Alpia (2003), Törnqvist (2004), Kokkonen (2010), Räsänen (2013) ja Toivanen (2014). Kansandialektologisia väitöskirjoja Suomessa on ilmestynyt kaksi: Vaattovaara (2009) tutki pellolaisnuorten käsityksiä Torniolaaksosta paikkana ja murrealueena, ja Nupponen (2011) tarkasteli *savon murretta* syntyperäisten savolaisten ja Savoan muuttaneiden näkökulmasta. Lisäksi alalta on syntynyt monia muita tutkimuksia ja artikkeleja (esim. Mielikäinen 2005; Palander 2011; Mielikäinen & Palander 2014a; Palander 2015). Tutkimuksien kohteina ovat olleet maallikoiden murrealueiden hahmottaminen, havainnot kotiseudun ja vieraiden murteiden tyypillisistä piirteistä, tapa puhua murteista ja kirjoittaa murteella. Palander ja Nupponen (2005a) ovat julkaisseet kansanlingvistisen artikkelikokoelman *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Kokoelman tarkoituksena on tarkastella pohjois- ja eteläkarjalaisten käsityksiä *Karjalasta* ja murteista, joita puhutaan *Karjalan* alueella.

Suomessa kansandialektologinen tutkimus on keskittynyt paljolti itämurteisiin (Vaattovaara 2009: 27–28 ja siinä mainitut lähteet). Myös oma tutkimukseni tarkastelee itämurteita, mutta Etelä-Savo on kansandialektologisena tutkimusalueena suhteellisen uusi. Mielikäinen ja Palander (2014a) ovat käsitelleet aluetta maallikoiden metakielen näkökulmasta, mutta murteentunnistuksen kannalta sitä ei ole käsitelty.

2.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmetodinani on murteentunnistustesti ja siihen liittyvä haastattelu (ks. tarkemmin aineistonkeruusta luvusta 1.2.2). Haastattelutilanteessa informantit kuuntelivat kuusi murrenäytettä tietämättä lainkaan, mistä ne ovat peräisin. Jokaisella informantilla oli käytössään vanha Suomen kuntakartta. Kunkin näytteen jälkeen pyysin informantteja

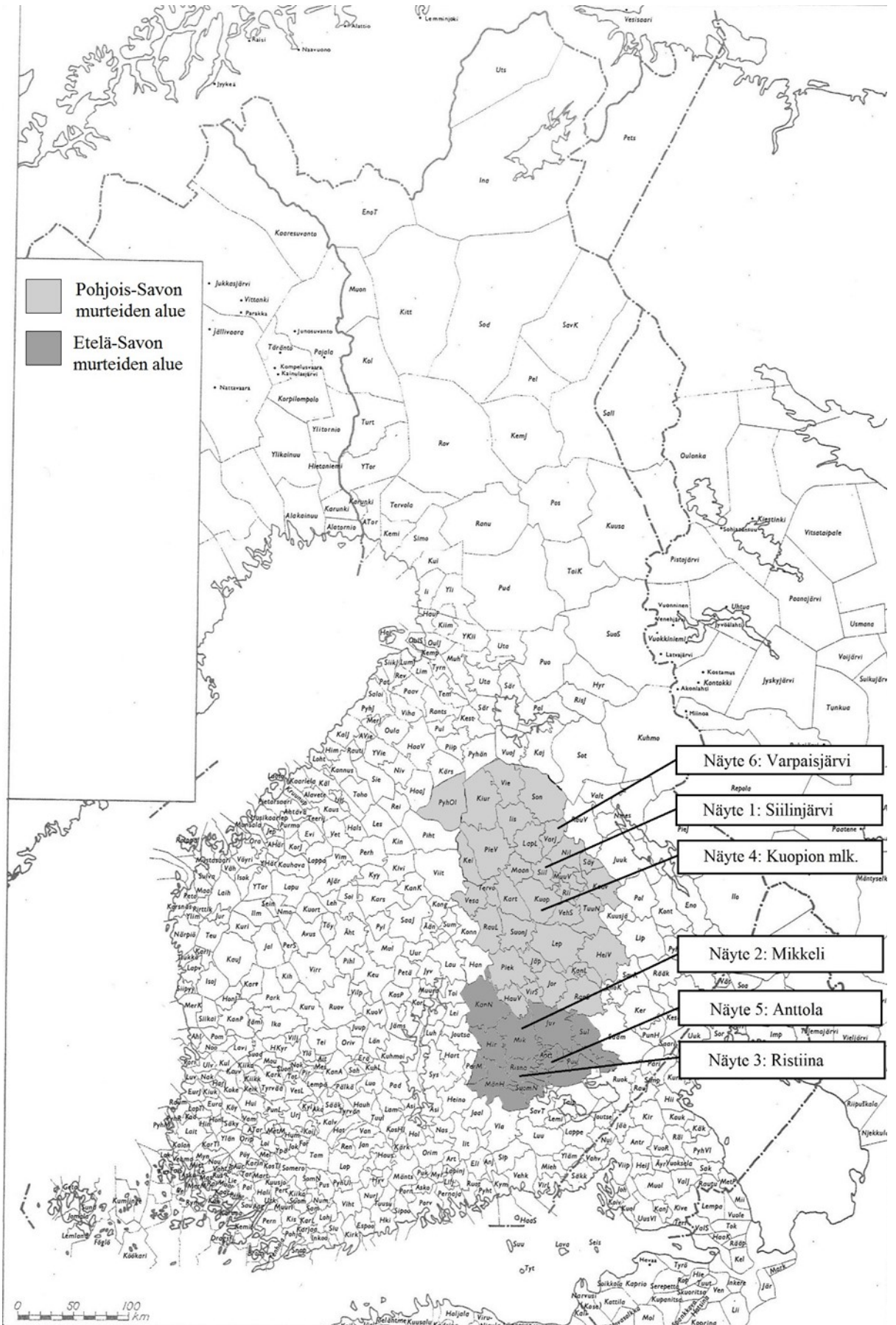
sijoittamaan näytteen numeron siihen Suomen kuntaan, josta hän arveli puhujan olevan kotoisin. Haastattelun aikana pyysin myös mahdollisimman tarkkoja perusteluja valinnoille. Puolet näytteistä oli Pohjois-Savon murteiden alueelta ja puolet Etelä-Savon murteiden alueelta, joten tarkoitukseni oli selvittää, kuinka hyvin maallikot kykenevät sijoittamaan oman murrealueensa sekä naapurimurteen näytteet kartalle.

Samankaltaisia murteentunnistustestejä on käytetty kansandialektologiassa alusta alkaen. Jo Preston (1989: 128–130) kuuntelutti maallikoilla eri seutujen murrenäytteitä ja pyysi heitä päättämään, mistä puhuja on kotoisin. Suomessa samantyyppistä lähestymistapaa ovat hyödyntäneet muun muassa Palander ja Nupponen (2005b: 42), jotka teettivät yhdeksään äänitteeseen perustuvan murteentunnistustestin ensimmäisen vuoden suomen kielen opiskelijoilla, joiden opinnot olivat vielä niin alkuvaiheessa, että heidän voitiin olettaa olevan verrattavissa kutakuinkin kehen tahansa nuoreen ei-kielitieteilijään. Testin tarkoituksena oli ennen kaikkea selvittää, pystyvätkö opiskelijat erottamaan Pohjois-Karjalan murteet sydänsavolaismurteista. Oikeaksi vastaus tulkittiin, jos informantin valitsema kunta kuului samaan kielitieteelliseen murrealueeseen kuin näytteen todellinen sijaintikunta. Samanlaista ajattelua sovellan itsekin tutkimuksessani. Myös Johanna Vaattovaara (2009) ja Anne-Maria Nupponen (2011) ovat hyödyntäneet murteentunnistustestejä osana väitöskirjatutkimuksiaan.

Oma tutkimukseni tulee olemaan ensimmäinen yhtä aikaa Etelä- ja Pohjois-Savon murteisiin kohdistuva kansanlingvistinen tutkimus, ja vertaileva näkökulma tuo tutkimuskentälle uutta tietoa. Etelä-Savon murteista on tehty aiemmin esimerkiksi äännehistoriallisia tutkimuksia (Mielikäinen 1981; 1994), mutta kansandialektologiassa Etelä-Savon murteet ja maallikot ovat jääneet vähälle huomiolle. Esimerkiksi Nupponen on väitöskirjassaan kyllä tutkinut Savon murretta, mutta informantteina ovat olleet pohjoissavolaiset maallikot ja tutkimuksen päähuomio kohdistuu pohjoissavolaisiin murteisiin (Nupponen 2011: v). Etelä-Savon maakunnan alueelta on tutkittu myös Savonlinnan seudun murretta (esim. Palander 1996), mutta Savonlinnan seutu kuuluu välimurteiden alueeseen ja on siten eri murreryhmä.

2.4 Tutkimusalueet

Suomen itämurteet jaetaan savolais- ja kaakkoismurteisiin. Etelä- ja Pohjois-Savon murteet (yhdessä myös niin sanotut sydänsavolaiset murteet) kuuluvat savolaismurteiden alueeseen,

Kartta 1: Etelä- ja Pohjois-Savon murteiden alueet ja ääninäytteiden pitäjät.

joka jakautuu yhteensä yhdeksään alamurteeseen. Itkosen (1989: 342–343) murrealuejaotteluun pohjautuvassa kartassa 1 näkyvät tummennettuina Etelä- ja Pohjois-Savon murteisiin kuuluvat kunnat sekä pitäjät, joista kuuntelunäytteideni puhujat ovat kotoisin.

Pohjois-Savon murrealueeseen kuuluu 35 kuntaa, jotka ovat Pyhäjärvi, Kiuruvesi, Vieremä, Sonkajärvi, Iisalmi, Keitele, Pielavesi, Lapinlahti, Varpaisjärvi, Nilsia, Säyneinen, Vesanto, Tervo, Karttula, Maaninka, Siilinjärvi, Kuopio, Muuruvesi, Riistavesi, Juankoski, Kaavi, Tuusniemi, Vehmersalmi, Rautalampi, Suonenjoki, Leppävirta, Heinävesi, Kangaslampi, Varkaus, Rantasalmi, Joroinen, Pieksämäki, Jäppilä, Virtasalmi ja Haukivuori. Etelä-Savon murrealueeseen puolestaan kuuluu seuraavat 11 pitäjää: Kangasniemi, Mikkeli, Juva, Sulkava, Hirvensalmi, Ristiina, Anttola, Puumala, Mäntyharju, Suomenniemi sekä Pertunmaan itäpuolisko. Murrealueiden ja maakuntien rajat eivät ole täsmälleen samanlaiset, vaan pientä eroa on (ks. luku 3.7 sivulta 27–28). Nykyisin kaikki kunnat eivät ole enää itsenäisiä, vaan osa on yhdistynyt naapurikuntiin, kuten esimerkiksi Varpaisjärvi Lapinlahteen vuonna 2011.

Pohjois-Savon murrealuetta ympäröivät lähinnä muut savolaismurteet: pohjoisesta sitä rajaavat Kainuun murteet, idästä Pohjois-Karjalan ja Savonlinnan seudun välimurteet, etelästä Etelä-Savon murteet ja lännestä Keski-Suomen murteet sekä Keski-Pohjanmaan murteet. Viimeisintä lukuun ottamatta kaikki kuuluvat savolaismurteisiin. Etelä-Savon alue puolestaan on kosketuksissa useampiin selvästi erilaisiin murrealueisiin. Lännessä, pohjoisessa idässä sekin rajautuu muihin savolaismurteisiin: Päijät-Hämeen murteisiin, Keski-Suomen murteisiin, Pohjois-Savon murteisiin ja Savonlinnan seudun välimurteisiin. Etelässä naapurimurteena puolestaan on toinen itämurteiden pääryhmä eli kaakkoismurteet, ja lounaisosissa Etelä-Savon murteet kohtaavat länsimurteisiin kuuluvia kaakkoishämäläisiä murteita. Mielikäisen (1979: 222) mukaan Etelä-Savon murteiden kirjavuutta voi selittää osittain nimenomaan asema hyvin erilaisten murteiden tuntumassa. Pohjois-Savon murteet taas ovat varsin yhtenäisiä, ja se voi olla syynä siihen, että juuri pohjoissavolaisia murteita pidetään perussavona (Mielikäinen 1981: 35–37).

Suomen itämurteiden lähtökohtana on yhteinen kansakieli, *muinaiskarjala*, jonka puhujat asuivat Laatokan länsirannikolla niin sanotussa Muinais-Karjalassa. Se jakautui vuonna 1323 tehdyn Pähkinänsaaren rauhan seurauksena kielellisesti niin, että rajan itäpuolelle Käkisalmen Karjalassa puhutut murteet kehittyivät itsenäiseksi karjalan kieleksi ja länsipuolella kehittyivät suomen kielen itämurteet, eli savolais- ja kaakkoismurteet. (Mielikäinen 2008: 61.)

Savolainen heimo ja savolaismurteet ovat alun perin lähtöisin Mikkelin alueelta. Seudulla on ollut jo 1000-luvun vaihteessa tilapäiseen eränkäyntiin pohjautuvaa länsisuomalaista

asutusta, mutta viimeistään 1100-luvulla alue alue karjalaistui muuttoliikkeen seurauksena, ja Savon ensimmäisen vakinaisen asutuksen alkuperä on suurilta osin karjalaista. (Lappalainen 1972: 12; Mielikäinen 1999: 25; Mielikäinen 2008: 61.)

Nimenä Savo (”Sawolax-Sauolax”) mainittiin ensimmäisen kerran Pähkinäsaaren rauhan rauhansopimuksessa vuonna 1323. Rauhan yhteydessä Savo luovutettiin yhdessä kahden muun karjalaisen kihlakunnan kanssa Ruotsille. Muinaiskarjalaisen tytärasutuksen yhteydet kaakkoon jatkuivat edelleen, mutta silti sen murteista kehittyivät savolaismurteet, jotka erosivat huomattavasti Kannaksen seudun murteista. Tätä Suur-Savossa (Saimaan ympäristön Savossa) puhuttua murretta kutsutaan *kantasavoksi*, joka sisälsi aineksia lännestä ja idästä. (Mielikäinen 2008: 61 ja siinä mainitut lähteet.)

Metsästys, kaskiviljely ja muut uudet elinkeinot vaativat yhä laajempia liikkuma-aloja, ja siitä alkoi savolaisten erä- ja asutusvaltaus. 1500-luvulla uusia kaskimaita alettiin etsiä Suur-Savon pohjoispuolelta ja käynnistyi savolaisekspansioksi kutsuttu muuttoliike. Savolaiset levittäytyivät Pohjanmaalle, Hämeeseen, Kainuuseen ja Karjalaan, mikä näkyy myös murteiden levinneisyydessä. 1540-luvulla oli vakiintunutta savolaisasutusta Kuopion seudulla ja hajanaisesti pohjoisemmassakin. Suur-Savon yhteydet kaakkoon jatkuivat edelleen toisin kuin pohjoisemman Savon, ja siten Mikkelin ja Kuopion seudun murteet eriytyivät toisistaan Etelä- ja Pohjois-Savon murteiksi. (Lappalainen 1972: 12–14; Mielikäinen 2008: 61 ja siinä mainitut lähteet.)

Savolaismurteille ominaisia piirteitä on paljon, ja monilta osin Pohjois- ja Etelä-Savon murteet eivät eroa toisistaan. Molemmille on esimerkiksi tyypillistä kato *t:n* heikon asteen vastineena, pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumisen ensi tavussa, yleisgeminaatio, sananloppuinen *i:n* kato, *ee:n* labiaalistuminen (*tulloo*), essiivimuotoinen aktiivin 2. partisiippi (*nähnynnä*) ja *männä*-sana *mennä*-verbin varianttina. Erojakin kuitenkin on, ja valtaosa niistä selittyy sillä, että kaakkoismurteilla on ollut oma vaikutuksensa Etelä-Savossa. Joskus erojen syynä on yhteinen muinaiskarjalainen perintö, joka ei ole säilynyt muualla Savossa. (Mielikäinen 1979: 227.) Kaakkoismurteet ovat vaikuttaneet Etelä-Savon murteisiin. Lisäksi Kuopion ja Mikkelin seudun eroon ovat vaikuttaneet muun muassa taloudelliset yhteydet Pohjanlahden ja Suomenlahden suuntaan, ja vuoden 1775 läänijaolla on myös ollut oma merkityksensä. (Mielikäinen 2008: 85.)

Kuitenkin sydänsavolaisten murteiden raja on hieman hankalasti määriteltävissä, sillä useiden erottavien piirteiden levikkialue yltää vähän Pohjois-Savon puolelle eikä niistä muodostu mitään selvää isoglossikimppua (Mielikäinen 1981: 17). Seuraavaksi listaan tämän tutkimuksen kannalta olennaisimpia piirre-eroja, joita Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden välillä

on ja jotka siten voivat toimia informanteille vihjeinä siitä, onko piirre kotiseudulta vai muualta. Piirteiden pohjana ovat Kettusen (1940a) murrekartasto ja Mielikäisen (1981: 17) Etelä-Savon murteiden äännehistoria.

- 1) *ts*-yhtymän edustus vaihtelee savolaismurteiden alueella (Kettunen 1940a: 8). Pohjois-Savon murteiden alueella esiintyy taivutusta *mehtä* : *metän*, alueen läntisemmissä ja eteläisemmissä osissa myös *mehtä* : *mehän*. *ht* : *h* -variaatiota esiintyy myös Etelä-Savon murteiden alueella, mutta siellä esiintyy lisäksi muotoa *messä* : *mesän*. Mäntyharjulla ja Suomenniemellä on myös muotoa *mettä* : *metän*. Pohjois-Savon ääninäytteissä piirre esiintyy muun muassa muodoissa *veihti* 'veitsi' (Siilinjärvi) ja *metässä* 'metsässä' (Varpaisjärvi), kun taas Etelä-Savon murrealueen ääninäytteissä esimerkiksi sanoissa *tuakkavissa* 'takkavitsa' (Ristiina) ja *seissemännellä* 'seitsemännellä' (Anttola).
- 2) Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymistä esiintyy Pohjois-Savon murteiden alueella *ee*- ja *OO*-variantteja (Kettunen 1940a: 191, 194). Etelä-Savon murteiden alueella edustus on osin *i(j)A* ja *O(v)A* (*korkija*, *verkkova*) (Mielikäinen 1981: 17). Pohjois-Savon ääninäytteissä piirre esiintyy muun muassa muodoissa *karkeeks* 'karkeaksi' (Siilinjärvi) ja *lukkee* 'lukea' (Kuopion mlk.), kun puolestaan Etelä-Savolle tyypillisempi muoto on esimerkiksi muodoissa *luokova* 'luokoa, kaadettua heinää' (Ristiina) ja *tyttövä* 'tyttöä' (Anttola).
- 3) *i*-, *u*- ja *y*-loppuiset diftongit ovat redusoituneet savolaismurteissa laajalla alueella (*laeva*, *laolu*) (Kettunen 1940a: 158). Pohjoissavolaisten murteiden keskiosassa *u*- ja *y*-loppuiset diftongit voivat redusoitua pitkävokaaliseen muotoon (Siilinjärven näyte: *laatanen* 'lautanen'), mutta Etelä-Savon murteiden alueella näin ei käy (Mikkelin murrenäyte: *käöttivät* 'käyttivät').
- 4) Itämurteiden erikoisgeminaatiota esiintyy Pohjois-Savon murteiden alueella (Mielikäinen 1981: 17). Ääninäytteissä piirrettä esiintyy esimerkiksi sanoissa *vierraeta* 'vieraita' (Siilinjärvi) ja *tärkkee* 'tärkeä' (Kuopion mlk.).
- 5) Yksikön persoonapronominista esiintyy Pohjois-Savon murteiden alueella muotoja *minä*, *sinä* : *minu*-, *sinu*-, kun taas osassa Etelä-Savon murteiden alueelle kuuluvista kunnista on varianttia *miä*, *siä* : *miu*-, *siu*- (Kettunen 1940a: 112; Mielikäinen 1981: 17). Anttolan ja Mikkelin näytteissä esiintyy sekä varianttia *minä* että *miä*. Ristiinan näytteessä on vain muoto *miä*. Pohjois-Savon näytteissä *miä*-varianttia ei esiinny, vaan persoonapronominina on esimerkiksi Varpaisjärven näytteessä *minä*.

- 6) Svaavokaali kuuluu sekä etelä- että pohjoissavolaisiin murteisiin, ja sen esiintymisedellytykset ovat jokseenkin samat: se on mahdollinen konsonanttiyhitymissä *lh, lk, lkk, lm, lp, lpp, lv*. Eroja on kuitenkin kaksi: Ensinnäkin eteläsavolaisissa murteissa tavataan *silemä, kuloma, kylömä* -edustusta suppeiden vokaalien jäljessä, kun taas Pohjois-Savossa svaa on kvaliteetiltaan aina sama kuin edellisen tavun vokaali (*silimä, kuluma, kylymä*). Toiseksi svaavokaalin distribuutio on Etelä-Savossa suppeampi kuin Pohjois-Savossa ja useimmissa muissa savolaismurteissa. Esimerkiksi Pohjois-Savossa svaata esiintyy myös *nh*-yhtymässä, kun taas eteläsavolaisissa murteissa svaa on mahdollinen vain *-l*-alkuisissa konsonanttiyhitymissä. (Mielikäinen 1994: 223, 226.) Siilinjärven näytteessä svaavokaali esiintyykin sanassa *vanahoja*, kun taas Mikkelin (*vanhoillekkiin*) ja Anttolan (*vanhaks*) näytteiden *nh*-yhtymissä ei ole svaavokaalia.
- 7) Etelä-Savossa on sisäheittoista aktiivin II partisippiä (Mielikäinen 1981: 17). Piirrettä esiintyy jokaisessa Etelä-Savon murrenäytteessä. Se toteutuu esimerkiksi muodoissa *ottant* 'ottanut' (Mikkeli), *sopint* 'sopinut' (Ristiina) ja *kuolt* 'kuollut' (Anttola).
- 8) Etelä-Savossa geminaattanasaalit ja *-likvidat* voivat lyhentyä (Mielikäinen 1981: 17). Piirre esiintyy esimerkiksi muodoissa *anomala* 'anomalla' (Anttola) ja *piäle* 'päälle' (Ristiina).
- 9) Etelä-Savossa on siirtymä-äänteellistä astevaihtelutyyppejä (Mielikäinen 1981: 17). Se toteutuu muun muassa muodoissa *vuojella* 'vuodella' (Mikkeli) ja *käyvä* 'käydä' (Anttola). Siirtymä-äänteiden alue ulottuu osin Pohjois-Savon alueelle, mutta siellä piirrettä esiintyy merkittävästi vähemmän. Se kuitenkin toteutuu joskus esimerkiksi Siilinjärven näytteessä (*pöyvä* 'pöydän').

3 MURRENÄYTTEIDEN PAIKANTAMINEN

Seuraavaksi esittelen tunnistusjärjestyksessä, kuinka informantit sijoittivat ääninäytteet kartalle. Ensimmäisenä esittelen Siilinjärven näytteen, joka sijoitettiin useimmin oikealle murrealueelle. Sitten kerron toiseksi, kolmanneksi, neljänneksi ja viidenneksi tunnistetuimmista näytteistä ja viimeisenä vaikeimmaksi tunnistettavaksi osoittautuneesta Anttolan näytteestä. Luvun lopuksi teen yhteenvetoa Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden alueelle kuuluvien näytteiden sijoittamisesta ja siitä, millaisia eroja pohjois- ja eteläsavolaisten maallikoiden vastauksissa oli.

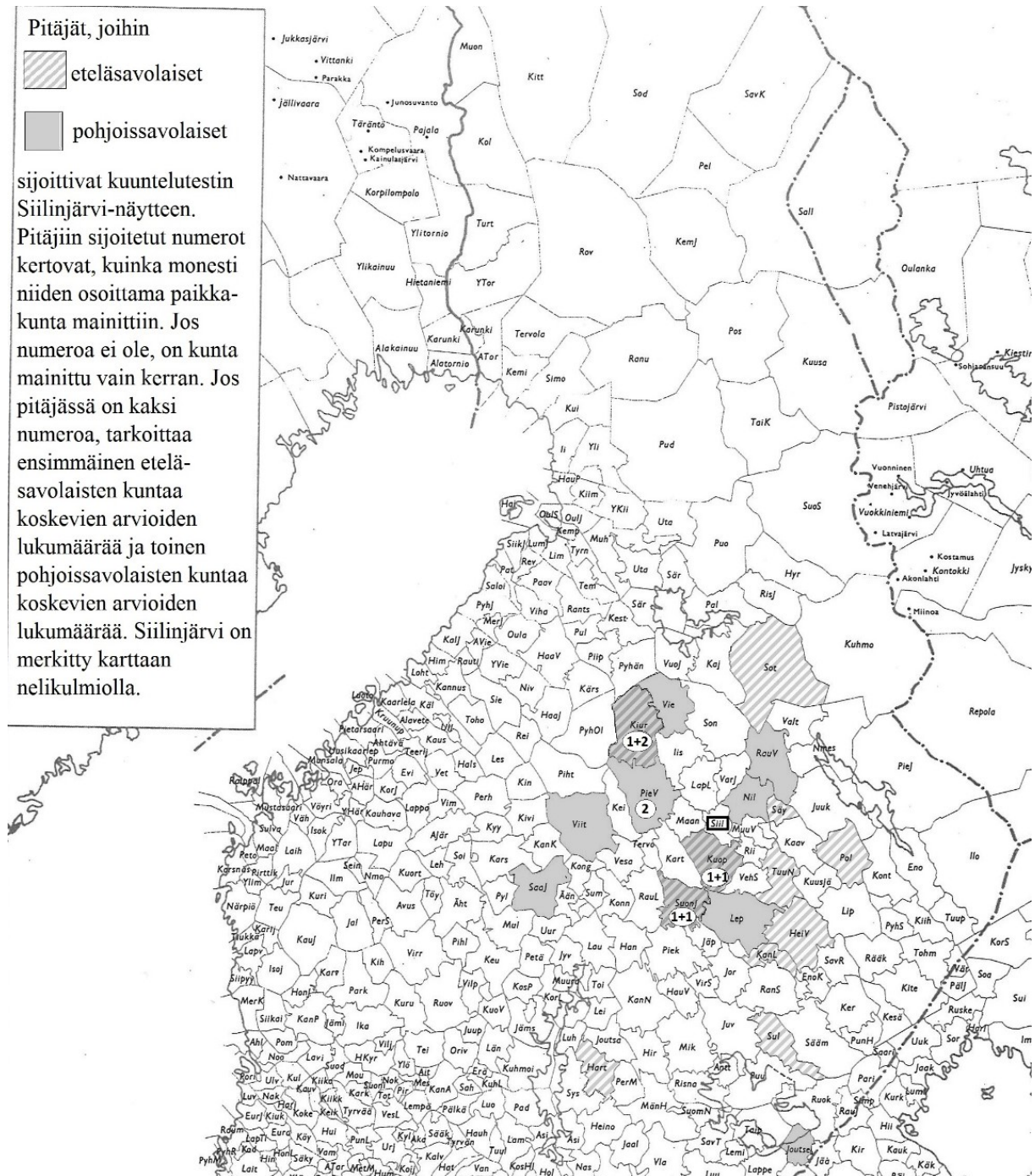
3.1 Siilinjärven murrenäyte

Siilinjärven ääninäyte sijoitettiin kaikkein useimmin oikealle alueelle. Yhdeksän pohjoissavolaista ja kahdeksan eteläsavolaista eli yhteensä 17/24 informanttia sijoitti sen Pohjois-Savon murteiden alueelle, joskaan kukaan ei sijoittanut sitä täsmälleen oikeaan kuntaan. Siilinjärven näyte oli eteläsavolaisten keskuudessa kaikkein tunnistetuin näyte ja pohjoissavolaisten toiseksi tunnistetuin näyte heti Kuopion maalaiskunnan jälkeen. Kartassa 2 ovat nähtävillä pohjois- ja eteläsavolaisten arviot Siilinjärven ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

Seitsemästä paikkaansa pitämättömästä päätelmästä vain yksi osui kaakkoismurteiden alueelle, Joutsenoon, joka kuuluu varsinaisten kaakkoismurteiden alueeseen. Muut väärät veikkaukset sijoittuivat tasaisesti savolaismurteiden suhteellisen laajaan alueeseen: kaksi arvioista kuului Keski-Suomen murteiden alueelle (Saarijärvelle ja Viitasaarelle), ja seuraaviin murrealueisiin osui kuhunkin yksi arvio: Päijät-Hämeen murteet (Hartola), Etelä-Savon murteet (Sulkava), Pohjois-Karjalan murteet (Polvijärvi) ja Kainuun murteet (Sotkamo).

3.2 Kuopion maalaiskunnan murrenäyte

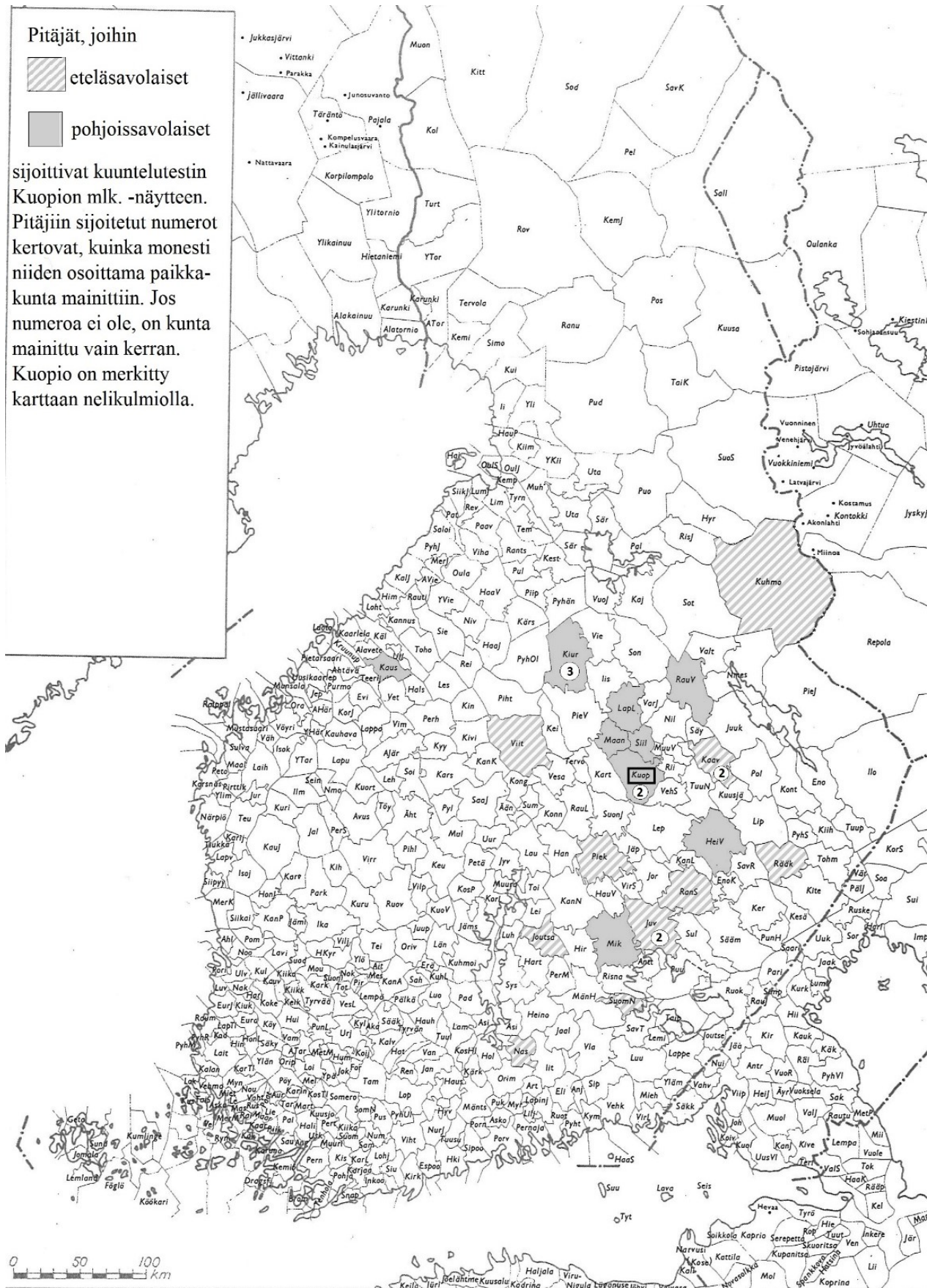
14/24 informanttia sijoitti Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen oikealle alueelle. Siten se oli toiseksi useimmin oikealle alueelle sijoitettu näyte. Se oli pohjoissavolaisten parhaiden tunnistama ääninäyte, sillä 10/12 pohjoissavolaista sijoitti sen oikealle murrealueelle.

Kartta 2: Siilinjärvi-ääninäytteen sijoittaminen kartalle.

Eteläsavolaisista neljä informanttia arvioi näytteen lähtöseudun oikein. Täten se oli eteläsavolaisten kolmanneksi tunnistetuin näyte yhdessä Varpaisjärven ja Ristiinan kanssa. Kartassa 3 näkyvät pohjois- ja eteläsavolaisten arviot Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen kymmenestä väärästä arviosta kaksi oli savolaismurteiden ulkopuolella: Yksi informantti sijoitti näytteen keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden alueelle, nimittäin Kaustiselle keskipohjalaisten murteiden alueelle. Eräs toinen taas sijoitti näytteen Nastolaan, kaakkoishämäläisten murteiden alueelle. Muut päätelmät jakautui-

Kartta 3: Kuopion maalaiskunta -näytteen sijoittaminen kartalle.

vat savolaismurteiden alueelle niin, että neljä arviota kuului Etelä-Savon murteiden alueelle (Juvalle 2, Mikkeliin ja Suomenniemelle yksi) ja yksi kuhunkin seuraavista: Päijät-Hämeen murteet (Joutsa), Keski-Suomen murteet (Viitasaari), Kainuun murteet (Kuhmo) ja Pohjois-Karjalan murteet (Rääkkylä).

3.3 Varpaisjärven murrenäyte

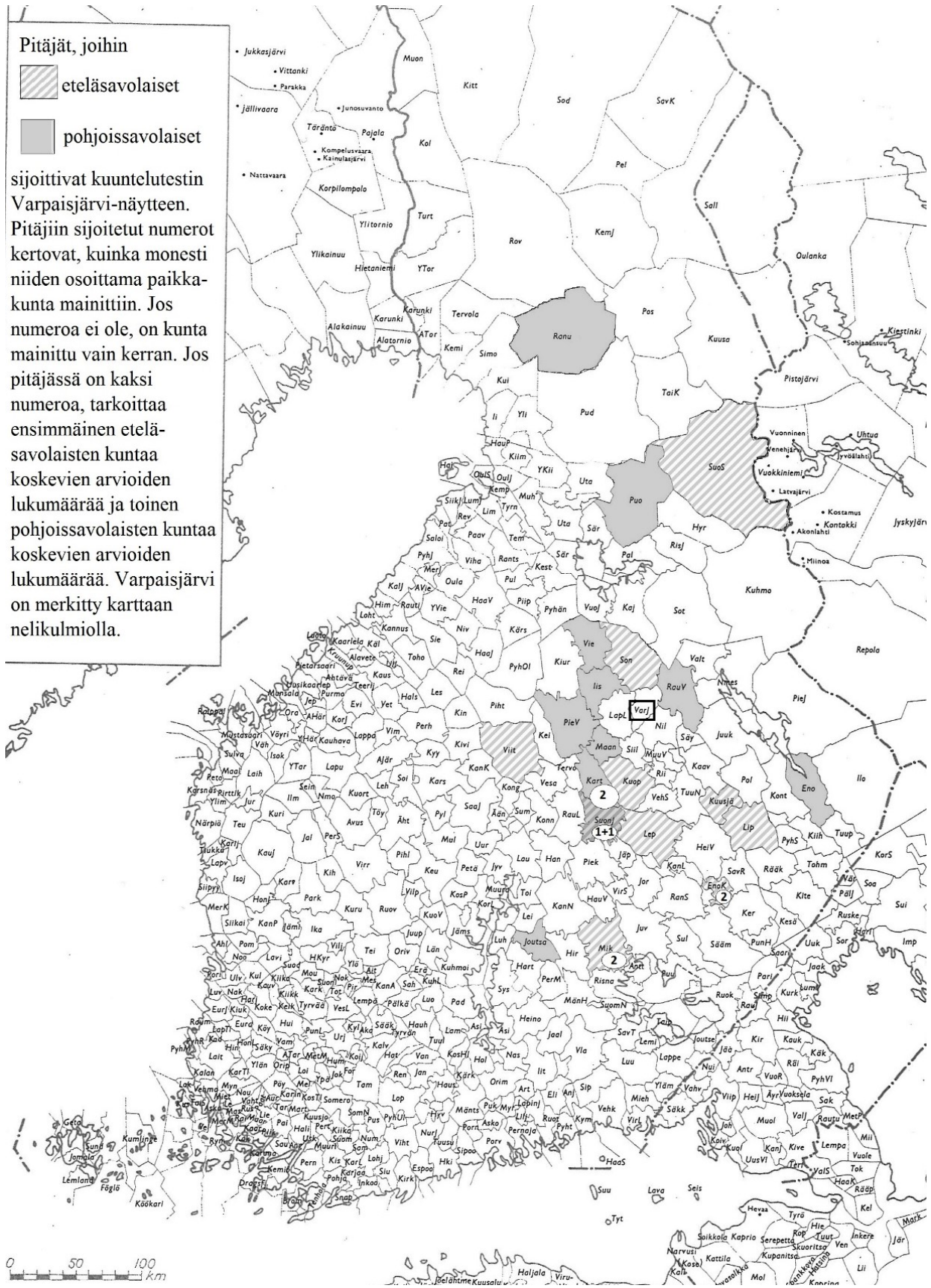
Varpaisjärven ääninäyte oli kolmanneksi tunnistetuin ääninäyte 12:lla oikealle alueelle sijoittamisella. Pohjoissavolaisista sen sijoitti oikealle alueelle kahdeksan ja eteläsavolaisista neljä. Se oli molempien informanttiryhmien kolmanneksi tunnistetuin näyte, joskin eteläsavolaisten kolmanneksi paras tunnistus jakautuu kolmen eri kunnan välille. Kartassa 4 ovat nähtävillä pohjois- ja eteläsavolaisten päätelmät Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

Varpaisjärven ääninäyte sijoitettiin väärälle alueelle yhteensä 12 kertaa. Näyte kuitenkin tunnistettiin poikkeuksetta savolaismurteeksi, sillä kaikki väärätkin aluearviot kuuluivat kuitenkin savolaismurteiden piiriin lukuun ottamatta Ranuaa, joka nykymurrerajojen mukaan kuuluu puoliksi Kainuun ja puoliksi pohjoispohjalaisten murteiden Kemin murteiden alueelle.

Useimmin Varpaisjärven ääninäytteen virhearviot sijoitettiin joko Kainuun murteiden tai Pohjois-Karjalan murteiden piiriin, sillä molemmille alueille informantit tekivät kolme päätelmää (Ranua, Sotkamo, Puolanka & Kuusjärvi, Liperi, Eno). Seuraavaksi useimmin virheellinen arvio osui Etelä-Savon murteiden tai Savonlinnan seudun välimurteiden alueelle (Mikkeliin 2 ja Enonkoskelle 2). Lisäksi yksi arvio sijoitettiin myös Päijät-Hämeen murteiden seudulle (Joutsaan) ja yksi Keski-Suomen murteiden alueelle (Viitasaarelle).

3.4 Mikkelin murrenäyte

Mikkelin ääninäytteen sijoitti oikealle alueelle yhteensä 8/24 informanttia. Eteläsavolaisia heistä oli viisi ja pohjoissavolaisia kolme. Mikkeli oli eteläsavolaisten toiseksi ja pohjoissavolaisten neljänneksi tunnistetuin ääninäyte. Kaiken kaikkiaan Mikkeli oli savolaisille informanteilleni neljänneksi tunnistetuin ääninäyte. Kartassa 5 ovat pohjois- ja eteläsavolaisten arviot Mikkelin ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

Kartta 4: Varpaisjärvi-ääninäytteen sijoittaminen kartalle.

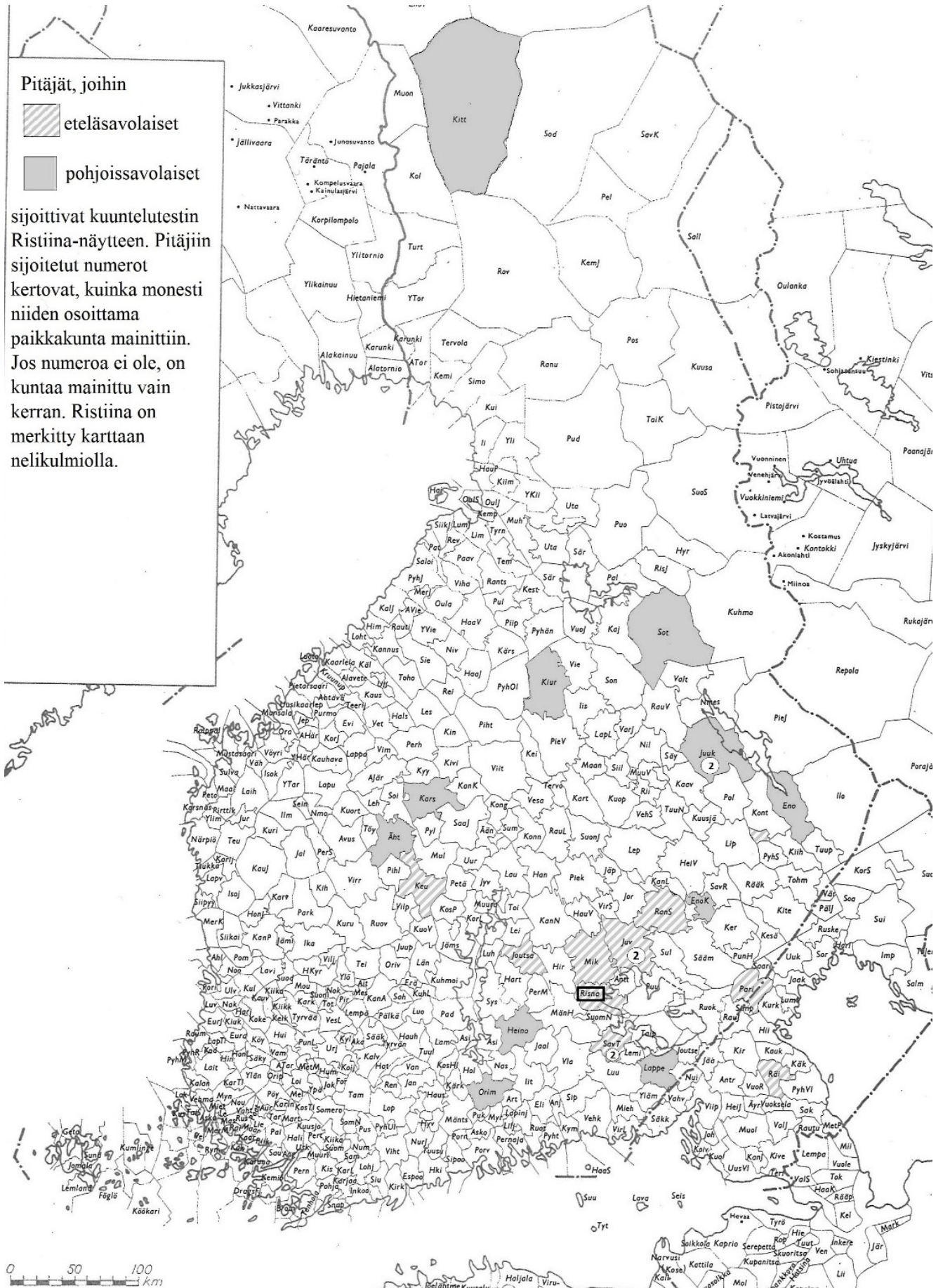
Virheellisiä päätelmiä tehtiin yhteensä 16, ja ne jakautuivat yhdeksän eri murrealueen kesken. Savolaismurteiden ulkopuolisille murrealueille arvioita tehtiin yhteensä neljä kertaa: varsinaisten kaakkoismurteiden alueelle sijoitettiin kaksi arviota (Virolahdelle ja Viipuriin), ja peräpohjalaisten murteiden Kemijärven murteiden alueelle yksi (Kemijärvelle) samoin kuin myös hämäläismurteiden kaakkoishämäläisiin murteisiin (Heinolaan).

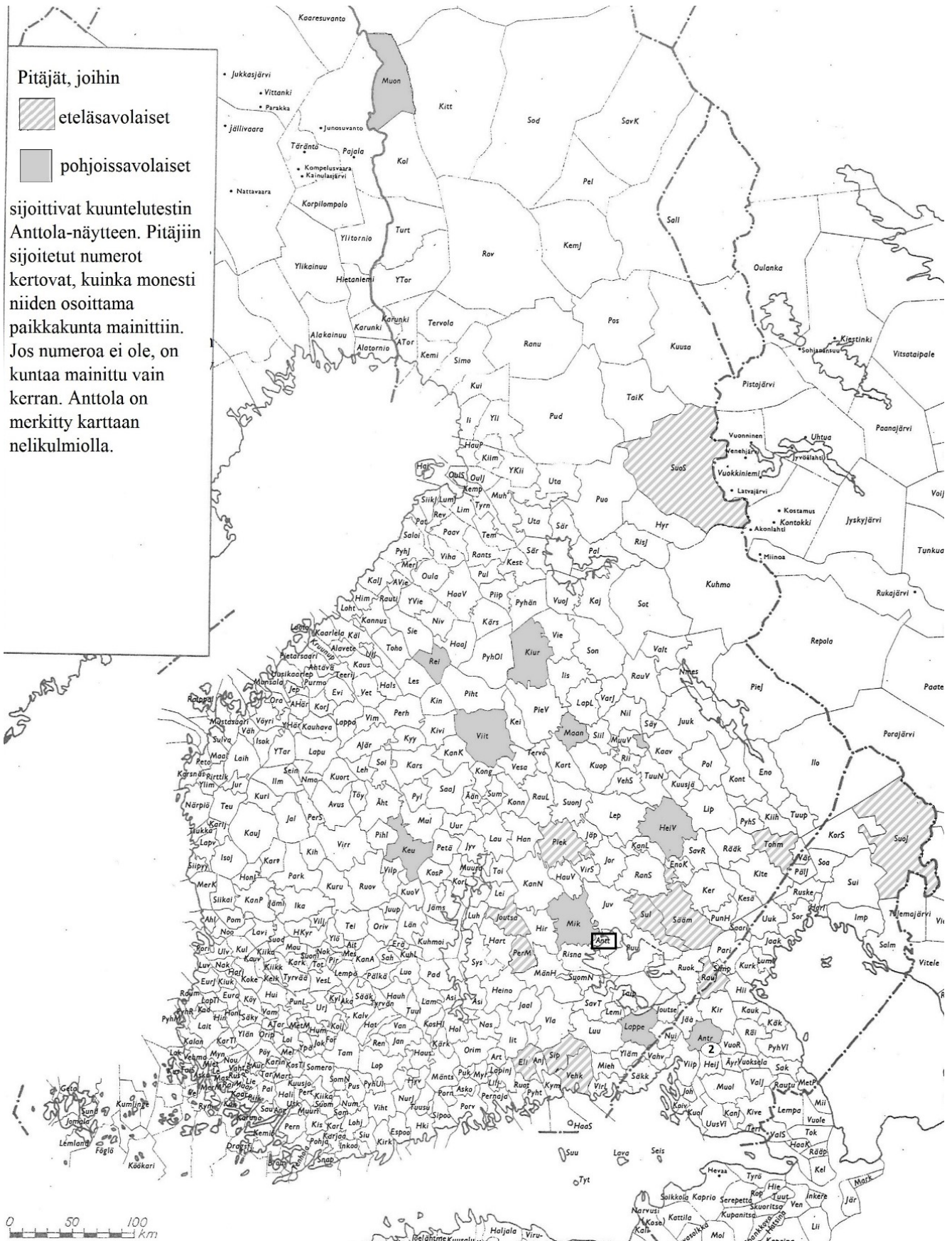
Valtaosa virheellisistä Mikkelin murrenäytteen päätelmistä osui siis kuitenkin savolaismurteiden piiriin. Eniten virheellisiä arvioita tehtiin Pohjois-Savon murteiden alueelle (Kuopioon, Heinävedelle ja Pieksämäelle). Kaksi arvausta osui Päijät-Hämeen (Kuhmoiseen ja Jyväskylään), Keski-Suomen murteiden (Pihtiputaalle ja Äänekoskelle), Savonlinnan seudun välimurteiden (Kerimäelle 2) ja Pohjois-Karjalan murteiden alueelle (Liperiin 2). Lisäksi yksi informantti arvioi näytteen olevan peräisin Kajaanista, eli Kainuun murteiden alueelta.

3.5 Ristiinan murrenäyte

Ristiinan ääninäytteen sijoitti oikealle murrealueelle yhteensä neljä informanttia, joista kaikki olivat eteläsavolaisia. Pohjoissavolaisista yksikään ei arvioinut puhujan olevan kotoisin Etelä-Savon murrealueeseen kuuluvasta pitäjästä. Täten Ristiina oli pohjoissavolaisten huonoimmin tunnistama näyte ja eteläsavolaisten toiseksi huonoiten tunnistama. Kartassa 6 ovat nähtävillä pohjois- ja eteläsavolaisten päätelmät Ristiinan ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

20 väärästä arviosta peräti kahdeksan sijoitettiin savolaismurteiden ulkopuolelle: kolmesti varsinaisten kaakkoismurteiden piiriin (Räisälään, Parikkalaan ja Lappeenrantaan), kahdesti sekä Lemminkäisen seudun välimurteiden (Savitaipaleelle 2) että kaakkoishämäläisten murteiden alueelle (Heinolaan ja Orimattilaan) ja kerran Kemin murteisiin (Kittilään). Savolaismurteiden alueen sisällä vääriksi tulkittavat arviot jakautuivat seuraavasti: Neljä sijoitettiin Pohjois-Karjalan murteisiin (Juukaan 2, Enoon ja Joensuuun), kaksi Pohjois-Savon murteisiin (Kiuruvedelle ja Rantasalmelle) ja samoin kaksi Keuruun–Evijärven seudun välimurteiden alueelle (Keuruulle ja Ähtäriin). Kerran näyte paikannettiin Päijät-Hämeen murteiden (Joutsaan), Savonlinnan seudun välimurteiden (Enonkoskelle), Keski-Suomen murteiden (Karstulaan) ja Kainuun murteiden (Sotkamoon) alueelle.

3.6 Anttolan murrenäyte

Anttola paikannettiin kokonaisuudessaan kaikkein heikoimmin. Yhteensä vain kolme savolaista 24:stä sijoitti sen Etelä-Savon murteiden alueelle. Eteläsavolaiset sijoittivat Anttolaa kaikista näytteistä huonoiten, ja vain kaksi päätteli puhujan murretaustan oikein. Pohjoissavolaista oikein arvioi vain yksi, ja siten se oli heille toiseksi huonoiten paikannettu näyte heti Ristiinan jälkeen. Kartassa 7 on nähtävillä pohjois- ja eteläsavolaisten arviot Anttolan ääninäytteen puhujan kotikunnasta.

21 väärästä arviosta jopa kymmenen tehtiin savolaismurteiden ulkopuolelle: Varsinaisten kaakkoismurteiden alueelle sijoitettiin neljä veikkausta (Antreaan 2, Lappeenrantaan ja Rautjärvelle), kaakkoishämäläisiin murteisiin kolme (Vehkalahdelle, Sipooseen ja Elimäelle), ja sekä Tornion että keskipohjalaisten murteiden alueelle yksi (Muonioon ja Reisjärvelle). Lisäksi kerran näyte sijoitettiin karjalankieliselle alueelle Suojärvelle.

Savolaismurteiden sisällä eniten päätelmiä tehtiin Pohjois-Savon murteisiin, jonne sijoitettiin peräti viisi arviota (Kiuruvedelle, Maaningalle, Juankoskelle, Heinävedelle ja Pieksämäelle). Muihin savolaismurteiden alueisiin tehtiin kuhunkin yksi paikannus: Päijät-Hämeen murteet (Joutsa), Savonlinnan seudun välimurteet (Sääminki), Pohjois-Karjalan murteet (Tohmajärvi), Keski-Suomen murteet (Viitasaari), Keuruun–Evijärven seudun välimurteet (Keuruu) ja Kainuun murteet (Suomussalmi).

3.7 Kokoavasti murrenäytteiden paikantamisesta

Tutkimuksessa annettiin yhteensä 144 arviota siitä, mistä ääninäytteiden puhujat ovat kotoisin. Näistä 58 arviota eli noin 40 prosenttia osui oikealle murrealueelle. Informanttien arvioista selkeä valtaosa osui itämurteiden alueelle, vaikkei tarkkaan paikannukseen ei aina kyettykään. Todellisuudessa maallikon onkin vaikea erottaa esimerkiksi Pohjois-Karjalan murteita muista savolaismurteista (Palander & Nupponen 2005b: 51), joten esimerkiksi Pohjois-Karjalan alueelle tehdyt paikannukset eivät olleet odotustenvastaisia. Taulukossa 1 näkyy oikealle alueelle tehtyjen paikannusten osuus eroteltuna informanttien ja ääninäytteiden murretaustan mukaisesti.

Rautavaara-arviot merkitsin Pohjois-Savon murrenäytteiden kohdalla erikseen (+X), mutta laskin ne kuitenkin oikeiksi vastauksiksi. Tähän syynä on se, että Rautavaaran murreasema on ristiriitainen ja kielitieteilijöidenkin käsitykset ovat vaihdelleet. Kettusen

(1940a) ja Rapolan (1969: 103) mukaan Rautavaara kuuluu pohjoissavolaisiin murteisiin, mutta toisinaan sen on katsottu olevan osa Pohjois-Karjalan murteita (esim. Turunen 1959; Itkonen 1989: 343). Uudempien tutkimusten mukaan Rautavaaran murteessa on piirteitä sekä Pohjois-Karjalan murteesta että Pohjois-Savon murteista (Laine 1999), ja Leinin ym. mukaan (2006: 36–37) se kuuluu sanastonsa perusteella sydänsavolaisiin murteisiin. Wiikin (2004: 223–225) dialektometristen vertailujen mukaan piirrevarianttien vaihtumisen osalta kunnan itäraja on vahvemman vaihtumisen aluetta, joten alue kuuluisi siltäkin osin paremmin pohjoissavolaisiin murteisiin. Toivasen (2014) kansandialektologisen pro gradun mukaan Rautavaaralla esiintyy rautavaaralaisten oman käsityksen mukaan enemmän pohjoissavolaista kuin Pohjois-Karjalan murteiden edustusta. Myös Palanderin (2011: 178) tutkimukset tukevat käsitystä.

Taulukko 1. Oikealle murrealueelle sijoitettujen arvioiden lukumäärät.

	eteläsavolaiset	pohjoissavolaiset	yht.
Etelä-Savon murrenäytteet	11 / 36	4 / 36	15 / 72 = 20,8 %
Pohjois-Savon murrenäytteet	16 / 36	(25 + 2) / 36	(41 + 2) / 72 = 59,7 %
yht.	27 / 72 = 37,5 %	(29 + 2) / 72 = 43 %	(56 + 2) / 144 = 40,3 %

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Pohjois-Savon murrealueen näytteet sijoitettiin huomattavasti useammin oikealle murrealueelle kuin Etelä-Savon näytteet. Yli puolet (43/72 eli noin 60 %) informanttien tekemistä Pohjois-Savon murteiden arvioista osui oikealle murrealueelle. Taulukossa 2 on merkittynä Pohjois-Savon murrealueen ääninäytteet oikealle murrealueelle sijoittaneiden pohjois- ja eteläsavolaisten osuus ääninäytekohtaisesti. Prosenttimäärä on nähtävillä vertailun helpottamiseksi, vaikka on hyvä muistaa, että tämän suuruisen informanttimäärän kohdalla prosentit voisivat muuttua muutaman prosenttiyksikön jo yksittäisen vastauksen vaihtuessa väärästä oikeaksi tai päinvastoin. Etelä-Savon murteiden kohdalla oikeita arvioita oli kaikkiaan vain 15/72. Etelä-Savon murteiden näytteet oikealle alueelle sijoittaneiden informanttien lukumäärät ääninäyte- ja murretaustakohtaisesti on merkitty taulukkoon 3.

Pohjoissavolaisilla ero Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden alueen ääninäytteiden tunnistuksessa on suuri: he sijoittivat lähiseudun murteista 27/36 eli yli puolet oikealle alueelle, kun taas Etelä-Savon näytteistä vain neljä, eli runsaan kymmenesosan. Sen sijaan

eteläsavolaisilla informanteilla tunnistusten välillä ei ollut yhtä merkittävää eroa. Pohjois-Savon murrenäytteistä he tunnistivat 16/36 ja Etelä-Savon murrenäytteistä 11/36.

Taulukko 2. Pohjois-Savon murteiden näytteet oikealle murrealueelle sijoittaneiden määrät.

	eteläsavolaiset	pohjoissavolaiset	yht.
Näyte 1: Siilinjärvi	8 / 12	9 / 12	17 / 24 = 70,8 %
Näyte 4: Kuopion maalaiskunta	4 / 12	(9 + 1) / 12	(13 + 1) / 24 = 58,3 %
Näyte 6: Varpaisjärvi	4 / 12	(7 + 1) / 12	(11 + 1) / 24 = 50 %
yht.	16 / 36 = 44,4 %	(25 + 2) / 36 = 75 %	(41 + 2) / 72 = 59,7 %

Taulukko 3. Etelä-Savon murteiden näytteet oikealle murrealueelle sijoittaneiden määrät.

	eteläsavolaiset	pohjoissavolaiset	yht.
Näyte 2: Mikkeli	5 / 12	3 / 12	8 / 24 = 33,3%
Näyte 3: Ristiina	4 / 12	0 / 12	4 / 24 = 16,7 %
Näyte 5: Anttola	2 / 12	1 / 12	3 / 24 = 12,5 %
yht.	11 / 36 = 30,5 %	4 / 36 = 11,1 %	15 / 72 = 20,8 %

Pohjois-Savon murteiden kohdalla näyttääkin siltä, että lähiseutujen murteet on helpompi tunnistaa. Päätelmä tukee aiempia tutkimustuloksia (ks. esim. Preston 1989: 35–40; Palander & Nupponen 2005b: 43; Palander 2011: 179). Pohjoissavolaisten Pohjois-Savon näytteitä koskeva tunnistusprosentti oli hyvä, eikä suurta eroa paikannusten onnistumisten välillä ollut. Useimmin oikealle murrealueelle pohjoisavolaiset sijoittivat Kuopion maalaiskunnan (10/12), toiseksi parhaiten Siilinjärven (9/10) ja kolmanneksi parhaiten Varpaisjärven (8/12). Eteläsavolaisilla puolestaan oli enemmän ongelmia Pohjois-Savon murteiden näytteiden sijoittamisessa ja vastaukset hajaantuivat. Etenkin Kuopion maalaiskunnan ja Varpaisjärven näytteet olivat heille vaikeita.

Myös informanttien Etelä-Savon murteiden tunnistamisen voidaan jonkin verran katsoa tukevan tutkimustulosta, jonka mukaan lähiseutujen murre on helpompi tunnistaa, koska eteläsavolaiset sijoittivat Mikkelin, Ristiinan ja Anttolan näytteet oikealle murrealueelle

pohjoissavolaisia paremmin: eteläsavolaisista todellisuutta vastaavia paikannuksia teki 11 informanttia, kun taas pohjoissavolaisista vain neljä. Näytekohtaisesti tuloksia tarkasteltaessa voidaan myös havaita, että poikkeuksetta pohjoissavolaiset sijoittivat Pohjois-Savon murteiden näytteet paremmin kuin eteläsavolaiset, kun taas eteläsavolaiset arvioivat Etelä-Savon murteiden alkuperän pohjoissavolaisia informantteja paremmin.

Kuitenkin voidaan todeta, että vaikka eteläsavolaiset tunnistivat oman alueensa murteet paremmin kuin pohjoissavolaiset kanssainformantit, he sijoittivat silti Pohjois-Savon murteiden näytteet useammin oikealle murrealueelle kuin heille oletetusti kotoiset Etelä-Savon murteiden näytteet. Voitaneen siis päätellä, että Mikkelin, Ristiinan ja Anttolan näytteet kokonaisuudessaan olivat vaikeammin tunnistettavia kuin Siilinjärven, Kuopion maalaiskunnan ja Varpaisjärven. On hyvä pohtia syitä, miksi Pohjois-Savon murteiden näytteet ovat nykykuulijan korvissa helpompia sijoittaa oikealle murrealueelle kuin Etelä-Savon murteiden näytteet. Osasyynä lienee, että Pohjois-Savon murteet vastaavat paremmin stereotypistä savoa kuin Etelä-Savon murteet (ks. esim. Mielikäinen & Palander 2002: 95–96; Palander 2007: 30–33). Lisäksi Pohjois-Savon murteita kirjoitetaan enemmän: murteen kirjoittaminen elää edelleen voimakkaana esimerkiksi *Savon Sanomien* huumoripalstoilla ja pakinoissa, ja niin sanotun murrebuumin aikana eri teoksia käännettiin myös *savoksi*. Kyseisten *savonkielisten* tekstien kieliasu vastaa parhaiten Pohjois-Savon murretta. (Mielikäinen 2008: 74.) Lisäksi ainakin haastattelutilanteissa ja niiden jälkeen maallikot arvioivat, ettei Etelä-Savossa puhuta enää juurikaan samalla tavalla kuin ääninäytteissä. Osa informanteista ajatteli, että Etelä-Savon murteiden alueen murre on muuttunut enemmän kuin esimerkiksi Pohjois-Savon murteiden alueen. Toisaalta oikealle alueelle sijoittamisen todennäköisyys on Pohjois-Savon murteiden kohdalla Etelä-Savon murteita suurempi jo siksi, että Pohjois-Savon murteiden alue on pinta-alallisesti yli kaksinkertainen ja vanhastaan kuntamääräisesti yli kolme kertaa suurempi.

Toisaalta voidaan ottaa myös huomioon, ettei eteläsavolaisten pohjoissavolaisia heikompi menestys Pohjois-Savon murteiden tunnistuksessa johdu välttämättä vain siitä, että Pohjois-Savon murteet ovat heille kaukaisempia kuin pohjoissavolaisille. Syynä voi olla osin myös se, että pohjoissavolaisilla voi olla selkeämpi käsitys Pohjois-Savon maakuntarajasta, joka on pitkälti sama kuin Pohjois-Savon murteiden raja; lähinnä eroja tulee rajan eteläreunassa, sillä Pohjois-Savon maakunnan eteläisimmät kunnat ovat Rautalampi, Suonenjoki, Leppävirta ja Varkaus, kun taas murrealueen raja kulkee etelämpänä. Täten esimerkiksi Heinävesi, Rantasalmi, Haukivuori ja Pieksämäki kuuluvat Etelä-Savon maakuntaan, mutta Pohjois-Savon murteiden alueelle. Pohjoissavolaisten mahdollinen tarkempi Pohjois-Savon maakuntarajan

tietämys on voinut aiheuttaa sen, että he ovat sijoittaneet (*pohjois-*)*savolaiksi* epäilemässä murteet maakuntarajojen sisälle. Eteläsavolaiset puolestaan sijoittivat näytteet pari kertaa aivan murrealueen rajalle, joskin juuri väärälle puolelle. Aiemmissä kansanlingvistisissä tutkimuksissa on todettu, että maallikot määrittelevät murrealueita hallinnollisten rajojen mukaan (ks. esim. Preston 1989: 6–12, 25–36; Törnqvist 2004: 32).

Mielenkiintoista on myös se, että tunnistuksen onnistumisjärjestys on sama kuin äänitteiden kuuntelujärjestys niin, että ensin ovat Pohjois-Savon murteiden alueen näytteet ja sitten Etelä-Savon murteiden näytteet. Voi olla mahdollista, että informantit ovat alkaneet ajatella, että kaikki näytteet eivät voi olla samalta alueelta, eli jos esimerkiksi näyte 1 (Siilinjärvi) on sijoitettu oikein Pohjois-Savon murteiden alueelle, on näytteen 4 (Kuopion maalaiskunta) arvioiminen naapurikuntaan voinut tuntua väärältä. Informantit ovat siis voineet olettaa, että ääninäytteitä olisi huomattavasti laajemmalla alueella. Muutama informantti pohti asiaa jopa ääneen. Esimerkin 1 pohjoissavolainen informantti myöntää suoraan ajattelutapansa heikkouden ja PSN7 sanoo ääneen epäilynsä siitä, etteivät kaikki näytteet voi olla Savosta (esimerkki 2).

(1) Tässä tota, tässä alussa minä mietin että niinku, tässä on tää koko Suomen kartta kuitenkin että, sitä hajontaa tulis, huomattavasti, enemmän tännem mutta, en mää niinku, omasta mielestä mittään hirveem muualta kuin itäsuomalaisia, piirteitä löytäny – – Mä laitoin jonnekin päin Lappia sen [Mikkelin ääninäytteen, 2. näyte] ihan vaan, tilastollisestis sen jälkeen kun ykkönen oli jo Itä-Suomessa. Mä oon siinä mielessä vähä huono tekemään tämmösiä testejä minä ruppeen heti miettimään että, jos tuo oli, a- aa, niin tuon toisen pittää ollab bee. (PSM1, haastattelun lopuksi)

(2) Tosi vaekee hah- tai tosi hämmäntävää kun kaikki kuulostaa siltä että et ne on jossain Savossa mut sit mä oon jotenkin ei ne nyt kaikki voi ollaj jossain Savossa. (PSN7, Ristiinan näyte)

4 NÄYTTEISTÄ HAVAITUT PIIRTEET

4.1 Havaintojen jaottelusta ja analyysistä

Tässä luvussa käsittelen sitä, mitä piirteitä maallikot havaitsivat ja kuinka usein ja mistä näytteistä he niitä havaitsivat. Huomioitavaa on, että tarkkaa analyysia vaikeuttavat esimerkiksi sanaesimerkit, joita informantit eivät ole selittäneet sen enempää, sillä ne voivat sisältää useitakin murrepiirteitä. Tällöin tutkija ei voi olla varma, mihin piirteeseen tai piirteisiin huomio on kiinnitetty. Tästä syystä olen laskenut esimerkiksi sanaesimerkin *tulloo* sekä *e:n* labiaalistumiseen että yleisgeminatioon, ellei informantti ole erikseen maininnut, mikä sanassa on huomiota herättävää.

Olen jakanut informanttien tekemät huomiot neljään ryhmään, jotka ovat seuraavat: voakaali-ilmioita, konsonantti-ilmioita, sanastoa ja muita piirteitä koskevat havainnot. Lisäksi tarkastelen, mitkä murrepiirteet jäivät maallikoilta huomaamatta. Alalukujen sisällä esittelen piirteet havainnoituimmasta piirteestä alkaen. Pidän piirrettä sitä havainnoidumpana, mitä useampi informantti on sen havainnut vähintään yhdestä näytteestä. Lisäksi kerron analyysissa ja taulukoissa luvun, jota kutsun **havaintojen kokonaisluvuksi**. Se kertoo, kuinka monesta näytteestä kukin informantti havaitsi piirteen, sillä on hyvä tietää, huomioitiinko piirre esimerkiksi yhdestä vai kuudesta näytteestä. Havaintojen kokonaisluvun laskukaava on seuraava: $H1(X) + H2(X) + \dots$, jossa H ja sen jälkeen merkitty numero tarkoittaa piirteen havaitsijaa ja X kertoo, kuinka monesta eri näytteestä kyseinen havaitsija huomasi piirteen. Toisin sanoen lasken, kuinka monesta näytteestä havaitsija 1 huomasi piirteen + kuinka monesta näytteestä havaitsija 2 huomasi piirteen + ... niin kauan kuin piirteen havainneita on.

Esimerkiksi *i-*, *u-* ja *y-*loppuisten diftongien reduktion vähintään yhdestä Etelä-Savon näytteestä havaitsi neljä eteläsavolaista informanttia (ESN3, ESM9, ESN10 ja ESM12). Heistä ESN3 ja ESN10 havaitsivat piirteen Mikkelin ja Anttolan näytteistä eli kahdesta eri näytteestä. ESM12 havaitsi piirteen Ristiinan ja Anttolan näytteistä eli myös kahdesta eri näytteestä. ESM9 havaitsi piirteen Mikkelin näytteestä eli vain yhdestä näytteestä. Laskutoimitus olisi seuraava: $H1(2) + H2(1) + H3(2) + H4(2) = 7$. Täten eteläsavolaisten diftongin reduktion havaintojen kokonaisluku Etelä-Savon murrenäytteistä on 7.

4.2 Vokaali-ilmiöitä koskevat havainnot

Vokaali-ilmiöistä kaikkein havaituin oli **ensi tavun aa:n ja ää:n diftongiutuminen**. Piirre oli havaituimpien joukossa myös kaikkia havaintoja tarkasteltaessa: siitä oli toiseksi eniten mainintoja heti yleisgeminaation jälkeen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki eli 23 informanttia kiinnittivät siihen huomiota vähintään yhdessä näytteessä vähintään kerran. Taulukosta 4 on nähtävissä, kuinka moni savolainen informantti havaitsi ensi tavun aa:n ja ää:n diftongiutumisen ja mikä havaintojen kokonaisluvuksi muodostui.

Taulukko 4. Diftongiutumisen havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	9 (17)	11 (18)	12 (35)
pohjoissavolaiset	9 (17)	9 (18)	11 (35)
yhteensä	18 (34)	20 (36)	23 (70)

Eroja pohjois- ja eteläsavolaisten vastauksissa oli todella vähän. Molempien havaintojen kokonaisluku oli 35, eli koko aineistoa koskeva havaintojen kokonaisluku diftongiutumisen kohdalla oli 70. Eteläsavolaisista kaikki 12 havaitsivat piirteen vähintään kerran, pohjoissavolaisista 11. Myöskään näyteryhmien välillä ei ollut eroja juuri lainkaan. Pohjois-Savon näytteistä piirteen huomasi 18 informanttia, Etelä-Savon murteista 20.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki diftongiutumishavainnot olivat näytteistä poimittuja sanaesimerkkejä, joita saatettiin tukea erilaisilla kuvailuilla. Poikkeuksena oli pelkkä kuvaileva ilmaus *vääntelyä ja kääntelyä*. Informantit nostivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielenainekset, joissa diftongiutuminen toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti muoto toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *piässä(än)* (3) 'päässä(än)', *(makkuu)vuatteita* '(makuu)vaatteita, lakanoita' / *makkuuvuatteet* 'makuuvaatteet' (3).

Mikkelin näyte: *tiällä* (6), *tiellä* (3), *tiälä* (2), *tiealä* 'täällä', *(suu/suo)suari* (5) 'Suosaari', *piäsisi(n)* (3) 'pääsisi(n)', *vua* 'vaan', *piä* 'pää', *niä* 'nääh, näe', "piäty" 'pääty' [informantti ei ollut kirjoittanut sanaa muistiin, mutta yritti muistella esimerkkisanaa. Tämä ei esiinny näytteessä todellisuudessa].

Ristiinan näyte: *tuakkavisa* (4) 'takkavitsa', *tuokkavisalla* 'takkavitsalla', *vuan* (2), *tuas(ikkaa)* (2) 'taas', *piälle* 'päälle'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *nuapur(kylässä)* (6) 'naapuri(kylässä)', *nuopurkyl* 'naapurikylä', *nuapurj* 'naapuri', *jiämää(n)* (4), *jiämmää*, *yl jämee* 'ylijäämää', *yljiämät* 'ylijäämät', *jiänä* 'jäänyt', *vuan* 'vaan'.

Anttolan näyte: *piäs* (7), *pies* 'pääsi', *piäst* (3), *piäsnä* 'päässyt', *piästä* (2) 'päästä', *piälä* 'päällä', *tuas* 'taas', *tuos* 'taas', *vua* 'vaan'.

Varpaisjärven näyte: *viäntämässä* (6), *vientämässä* 'vääntämässä', *viäntää* 'vääntää', *Viänäsen* (3) 'Väänäsen', *piällä* (2) 'päällä', *piälle* (2), *pielle* 'päälle', *vuan* (2) 'vaan'.

Kuten esimerkiksi sanapoiminnoista *tieälä* 'täällä', *pielle* 'päälle' ja *tuos* 'taas' (vrt. *tiälä*, *piälle* ja *tuas*) voi huomata, ei sanapoiminnon toistaminen onnistunut aina täysin todellisuutta vastaavasti. Diftongin ääntämisen on aiemminkin todettu olevan vaikeaa muunmurteisille (Mielikäinen & Palander 2014a: 169; Palander 2011: 100). Tässä tapauksessa kyseessä eivät tietenkään ole muunmurteiset, mutta kuitenkin henkilöt, joiden omaan puheeseen diftongiutuminen ei välttämättä kuulu. Vaikka esimerkkisanojen toistaminen ei ollutkaan kaikille ongelmattonta, olivat huomiot kuitenkin sillä tavoin oikeita, että kaikissa näytteissä esiintyi runsaasti yleiskielestä poikkeavia ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* variantteja juuri niissä sanoissa, joita informanttit ottivat sanapoiminnoiksi. Tosin Kuopion maalaiskunnan näytteissä todelliset diftongiasut olisivat olleet *oa* ja *eä* (*noapur*, *yljeämät*). Vaikka piirre havaittiin usein, se jäi joskus myös huomaamatta.

Vanhastaan ensitavun pitkä *a* ja *ä* ovat diftongiutuneet koko savolaismurteiden alueella Keuruun–Evijärven välimurteita lukuun ottamatta. Länsimurteissa diftongiutumista ei tapahdu. (Kettunen 1940a: 154.) Aluksi differentioituminen on synnyttänyt *oa*, *eä* -diftongin, mutta vokaalien ero on kasvanut savolaisalueiden keskellä ensi tavuissa niin, että lopulta on päädytty *ua*, *iä* -diftongeihin. Pohjois-Savon pohjoisimmat kunnat sekä osa Etelä-Savoa jäävät *oa*, *eä* -alueelle. (Turunen, 1959: 215; Rapola 1966: 348–349; Rapola 1969: 57; Mielikäinen 1994: 56.) Nupposen (2011: 93–94) tutkimuksessa ensi tavussa tapahtuvaa diftongiutumista pidettiin *savon* piirteenä, mutta *mie*-varianttia sisältäviä näytteitä ei välttämättä siitä huolimatta pidetty *savona*, vaikka niissä olisikin ollut *ua*-diftongia.

Omatkin informanttini olivat tietoisia piirteen esiintymisestä idässä, etenkin Savossa. Eräs pohjoissavolainen informantti esimerkiksi totesi *kaksoisvokaalin taipuvan savolaisittain* ja sanoi esimerkkinä, että *pää* on *piä*. Esimerkissä 3 informantti rajaa Varpaisjärven näytteen Suomen itäosiin *Viänäsen* perusteella. Hän paikansi näytteen lopulta yllättävän pohjoiseen, Suomussalmelle. Suomussalmikin tosin on diftongiutumisen alueeseen kuuluva, mutta sen variantti on muotoa *-OA*, *-eÄ*.

- (3) No tääkin tota, no tääkin, laitetaan Suomi keskeltä kahtia niin laitan itäpuolelle. Ja sillä oli tota, puhu *Viänäsen Kertusta*, ei ollu mittään *Väänäsiä*. (ESM9, Varpaisjärven näyte)

Esimerkissä 4 informantti ESM5 pohtii Mikkelin näytteen tuttuja piirteitä. Hän ei kirjannut muistiin sanapöimintää diftongiutumisen osalta, mutta hän lienee ilmiön kuitenkin havainnut. *Piäty* 'pääty' ei todellisuudessa esiinny näytteessä, mutta näytteen innoittamana keksitty esimerkkinä viittaa selkeästi diftongiutumisen havaitsemiseen. Sen hän puolestaan yhdistää Savoan, jossa kyseinen piirre ei ole *uusi juttu*. Lopulta hän kuitenkin sijoitti näytteen Viipuriin. Myös esimerkissä 5 näkyy, että vaikka piirre yhdistettäisiin *savoan*, ei sitä pidetä vain savolaisena piirteenä. Sitä ajateltiin voivan esiintyä myös esimerkiksi Pohjois-Karjalassa, jos näytteessä oli muita piirteitä, jotka eivät sopineet informanttien käsitykseen *savosta*.

- (4) No ylipäättäsäs se puhek kuulosti semmoselta että ei siinä ollu, se ei ollum mitenkään, kovi ihmeel- sillee niinku tosi erikoisen kuulosta ja sit se sano siellä jotain niinku että, *piäty* ni, ee se nyt oom mikään, uus juttu, tuolla Savossa. (ESM5, Mikkelin näyte)
- (5) Nii sitte oli ne niinku *tiällä* ja, mitä mä oon kirjottanu, *piäsisin*, oli niinku tuo *ii ää*. Ja sitten oli *mie*. [Haastattelija: Olik nää nyt tuttuja piirteitä, vieraita piirteitä?] Noo, not tänne, Karjalan alueelle, jonnekkin, minä ne, pistäsin. (PSN10, Mikkelin näyte)

Informantti PSN8 kertoi pielavetisen pikkulapsen käyttävän muotoa *piälle* (esimerkki 6). Sen perusteella informantti myös sijoitti näytteen oikealle murrealueelle Pielavedelle.

- (6) Sitte oli taas niit tuttuja, *sukuva*, *kaekki*, *viäntämässä*, *siivuukone*, *reekä*, *piälle*. Toi *piällen* niin, se nyttev voi ihav vaan se Hannan, kolme puoli vee Elisan vuoksi, tullam mielee et se ois jostai' Pielaveen suunnalta, kun se sano penskana että *takki piälle*. (PSN8, Varpaisjärven näyte)

Se, että pikkutyttö on käyttänyt diftongiutunutta muotoa, osoittaa, että piirrettä esiintyy ainakin jossain määrin maaseutupitäjissä vieläkin. Myös esimerkiksi Toivasen (2014: 48) haastattelemat rautavaaralaiset poikkeuksetta olettivat, että pitkä *a* ja *ä* diftongiutuvat heidän kotimurteessaan, ja Mielikäisen 80-luvulla tehdyssä tutkimuksessa Keiteleen nuorten puheessa diftongiutuminen tapahtui yli puolessa mahdollisista tapauksista (Mielikäinen 1982: 285). Kuitenkin nykytutkimukset ovat osoittaneet, että diftongiutuminen on väistynyt murrepiirre. Esimerkiksi lapinlahtelaisnuorten puheessa diftongiutuminen on väistynyt piirre ja kuopiolaisten nuorten puheeseen se ei kuulu enää juuri lainkaan (Kukkonen 2002: 119; Pohjolainen 1998: 55–56). Omat informanttini kuvasivat piirrettä tutuksi, mutta eivät juurikaan sellaiseksi, jota informantit itse käyttäisivät. Palanderin (2011: 99) mukaan pääpainollisen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen oli itäsuomalaisten maallikoiden keskuudessa kaikkein voimakkaimmin *Savon murteeseen* liitetty murrepiirre.

Myös *i:n loppuheitto* eli **sananloppuisen *i:n* kato** tapahtuu kaikissa savolaismurteissa Kainuun murteita ja Pohjois-Karjalan murteiden pohjoisosia lukuun ottamatta. Piirteen esiintymisalue jatkuu aina rajantakaiseen Karjalaan saakka. (Kettunen 1940a: 175.) Myös länsimurteissa piirrettä esiintyy, mutta merkittävästi rajatummissa äänneympäristöissä (Nupponen 2011: 47). Supistumaverbeissä *i:n* loppuheitto on nykyisin vallitseva variantti lähes koko maassa, mutta muissa muotoryhmissä on suppeampi levikki (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 97 ja siinä mainitut lähteet).

Loppu-*i:n* kato kiinnitti 23 informantin huomion, ja piirrettä koskeva havaintojen kokonaisluku oli 68. Taulukkoon 5 on merkitty *i:n* loppuheiton havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 5. Sananloppuisen *i:n* kadon havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	11 (23)	10 (11)	11 (34)
pohjoissavolaiset	9 (20)	10 (14)	12 (34)
yhteensä	20 (43)	20 (25)	23 (68)

Informanttiryhmien välillä ei ollut juurikaan eroja piirteen huomioinnissa, sillä molemmilla havaintojen kokonaisluku oli 34. Merkittävin ero syntyi murreryhmien välillä, sillä piirre poimittiin useammin Pohjois-Savon murrenäytteistä (havaintojen kokonaisluku 43) kuin Etelä-Savon näytteistä (havaintojen kokonaisluku 25). Tämä on jopa yllättävää, sillä loppu-*i:n* kato on kaikkein yleisintä eteläsavolaisissa murteissa ja niiden kaakkoisissa naapurimurteissa, koska niissä se on mahdollinen kaikissa äänneympäristöissä (Mielikäinen 1994: 175). Pohjois-Savon murteiden osalta havainnot myös jakautuivat tasaisemmin eri näytteiden välille, kun taas Etelä-Savon murteiden joukosta *i:n* loppuheittoa koskevia huomioita tehtiin lähinnä Anttolan näytteestä.

Nupposen (2011: 92, 167) tutkimuksessa sananloppuisen *i:n* kadon määritteli *savoksi* noin kolmasosa vastaajista, muttei sillä kuitenkaan ollut erityistä savolaista leimaa. Informanttini kiinnittivät piirteeseen huomiota lähinnä *sanojen lyhentämisenä*. He nostivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielenaineokset, joissa loppu-*i:n* kato toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *ol* (9), *karsinapuol* 'karsinapuoli'.

Mikkelin näyte: *ol* (2) 'oli'.

Ristiinan näyte: *läks* (3) 'lähti', *ens* 'ensi', *kaks* 'kaksi'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *nuapurkylässä* (4) 'naapurikylässä', *kinkertoimitus* (3) 'kinkeritoimitus', *kinkerpäevä* (2), *kinkerpäivä* (2) 'kinkeripäivä', *nuapur* (2) 'naapuri', *yljiämät* (2), *ylljäämät*, 'yljiämät', *ol* (2) 'oli', *yljiänee* 'yljiäämää', *nuopurkylä* 'naapurikylä', *kinker* 'kinkeri', *yöks* 'yöksi', *kokkeil* 'kokeili'.

Anttolan näyte: *äet* (6) 'äiti', *kivkuoppoo* (5) 'kivikuoppaa', *ol* (5) 'oli', *piäs* (4) 'pääsi', *tek* (3) 'teki', *äit* (3) 'äiti', *tul* (3) 'tuli', *män* (3) 'meni', *kuol* (2) 'kuoli', *men* 'meni', *pies* 'pääsi', *hois* 'hoiti', *veturloita* 'veturiloita, hinaajia', *läks* 'lähti', *tok* 'toki'.

Varpaisjärven näyte: *tok* (8) 'toki', *ol* (7), *pit* (4) 'piti', *hiil'hautoja* (2) 'hiilihautoja', *pid* 'piti'.

Usein sananloppuisen *i:n* kato havaittiin samoista muodoista, joista jotkut informantit havaitsivat konsonantin liudennuksen. Eri informantit kuulivat eri tavalla etenkin *olla*-verbin yksikön 3. persoonan imperfektin *oli*: useilla pohjoissavolaisilla oli taipumuksena kuulla se liudentuneena (ks. lisää liudennushuomioista luvusta 4.3). Joissakin harvoissa tapauksissa oli vaikea tietää, oliko informantti havainnut kadon vai liudennuksen, sillä esimerkiksi sanapöiminnan ääntämisessä saattoi olla viitteitä siitä, että informantti yritti jäljitellä liudentunutta konsonanttia siinä kuitenkin onnistumatta. Epäselvien tapausten kohdalla tein lopulta selvän rajanvedon, jonka mukaan informantin huomioissa oli kyse kadosta, ellei muistiinpanoissa tai sanallisessa selityksessä ollut jotakin selvästi liudennukseen viittaavaa.

i:n loppuheitto oli hyvin erottuva ja voimakas varsinkin eteläsavolaisten mielestä ja etenkin *olla*-verbin yksikön 3. persoonan imperfektimuodoissa (esimerkit 7 ja 8). Heille *i:n* loppuheitto oli yllättäen *outo* ja *vieras* (esimerkit 9 ja 10). Piirteen yhteydessä puhuttiin yleensä *Karjalasta* tai esimerkiksi *jonkin sortin savosta*, mutta se ei vielä taannut, että näyte todella olisi sijoitettu sinne.

(7) Ja tos korostu just toi että, puhuttiim paljo et joku *ol*, eikä *oli*. (ESM1, Siilinjärven näyte)

(8) *Ol ol ol*. Joka paikassa *ol*. (ESM6, Siilinjärven näyte)

(9) Mut sit tuo esimerkiks ku päättää niinku sanan ilm-, sillee että jättää sen, *iin* sieltä pois niinku vaikka *kinker*, ku et *kinkeriä* yrittää sanoa. Se on, tai, se ei-, se on sitten ouvon kuulosta. (ESM5, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(10) Jooo, vähän sama kum mitä noissa aikasemmin et siel, tota, johonkin väliin tuli, lisää kirjaimia että oli *kuoppoo* ja *elläimiä*, mut sit taas, jossain jäi niinku viimeene, toi, vokaali pois et, *män* ja, *piäs* ja, *äit* ja, *ol*. Et tota, aika hankala kyllä keksiä 'että mihin sen sitten sijoittais. Koska kyl toi sillee niinku, taas, kuulosti jollain tavalla tutulta mutta ei niinku, kuitenkin Mikkelin, kannalta tutulta et joku tommonen, ehkä. [Haastattelija kysyy, oliko mitään vierasta] Öööö. No kyllä mullet tuo on aika vierasta toi että, en mä ite 'ainakaan Mikkelisä oot

törmämys siihen että jätetään se, viimeinen, vokaali pois sieltä. Etenkin sa- jossain sanassa *äiti*. (ESM1, Anttolan näyte)

Pohjoissavolaiset eivät kielentäneet huomioitaan niin paljon. Osa heistäkin yhdisti piirteiden *Karjalaan* (esimerkki 11) ja koki piirteiden *hämäävänä* ja *vieraana* (esimerkki 12). Kuitenkin jos loppuheitto esiintyi yhdyssanan alkuosan lopussa ja jos samassa sanassa toteutui myös diftongiutumisen (esim. *nuapurkylässä*) tai diftongien reduktio, pidettiin puhetta *tutun kuuloisena* (esimerkki 13).

- (11) Lyhyitä sanoja *tok, tul', ol', siellä ol'*. Tässä on vähä tämmönen karjalaismummo, tyyli vähä mukana. Mutta, ei kuitenkaan omasta mielestäni ihan semmonen rajantakainen, karjalankarjalan laatokan karjalan, hardcore-vääntäminen vaan, vähä niinkun, mitä vois periaatteessa kuulua näillä seuduilla Pohjois-nykyisessä Pohjois-Karjalassa (PSM4, Varpaisjärven näyte)
- (12) No siellä oli jottain tuttua mutta mihinkä kiinnitin niin, see tämä puhuja niin tuota, lyhenti niinkun et *tul, tek, käv, [?]* ja *kivkuoppoo* että siellä oli niinkun jottain semmosta, tuttua mutta sitten tuo että, hän niinkun, pätkäs sen sanan, mihinkä kiinnitin niinkun et sitä se hämäsi että mistä se on että kun, *tul* jottain ja niinkun, mut sitten sill'oli kuitenkin jottain tuttua että *korjoomaan*. [Haastattelija: Tarkotatko, että lyhentely oli vierasta?] Niin. (PSN5, Anttolan näyte)
- (13) No sehän kuulosti ihan tutulta korvaan. Oli semmosta ymmärrettävää puhetta. Minä, veikkaan että jostain tästä läheltä kun, niinkun, aa, *ossooko ne lukkeej ja, yljiämät ja, ja ja nuapurkylässä*, niinkun, ja *kirjoo*, että kuulosti hyvin korvaan tutulta. Ja *alako*. Ja *kinkerpäevä*. (PSN5, Kuopion maalaiskunnan näyte)

Voitaneen kokoavasti todeta, että savolaiset maallikot osasivat sijoittaa *i:n* loppuheiton alueelle, jossa sitä vanhastaan esiintyy (savolaismurteet pohjoisosia lukuun ottamatta sekä kaakkoismurteet), mutta he eivät kuitenkaan yleensä pitäneet piirrettä heille itselleen tai kotiseudulle ominaisena, vaan ennemminkin *vieraana*. *i:n* loppuheiton lisäksi tehtiin kaksi mainintaa alkuperäisen diftongin *i:n* kadosta. Havaitut muodot olivat Siilinjärven näytteen *täyty* 'täytyi' ja Anttolan *pysy* 'pysyi'.

i-, u- ja y-loppuisten diftongien reduktiota tapahtui vanhastaan savolaismurteissa lukuun ottamatta Keuruun–Evijärven välimurteita. Ilmiö tunnetaan myös lounaismurteissa, mutta siellä reduktion edellytykset ovat erilaiset. Savolaismurteissa reduktio toteutuu riippumatta siitä, mikä konsonantti seuraa diftongia, mutta lounaismurteissa on äänteellisiä rajoituksia. Pohjois- ja Etelä-Savo eroavat siten, että pohjoissavolaisten murteiden keskiosassa *u-* ja *y-*loppuiset diftongit voivat redusoitua pitkävokaaliseen asuun asti (*laatanen*). (Kettunen 1940a: 158; Kettunen 1940b: 276.) Nykyisin reduktion asema on niin idässä kuin lännessäkin horjuva. Se on kuitenkin vahvimmillaan savolaisympäristössä, vaikka muualla sen väistymisestä on selviä merkkejä. Esimerkiksi Lapinlahdella reduktion arvellaan olevan edelleen varsin yleinen piirre.

(Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 79–80.) Myös Toivasen (2014: 26) mukaan kaikki hänen rauta-vaaralaiset informanttinsa olettavat, että heidän kotikunnassaan diftongit redusoituvat. Tosin saman tutkimuksen nurmeslaiset ajattelivat, että heillä esiintyy yleisimmin redusoitumatonta varianttia sanoista. Etelä-Savo on diftonginreduktion raja-aluetta, jolla edustuvat kaikki vaiheet säilyneestä diftongista lähelle pohjoissavolaista monoftongiutumista. (Mielikäinen 1994: 79)

Mielikäinen (1994: 81) on tutkinut kahden kangasniemeläisen ja kahden ristiinalaisen kielenoppaan puheessa tapahtuvaa reduktiota ja verrannut tuloksia lapinlahtelaisen kielenoppaan puheeseen. Tuloksista käy ilmi, että ristiinalaisilla reduktioindeksit ovat pienempiä kuin Lapinlahden tai Pohjois-Savon murrealueen naapurikunnan Kangasniemen kielenoppailla. Pohjois- ja eteläsavolaisten välillä on kuitenkin eroa reduktiojärjestyksessä: eteläsavolaisilla vahvimmin redusoituvat *ai*, *äi*, *oi* ja *öi*, heikoimmin redusoituneita tai kokonaan redusoitumattomia ovat *ei*, *ou* ja *öy*. Lapinlahtelaisella kielenoppaalla *au* ja *äy* ovat vahvimmin redusoituvat ja *öy*-diftongikin on voimakkaampi kuin *ai* ja *oi*.

Diftongien reduktion havaitsi kaikkiaan 22 informanttia vähintään yhdestä ääninäytteestä. Heistä 10 oli eteläsavolaisia ja 12 pohjoissavolaisia. Taulukossa 6 on näytteiden ja informanttien murretaustan mukaisesti nähtävissä, kuinka moni informantti havaitsi piirteen ja mikä havaintojen kokonaisluku oli.

Taulukko 6. *i*-, *u*- ja *y*-loppuisten diftongien reduktion havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	10 (13)	4 (7)	10 (20)
pohjoissavolaiset	9 (19)	9 (13)	12 (32)
yhteensä	19 (32)	13 (20)	22 (52)

Taulukosta 6 voi nähdä, että kaiken kaikkiaan reduktiohavaintoja tehtiin useammin Pohjois-Savon kuin Etelä-Savon murteiden näytteistä. Pääosin piirteen havainneiden informanttien määrä on tasainen. Merkittävin poikkeama on eteläsavolaisten havaintomäärissä Etelä-Savon murrenäytteiden kohdalla: vain neljä eteläsavolaista informanttia kiinnitti piirteeseen huomiota Etelä-Savon murteiden kohdalla, kun taas Pohjois-Savon murteista piirteen toteuttavia esimerkkejä huomasi 10 eteläsavolaista. Pohjoissavolaisista yhdeksän havaitsi piirteen Pohjois-Savon murteiden näytteistä ja sama määrä (joskaan eivät täysin samat henkilöt) informantteja kiinnitti piirteeseen huomiota myös Etelä-Savon murteiden näytteistä. Piirteen havaitseminen pohjoissavolaisista näytteistä voi selittyä osittain sillä, että esimerkiksi Siilinjärven näytteessä esiintyy

pitkävokaalista asua *laatanen*. Siihen kiinnitti huomionsa useampi informantti kuin mihinkään muuhun yksittäiseen reduktion sisältävään muotoon (8 kpl). Pitkävokaalinen muoto eroaa enemmän yleiskielestä kuin *laotanen*, ja mitä enemmän piirteen sisältävä sana eroaa yleiskielestä, sitä todennäköisemmin sitä jäljitellään (Leino 1968: 202, Mielikäinen & Palander 2002: 99).

Lisäksi voidaan todeta, että pohjoissavolaiset havaitsivat piirteen useammin kuin eteläsavolaiset, sillä pohjoissavolaisten reduktiohavaintojen kokonaisluku on 32, kun taas eteläsavolaisilla se on 20. Ero on suhteellisen suuri, kun otetaan huomioon, että piirteen havainneita informantteja oli pohjoissavolaisten joukossa vain kaksi enemmän.

Informantit nostivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielenaineokset, joissa diftonginreduktio toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *laatane(n)* (8) 'lautanen', *paekallaan* (4) 'paikallaan', *aekana* 'aikana', *söö* (2), *söe* (2) 'söi', *seenee* (2) 'seinää', *toenen* (2) 'sänky', *ee* 'ei', *laejalta* 'laidalta', *käämään* 'käymään', *veehitiä* 'veitsiä'.

Mikkelin näyte: *ee(hän)* (2) 'ei(hän)', *aekoo* 'aikaa', *poes* 'pois', *kooluja* 'kouluja', *kaekki* 'kaikki'.

Ristiinan näyte: *saplaella*, *sakmaella* 'sapilailla', *haravoevat* 'haravoivat', *kääkee* 'käykää'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *(kinkerj)päevä* (4) '(kinkeri)päivä', *päevänä* (3), *kinker(j)toemitus* (2) 'kinkeritoimitus', *kaeketi* 'kaiketi', *aekonnaan* 'aikoinaan', *päevvöö* 'päivää', *aekalaella* 'aikalailla', *kaekki* 'kaikki'.

Anttolan näyte: *(sota-)aekoo* (5), *aena* 'aina', *äet* (7) 'äitiä', *laevasta* (2) 'laivasta', *laevoi*(2) 'laivoihin', *enneaekaa* 'ennen aikaan', *laevamiehiä* 'laivamiehiä', *leavo* 'laiva', *sae* 'sai'.

Varpaisjärven näyte: *(voe) voe* (4) '(voi) voi', *kaekenlaesta* (3) 'kaikenlaista', *kaekki* (2) 'kaikki', *aekuisia* (2) 'aikaisia', *reekä* (2), *reeike* 'reikä', *viennellä toesta* 'viidennellätoista', *viientätoesta*, *viijjen tae toesta* 'viidettätoista', *poeka* 'poika', *kae* 'kai', *aena* 'aina'.

Informanttien sanapoisinnat olivat paikkansa pitäviä siltä osin, että ne erosivat yleiskielisistä muodoista. Eri informantit kuitenkin saattoivat kuulla reduktion asteen eri tavalla: esimerkiksi eräs pohjoissavolainen kuuli Ristiinan näytteessä olevan *kääkee*-muodon pitkävokaalina varianttina *kääkee*. Nupposen (2011: 46) mukaan reduktion kuuleminen on jossain määrin subjektiivista tutkijoidenkin kohdalla, joten ei ole ihme, että informanttienkin havainnot vaihtelevat. On otettava huomioon, että tämä voi vaikuttaa päätelmiin.

Laatanen oli pohjoissavolaisille poikkeuksetta *tuttu*, samoin muut reduktion sisältävät muodot. Informantti PSN8 pohtii esimerkissä 14 neljän esimerkkisanan jälkeen Siilinjärven näytteen alkuperää varsin tarkasti: Hän puhuu varman oloisesti siitä, miten piirteet viittaavat näytteen olevan Savosta. Hän kuitenkin arvelee, ettei piirre ole aivan Ylä-Savosta¹, sillä siellä *sanoja viännetään vielä enemmän*. *Laatanen*-muodon näkökulmasta Ylä-Savon pois sulkeminen on mielenkiintoista: Valtaosassa Ylä-Savon kunnissa pitkävokaalista muotoa ei Kettusen (1940a: 158) mukaan esiinny. Voisi olla mahdollista, että *laatanen* on niin *oikaistu* (kuten eräs toinen informantti piirrettä kuvasi), ettei se ole *viäntämistä*.

- (14) Mulle oli paljo tuttuja niinku sanojen ilmaustapoja elikkä siis, oli nämä *mahhoo, laatanen, seenee, paekallaan*, elikkä siis, on Savosta mutta ei välttämättä ihan Ylä-Savosta elikkä siis veekkaisin että ois mahollisesti jotain niinku, Kuopion eteläpuolelta. [Haastattelija: Miksi ei Ylä-Savosta?] Mun mielestä Ylä-Savossa vielä enemmän viännetääs sitä sanna. (PSN8, Siilinjärven näyte)

Eteläsavolaisetkin yhdistivät piirteen Savoan (esimerkki 15). Vaikka he pitivät monia piirteitä jossain määrin enemmän Pohjois- kuin Etelä-Savoan viittaavina, oli reduktio piirre, jonka sijoittamista harkittiin myös Etelä-Savon alueelle, jos kokonaisuus muutenkin täsmäsi. Siitä ei sanottu, ettei sitä voisi esiintyä Etelä-Savossa. Usein piirrettä kuitenkin ajateltiin kuuluvan Kuopion lähellä.

- (15) No siellä on tuo, *päevä ja luvettiij ja, aekonnaan. Kirjoo, kaeke-, kaeke-, kaeketi* varmaan pitäis olla. Niiin. Jotenkin semmonen vähä, vähä sellanen niinku, savolainen, siis semmonen, vään- vääntäminen tais semmonen. (ESN3, Kuopion maalaiskunnan näyte)

Pitkän a:n ja ä:n oo ja ee -edustuksen jälkitavuuissa eli *suoloo, leipee* -monoftongiumisen havaitsi myös 22 informanttia, joista 12 oli eteläsavolaisia ja 10 pohjoissavolaisia. Havaintojen kokonaisluku oli 51. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 171) tutkimusten mukaan piirre huomataan, mutta siitä tehdään huomattavasti vähemmän mainintoja kuin ensi tavun diftongeista. Omassakin aineistossani havaintojen kokonaisluvuissa on suhteellisen selvä ero näiden kahden murrepiirteen havainnoinnin välillä (51 vs. 70). Piirteen vähintään kerran havainneiden informanttien lukumäärissä sen sijaan ei ole suurta eroa (22 vs. 23).

Useimmat jälkitavujen *aa:n ja ää:n* eri variantteja sisältävät esimerkkimuodot olivat sellaisia, että ei voi tietää, onko informantti kiinnittänyt huomionsa juuri *oo-* tai *ee-*variantteihin vai kenties esimerkiksi yleisgeminaatioon tai diftongien reduktioon, joita samoissa muodoissa myös esiintyy. On mahdollista, että informantti on ajatellut sanaa kokonaisuutena, eli havainnoinut useita sananmuodossa olevia murrepiirteitä. Merkittäviä eroja eri ryhmien välillä ei ollut,

¹ Ylä-Savolla tarkoitetaan Iisalmen seutua. Ylä-Savoan kuuluvat seuraavat kunnat: Iisalmi, Keitele, Kiuruvesi, Lapinlahti, Pielavesi, Sonkajärvi ja Vieremä. (YS.)

joskin Etelä-Savon murteista piirre huomattiin hieman useammin. Taulukossa 7 näkyy piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja murretausta sekä havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 7. *Suoloo-*, *leipee* -monoftongiutumisen havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	9 (13)	12 (12)	12 (25)
pohjoissavolaiset	8 (10)	10 (16)	10 (26)
yhteensä	17 (23)	22 (28)	22 (51)

Nupposen (2011: 94) mukaan *oo-* ja *ee-*edustus on selvästi savolaisuudeksi tulkittu piirre ja Kettusen (1940a: 179) kartassa näkyy, että kyseinen murrevariantti on (ollut) vallalla suurimmassa osassa savolaismurteita lukuun ottamatta Kainuun ja Keski-Suomen murteita. Myös omat informanttini yhdistivät piirteen usein hyvinkin selvästi (pohjois)savolaisuuteen, kuten esimerkiksi 16 voi huomata.

- (16) Tässä nyt äkkiseltään oli jo aika vahvat, savolaisukkovibat. Aika aika vahvasti 'oli semmoset, että, justiisa' mitä, kuulee kotopuolessakin [Lapinlahdella]. *Ossookko, kovvoo, semmone aekalaella, kaekki, männy*, mitä nyt poimin noita sanoja tuosta alusta nii, niin niin tuota, tähän on just semmosta aika lähelle karikatyyrista Savom murretta mitä niinku kuulee, tai näkee kirjoitettuna, aina kaikissa vitsikirjoissa ja muissa ni. Jotenkin saattasimpa sijoittaa tämän tuonne 'ihan, jonnekin Savon maan ytimeen (PSM4, Kuopion maalaiskunnan näyte)

Pohjoissavolaiset mainitsivat piirteen useammin tuttujen sanojen yhteydessä. Esimerkistä 17 näkyy, kuinka nimenomaan *oo-*edustus on pohjoissavolaiselle tuttu, sillä sananmuodossa *kuoppoo* 'kuoppaa' ei ole muita murrepiirteitä.

- (17) No tos oli semmosii niinku, justiisa noi, *kuoppoo* ja tämmöset, tämä[?] niinku oli sillee tuttu mut sitten just, tää *potat* ja sitten too- toi oli niinku vähän, tiesin kyl miltä tarkotetaan mut niinku vähä ousvempi. (PSN12, Anttolan näyte)

Eteläsavolaisille piirteen havaitseminen usein tarkoitti sitä, että alettiin harkita näytteen sijoittamista maaseudulle (esimerkki 18) tai pohjoisemmaksi (esimerkit 19 ja 20). Tämä tarkoittanee sitä, että piirre on väistynyt Etelä-Savossa voimakkaammin kuin Pohjois-Savossa. Piirre ei kuitenkaan liene täysin kadonnut, sillä jotkut eteläsavolaiset mainitsivat piirteen *ihan tutun* kuuloisena (21). Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että pitkän *a:n* ja *ä:n* yleiskielistymistä tapahtuu myös tässä asemassa, mutta hitaammin kuin ensitavussa. Lapinlahtelaisnuorten

murteellisuusprosentti piirteen kohdalla oli vuonna 1992 tehdyssä tutkimuksessa 40. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 90 ja siinä mainitut lähteet.) Tutkimukset osoittavat, että kaupungeissa esiintyy alueellisia murteellisuuksia vähemmän kuin maaseudulla (Nupponen 2011: 145 ja siinä mainitut lähteet). Myös maallikot ovat todistetusti huomanneet maaseudun ja kaupunkien eron (esim. Alpia 2003: 98, Könönen 2007: 73). Toisaalta ero ei todellisuudessa ole nykyisin enää niin jyrkkä kuin esimerkiksi 1970-luvulla (Mielikäinen ja Palander 2014a: 92).

- (18) – – ja siellä oli semmosia, tähänmä laitoin tämmösiä esimerkkinsanoja, mistä niinkun sain semmosen, fiiliksen että tässä on nyt niinkun, tämmösestä maaseudun puheesta kyse eli, että on niinkun *olokia*, *seinee* – –. (ESM12, Siilinjärven näyte)
- (19) Joo, se on niinku sil- sillee, levennetty oikein sillee että niinku, että mum mielestä niinku ehkä etelämmässä Savossa niinku yritetään puhuuv vähä nopeempaa ku taas niinku mitä pohjosemmaks mennään niin sitä enemmän pitää niinku venyttääk kaikkee ja sanoop pyöreemmin ja pitemmin ja, siinä on semmonen joku, *tupsuttoot* tae, *ossoo* tae, tällästä nii, see minusta, tuo semmosta, miten minä nyt sanoisin, siltä se kuulostaa että se on jostain Kuopion seudulta. Ei ollu ihan just semmosta mitä mä meinasin et tosi tosi semmosta, pyöreetä mutta, oli se silti, enemmän Pohjois-Savoa, kuin Etelä-Savoa ehkä. (ESN8, Varpaisjärven näyte)
- (20) Ja, *seinee*, kaikkeen paljo *eeä* ta- taas niinkun, pohjosemmassa mum mielestä enemmän tuota *eeä*. (ESN8, Siilinjärven näyte)
- (21) Mitä mä kirjoitin tänne ni, *kiv*, *vuonna*, *immesii*, *män*, *aikoo*, *piäs*. Neki on, tääkin oli sellasta niinku ihan tutun kuulosta, puhetta. Edelleen[!] sieltä tuli moniakkin sanoja mitä, just yhittää omaam mummoon. (ESN7, Anttolan näyte)

Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että ylipäätään murrepiirteiden arvellaan olevan vahvempia Pohjois-Savossa, kun taas Etelä-Savossa puhe on *tavallisempaa suomea*, *kevyt-savoa*, vaikka se *savoa* onkin. Etelä-Savon murteet saatetaan siis mieltää välimurteistoksi varsinaisen savon ja kaakkoismurteiden välillä. (Mielikäinen 2008: 70 ja siinä mainitut lähteet.)

Informantit mainitsivat haastatteluissa tai muistiinpanoissaan seuraavat sanapöiminnat, joissa piirre toteutuu (sulussa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *seinee* (5) 'seinää', *mahhoo* (2) 'mahaa', *viekeehän* 'viekäähän'.

Mikkelin näyte: *jaksoo* (2) 'jaksaa', *Isä meitee* 'Isä meittää, Isä meidän -rukousta',

Ristiinan näyte: *käyköö* (3) 'käykää', *kertoo* (2) 'kertaa', *tynköö* (2) 'tynkää', *pitöö*, *pit-töö* 'pitää', *kääkee* 'käykää', *kantoo* 'kantaa'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *kovvoo* (8) 'kovaa', *seuroovana* (5) 'seuraavana', *kir-joo* (3) 'kirjaa', *hyvvee* (3) 'hyvää', *ossooko* (3) 'osaako', *vanhempooki* (2) 'vanhempaakin', *vanhempoo* 'vanhempaa', *ossookko* 'osaako'.

Anttolan näyte: *kuoppoo* (11) 'kuoppaa', *aeoo* (4) 'aika', *kivkuoppoo* (4) 'kivikuoppaa', *potatkuoppoo* 'perunakuoppaa', *korjoomaan* (3) 'korjaamaan', *aikoo* (2) 'aika'.

Varpaisjärven näyte: *ossoo* (3) 'osaa', *tupsuttoo* 'tupsuttaa'.

Kolme informanttia kiinnitti huomionsa Ristiinan näytteissä olleisiin öö-edustuksiin sanoissa *käyköö* ja *pittöö*. Sekä Kettusen (1940a: 179) että Mielikäisen (1994: 62) mukaan öö:tä esiintyy rinnakkaisvarianttina Etelä-Savon lounaisosissa. Mikkelissä valtaosan lapsuuttaan viettänyt eteläsavolainen informantti piti kyseistä näytettä kaikkein *tutuimpana* ja arveli mummonsa puhuvan samalla tavalla. Hän sanoi, että puhuja sanoi sanat *silleen normaalisti*, millä hän ilmeisesti viittasi siihen, että kyseiset murteelliset sananmuodot olivat hänelle tuttuja kotiseudun puhetavasta. Kyseinen informantti mainitsi sekä muodon *pittöö* että *käyköö* kuvaillessaan sitä, mikä puheesta teki tuttua, ja sijoitti näytteen oikealle murrealueelle, näytteen naapurikuntaan Mikkelisiin. Piirteen havainneet kaksi pohjoissavolaista puolestaan mainitsivat öö-edustuksen toteuttavat sanat *vieraiden* ja *ei niin tutun oloisten* sanojen ja sananmuotojen yhteydessä ja sijoittivat näytteen Enoon ja Enonkoskelle. Jälleen kerran tuttu piirre oli helpompi sijoittaa paremmin kuin vieras.

Vokaali-ilmiöihin kuuluu myös **svaavokaali**, jota esiintyy lähes koko savolaismurteiden alueella. Vain Keuruun–Evijärven välimurteista ja Päijänteen seudulta sitä ei tavata. Svaavokaali on leimallinen piirre myös pohjalaismurteille, joissa sitä esiintyy vielä useammassa konsonanttiyhitymissä kuin itämurteiden alueella. Etelä-Savon murre eroaa Pohjois-Savosta siten, että Etelä-Savossa esiintyy *kylömä*, *silemä* -tyyppiä laajalle levinneen *kylymä*, *silimä* -tyypin sijasta tai rinnalla. (Kettunen 1940a: 199, Kettunen 1940b: 352.) Svaavokaaleiden avulla on totuttu erottamaan savolasmurteet kaakkoismurteista (Palander 1996: 146). Palanderin (1996: 150–151) mukaan suurimmassa osassa Savonlinnan seudun välimurteita ja niiden länsipuolella esiintyy *jalaka*, *silemä*, *kylömä* -tyyppiä vähintään 50-prosenttisena edustuksena. Savonlinnan seudulta pohjoiseen puolestaan esiintyy *jalaka*, *silimä*, *kylymä* -varianttia. *Kylömä*, *silemä* -edustus ei kuitenkaan kuulunut enää 80-luvullakaan Etelä-Savossa nuoremman polven puheeseen, vaan sen tilalle oli tullut *kylymä*, *silimä* -variantti (Palander 1982: 173). Svaa kuuluu edelleen nykypuhekieleen Pohjois-Savossa. Se on säilyttänyt asemansa etenkin lv-yhitymissä ja jokapäiväisissä puhetilanteissa käytettävissä sanoissa kuten *talvi*, *kolme* ja *vanha* (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 76 ja siinä mainitut lähteet).

Svaavokaalin toteuttavia sanaesimerkkejä toi esiin yhteensä 17 informanttia, joista yhdeksän oli pohjoissavolaisia ja kahdeksan eteläsavolaisia. Huomioita teki jopa yllättävän moni, jos otetaan huomioon, kuinka vähän svaavokaalia näytteissä lopulta esiintyi. Harvat tapaukset

siis kiinnittivät voimakkaasti huomiota. Taulukossa 8 on merkittynä svaavokaalihavaintoja tehneiden informanttien lukumäärä murretaustoittain sekä havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 8. Svaavokaalin havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	8 (12)	0 (0)	8 (12)
pohjoissavolaiset	8 (11)	2 (4)	9 (15)
yhteensä	16 (23)	2 (4)	17 (27)

Pohjois-Savon murteiden näytteistä svaavokaalin havaitsi kahdeksan eteläsavolaista ja kahdeksan pohjoissavolaista. Tutkimuksessa käytetyissä Etelä-Savon murrenäytteissä svaavokaalia esiintyy vähemmän kuin Pohjois-Savon näytteissä, joissa etenkin Kuopion maalaiskunnan puhujan puheessa oli svaavokaalia. Etelä-Savo jääkin Mielikäisen (1994: 224) mukaan svaan savolaisen levikkialueen etelälaidalle, ja siksi piirre on siellä horjuva ja vaihteleva. Esimerkiksi Ristiinassa svaavokaali on harvinainen ja Mäntyharjulla svaalliset ja svaattomat tapaukset vaihtelevat (Mielikäinen 1994: 223). Tämä suurelta osin selittää sen, että informantit tekivät niistä vähemmän havaintoja: eteläsavolaisista yksikään ei tuonut esiin edes sanaesimerkkiä, jossa svaavokaali olisi toteutunut, ja pohjoissavolaisistakin vain kaksi kiinnitti huomiota svaan sisältäviin sanoihin.

Informantit poimivat näytteistä seuraavat sanat, joissa esiintyy svaavokaali (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa). Kuopion maalaiskunnan näytteestä poimittu *Julukulassa* ei kuulunut kuin kahdelle informantille, sillä rajasin pian sen pois ääninäytteestä, koska se kertoi joillekin tunnistettavan paikan.

Siilinjärven näyte: *oloki(j)a* (7) 'olkia', *vanaha* 'vanha'.

Mikkelin näyte: *alako* 'alkoi', *silimällä* 'silmällä', svaattomuus havaittiin muodosta *vanhana*.

Ristiinan näyte: *silimukka* 'silmukka'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *Julukulassa* (2) 'Julkulassa', *kolome* (4) 'kolme', *vanahat* 'vanhat', *alako* (3) 'alkoi'.

Anttolan näyte: svaattomuus havaittiin sanasta *vanha*.

Varpaisjärven näyte: *poloki* (3) 'polki', *palakeet* 'palkeet'.

Huomiot olivat pääosin todellisuutta vastaavia, sillä svaavokaalia todella esiintyi. Etelä-Savon näytteissä *lm*-yhtymissä (*silmällä*, *silmukka*) tosin ei ole merkitty svaata *Suomen murrekirjan* litteraatioon. Omanakin arvioni mukaan svaan aste on kyseisissä sanoissa niin heikko, etten merkitsisi sitä litteraatioon, mutta vahvuuden asteen kuuleminen on osin subjektiivinen kokemus.

Myös svaat yhdistettiin savolaisuuteen sekä kaksi kertaa *maalaisuuteen*. Etenkin *olokia* mainittiin aina selkeiden savolaisvaikutelmien yhteydessä. Esimerkissä 22 eteläsavolainen informantti pohtii, miksi Ristiinan näyte kuulostaa *liian tutulta*, ja mikä näytteessä eroaa Siilinjärven näytteen voimakkaasti luomasta *savolaisvaikutelmasta*. Esimerkistä 23 näkyy selvästi, kuinka nimenomaan svaat on piirre, joka tuo Kuopion seudun mieleen.

(22) No se oli ehkä tämä niinku, siinä [Siilinjärven näytteessä] oli, niinku siis tavallaan tommone, alkuvääntäminen *olokia* ja, *ae kana* ja, että se [Ristiinan näytteen puhuja] ei niinkun, sanojen alkuja sillä lailla, samallailla, niinku, muutellut tai, niinkun yleiskieleen verrattuna. (ESN3, Ristiinan näyte, puhuu Siilinjärven näytteestä)

(23) Tämmönen niinku, tämmöstä *olokia*-tyyppisestä niinku taivuttamisesta mullet tulee mieleen Kuopio pikkusen silleen. Ei se [puhuja] kuopiolainen ollum mutta niinku, tavallaan, mum mielestä Mikkelistä ei sillee hirveesti ainakaan sillee tehdä. (ESN8, Siilinjärven näyte)

Toisaalta osa eteläsavolaisista koki piirteen myös Mikkelin kautta tutuksi, joskin niin, että vain vanhemmat ihmiset voivat käyttää muotoa (esimerkki 24). Pohjoissavolaisille piirre oli jälleen kerran *tuttu* (25).

(24) Mikkelissä, tota ni vanhemmat ihmiset puhuu vähä tuolla tavalla, tai mennee aika lähelle. Ja esimerkiks tossa ku sanotaan että *kuka minnij ja kolome kovvoo*, niin, ne on just sellasii mitä tuolla niinku, Mikkelin suunnilla, ja tuos lähellä, mitä on kuullu puhuttavan. (ESN10, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(25) Niistä *palakeista* [’palkeista’] kus se puhu niin se, se kuulosti niinkun, tutun, tutun kuuloselta omalla tavallaan. (PSM11, Varpaisjärven näyte)

Huomioitavaa on myös se, miten kaksi pohjoissavolaista huomasi piirteen puuttumisen hyvinkin tarkasti. Esimerkissä 26 informantti pohtii Anttolan ääninäytteen vierautta ja mietiskelee, miksi näyte ei ehkä voi olla peräisin Pohjanmaalta. Esimerkissä 27 toinen informantti puolestaan pohtii Mikkelin ääninäytteen murteen eroja oman kotikuntansa Tuusniemen murteeseen. Lisäksi myös eräs eteläsavolainen informantti kuuli murteiden eron ja ihmetteli Kuopion maalaiskunnan näytteen yhteydessä *vanha*-muodon *outoutta* verrattuna *vanhaan*.

(26) *Vanha* oli yhtä kun *vanha* eikä *vanaha*, miten ainakin jotkut pohjan-pohjanmaalaset sanos. (PSM1, Anttolan näyte)

(27) Voes kyllä niinku’ olla, ollan niinku Savonlinnan, seutua tuo – – ja *van- van-vanhana* sano, meellä ee sanottas *vanhana* vaan. [Haastattelija: Miten päin,

miten teillä päin sanottais sitten?] *Vanahana* sanottas ihan meillä, meillä päin. (PSM11, Mikkelin näyte)

Kaikki esimerkkien havainnot pitävät paikkansa. Svaan levinneisyys ei ole kaikkien konsonanttiyhtymien kohdalla yhtä suuri, ja *nh*-yhtymissä sitä ei esiinny Etelä-Savossa, mutta kylläkin Pohjanmaalla ja Pohjois-Savon alueella, joskin väistyvästi (Kettunen 1940a: 200; Kettunen 1940b: 354; Mielikäinen 1994: 226). Siinä missä *vanaha* oli pohjoissavolaisille maallikoille tuttu muoto, oli se eteläsavolaisille vieraampi, kuten Etelä-Savon svaavokaalin suppeampi distribuutio antaakin olettaa. Eteläsavolainen informantti ESM5 piti Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen *kolome kovvoo* -muotoa *tuttuna*, kun taas saman näytteen *vanahat* oli *ouvon kuulosta*, mikä todistaa, että *lm*-yhtymässä esiintyvä *svaa* on eteläsavolaisille tutumpi kuin *nh*-yhtymissä esiintyvä.

Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien **assimilaatio** ilmenee *ee*- ja *OO*-variantteina. Piirrettä esiintyi vanhastaan etenkin Pohjois-Savossa ja -Karjalassa, eteläsavolaismurteiden pohjoisosissa sekä osassa hämäläismurteita. Etelä-Savon eteläosissa oli vanhastaan *i(j)A*, *OvA* -varianttia. (Kettunen 1940a: 191–196.) Nykyisin *ee*- ja *oo*-muodot ovat yleistyneet niin paljon, ettei niitä enää edes tunnusteta murrepiirteiksi (Mielikäinen 1989: 235).

16 informanttia nosti perusteluissaan esiin sanaesimerkkejä, joissa *ee*- ja *OO*-variantit toteutuvat. Erot eri ryhmien välillä eivät olleet miltään osin suuria. Piirrettä huomattiin jonkun verran useammin Pohjois- kuin Etelä-Savon näytteistä, ja pohjoissavolaiset tekivät huomioita hieman useammin. Taulukossa 9 on merkitty piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 9. Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien assimilaation havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	5 (5)	2 (2)	7 (7)
pohjoissavolaiset	6 (6)	5 (5)	9 (11)
yhteensä	11 (11)	7 (7)	16 (18)

Seuraavissa informanttien tekemissä sanapöiminnöissä piirre toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *ruppee* 'rupea'.

Mikkelin näyte: *lukkee* (5) 'lukea', *kippeet* 'kipeät'.

Ristiinan näyte: *silleet* (3) 'sileät'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *lukkee* (8) 'lukea', *väkkee* (2) 'väkeä', *nuorissoo* 'nuorisoa'.

Varpaisjärven näyte: *sannoo* 'sanoa', *liehtoo* 'liehtoa', *henkkee* 'henkeä'.

Yhtä poikkeusta (*liehtoo* 'liehtoa') lukuun ottamatta piirteen toteuttavat sanapöiminnat sisälsivät myös geminaation. Kahdesti kyseessä oli itämurteiden erikoisgeminaatio (*nuorissoo* ja *henkkee*) ja muissa tapauksissa yleisgeminaatio, johon kiinnitetään hyvin usein huomiota. Onkin syytä epäillä, että sanat nostettiin useimmiten esille yleisgeminaation takia eikä jälkitaivujen vokaaliyhtymissä tapahtuvien muutosten vuoksi. Tätä oletusta puoltaa ensinnäkin se, että usein informantit puhuivat *kaksoiskonsonanteista*. Toisena perusteluna on se, että esimerkiksi muotoa *karkeeks* 'karkeaksi' ei mainittu kertaakaan, vaikka siinäkin piirre toteutui. Lisäksi on huomioitavaa, että *ee-* ja *oo-*variantit esiintyvät nykyään laajalti ympäri Suomea yleispuhekielessä, sillä *eA-* ja *OA-*yhtymien assimilaatio on yksi nykypuhekielen ekspansiivisimpia murreilmiöitä (Mielikäinen 1991: 36). Näin laajalevikkisiin piirteisiin ei välttämättä kiinnitetä huomiota, eikä sen perusteella luultavasti ole ainakaan tehty tarkkoja paikannuksia. Tästä syystä en erittele nyt sen enempää sitä, mihin informantit arvelivat piirteen viittaavan, sillä siitä voi lukea yleisgeminaation yhteydessä (ks. luku 4.3). *eA-* ja *OA-*yhtymien eteläsavolaisia variantteja käsittelemättä jääneiden murrepiirteiden kohdalla luvussa 4.6, sillä niihin kiinnitti huomionsa alle viisi informanttia.

Vanhastaan ***e:n labiaalistuminen*** *e*-vartaloisten verbien indikatiivin preesensin yksikön ja monikon 3. persoonassa ja kaikkien verbien potentiaalinen preesensin yksikön 3. persoonan muodoissa on yleisitämurteisuus. Etelä-Savo kuuluu kuitenkin levikin raja-alueelle niin, että Mäntyharjulla ja Pertunmaalla labiaalistumista ei esiinny. Pohjois-Savon murteet puolestaan ovat labiaalistumisalueen keskellä, ja vain Pyhäjärvellä, Kiuruvedellä ja Vieremällä on naapurikuntia, joissa *e* ei labialisoidu kyseisessä asemassa. Piirrettä esiintyy myös Etelä-pohjanmaalla tietyissä muodoissa. (Kettunen 1940a: 159.)

Informanteista yhteensä 13 nosti haastatteluissa ja muistiinpanoissa esiin sanapöimintoja, joissa *e:n labiaalistuminen* toteutuu. Heistä kuusi oli eteläsavolaisia ja seitsemän pohjoissavolaisia, ja yhtä eteläsavolaista lukuun ottamatta kaikki tekivät huomion vain yhdestä näytteestä. Täten havaintojen kokonaisluvuksi tuli 14. Taulukkoon 10 on merkittynä piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

e:n labiaalistumista koskevia havaintoja tehtiin enemmän Etelä-Savon murteiden näytteistä, mutta sieltäkin vain yhdestä näytteestä: viisi eteläsavolaista ja seitsemän pohjoissavolaista kiinnittivät huomionsa Mikkelin puhujan kertomuksessa olleisiin labiaalistuneisiin muotoihin. Pohjoissavolaisista murteista piirteen huomasi vain kaksi eteläsavolaista Varpaisjärven

Taulukko 10. *e:n* labiaalistumisen havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	2 (2)	5 (5)	6 (7)
pohjoissavolaiset	0 (0)	7 (7)	7 (7)
yhteensä	2 (2)	12 (12)	13 (14)

näytteestä. Pohjoissavolaisilta piirre jäi oman kotiseudun näytteistä täysin huomiotta. Piirre huomattiin seuraavista sanoista (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Mikkelin näyte: *koskoo* (3) 'koskee', *tulloo* (3), *särköö* (2) 'särkee', *männöö* (2), *mennöö*, 'menee', *dulloo* 'tulee'.

Varpaisjärven näyte: *tekköö* (2) 'tekee'.

Pohjoissavolaiset pitivät piirrettä tutuna, mutta kuulivat sen vain Etelä-Savon näytteistä. *e:n* labiaalistuminen ei tuttuudestaan huolimatta yleensä riittänyt kumoamaan Etelä-Savon näytteissä kuuluneita *outoja* piirteitä. Vain kerran pohjoissavolainen sijoitti Pohjois-Savoon näytteen, josta oli havainnut muodon, jossa labiaalistuminen toteutui. Esimerkissä 28 informantti PSN7 analysoi sitä, miten tietyt äänne- ja muoto-opilliset piirteet kuulostavat tutuilta, mutta *rytmitys* on vääränlainen.

(28) No, se oli vähä jännä kus se kuulosti jotenkin tosi tutulta mut sit mä en kuitenkaan osannu yhtään hahmottaa että, että niinku että missä näin puhutaan, että siinä oli tosi paljo just semmosia *lukkee* ja *koskoo* ja kaekkee tuommosia, mitä kuitenkin, mekkiim meillä päin puhuttiin tosi paljo mut sit, sit tavallaan se muuten puhu jotenkin sillee se rytmitys ja muu oli semmonen tosi erilainen (PSN7, Mikkelin näyte)

Eteläsavolaisille piirre oli *savolainen*, muttei vain *pohjoissavolainen*. Pohjois-Savon näytteissä se kyllä yhdistettiin Pohjois-Savoon, mutta piirteen tiedettiin esiintyvän myös Etelä-Savossa etenkin vanhempien ihmisten puheessa (esimerkit 29 ja 30).

(29) Noo, tää oli jotenkki, jotenki tutumpaa kieltä jo, et ja sit täällä niinku, vi-lahtelee tämmösiä vähä savolaisia sanoja *luvussakkii* ja *lukkee* ja *kippeet* ja *koskoo*. Mut, niitä tulee kuitenkin sillai, ää, mum mielest, maltillisesti, et, et et, mä en ainakaan sitä niinku Pohjois-Savoon laittais että, et et ennemmin jon-nekki Etelä-Savoo, et et, jos pitää sieltä taas joku mainitan niin, niin niin, äää, esimerkiks, onks tossa Puumala. (ESM2, Mikkelin näyte)

(30) Tää oli tosi tutun kuulosta. Ihan siis semmonen, ois voinu mieltii vaikka omia, omia isovanhempia tai, tai muita vanhempia sukulaisia niin, hyvin. – –

Tuo *nii*, ja *nii oli* ja muutenkin nää tämmöset niinku, *särköö männöö tulloo, ae-ae-ae-ae*. Pitkät, pitkät nuo vokaalit, jotenkiil lopussa. (ESN3, Mikkelin näyte)

Palanderin (1987: 42) mukaan *e:n* labialisaatio on murteelliseksi leimautunut piirre. *e:n* labialisaatio on myös piirre, joka on yleisempi vanhoilla kuin nuorilla (Palander 1987: 37). Saman havainnon teki myös Holopainen (2003: 27) tutkimuksessaan. Kaiken kaikkiaan labiaalistuneiden muotojen käyttö on nykyään hyvin heterogeenistä itämurteiden alueella. Yksilöiden väliset erot ovat suuria. Vuonna 1992 labiaalistuneiden muotojen kokonaisuus oli esimerkiksi Lapinlahdella vielä 75 %, mutta sittemmin merkittävää yleiskielistymistä on tapahtunut. Sen sijaan Etelä-Pohjanmaalla labiaalistuneiden muotojen käyttö on pysynyt melko vakaana. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 74.)

Etelä-Savon murteiden näytteissä esiintyi **sisäheittoa aktiivin 2. partisiipin nominatiivissa**, mutta Pohjois-Savon näytteissä piirrettä ei esiintynyt lainkaan. Tämä partisiippi on alun perin kaakkoismurteinen, mutta levinnyt koko Etelä-Savoon savolaisen essiivin (ks. essiivimuotoisesta aktiivin 2. partisiipista luvusta 4.5) ja eri nominatiiviasujen rinnalle kielteisiin tai niihin rinnastettaviin muotoihin (*en virkkant*). (Mielikäinen 1994: 161.) Esimerkiksi Ristiinassa sisäheittoisen nominatiivin ja essiivin suhde on ollut 18 : 83 (%) (Niskanen 1968: 74). Myös Pohjois-Savossa on piirteestä mainintoja. (Mielikäinen 1994: 161.)

Yhteensä puolet informanteista eli 12 huomasi sisäheiton. Havaintojen kokonaisluku oli 19. Taulukosta 11 näkyy, kuinka moni informantti mainitsi piirteestä ja mitä havaintojen kokonaisluvut olivat.

Taulukko 11. Sisäheiton havaitseminen aktiivin 2. partisiipin nominatiivissa. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	0 (0)	8 (14)	8 (14)
pohjoissavolaiset	0 (0)	4 (5)	4 (5)
yhteensä	0 (0)	12 (19)	12 (19)

Sisäheittoon kiinnittivät huomionsa etenkin eteläsavolaiset: heistä kahdeksan eri informanttia mainitsi haastatteluissa sanapöimintoja, joissa piirre toteutui. Useimmat heistä huomasivat piirteen jopa useammasta kuin yhdestä näytteestä, ja täten havaintojen kokonaisluvuksi tuli heidän kohdallaan 14. Pohjoissavolaisista piirteen havaitsi neljä eri informanttia, ja vain yksi heistä huomasi sen kahdesta näytteestä. Pohjoissavolaisista viisi mainitsi piirteestä Mik-

kelin näytteen yhteydessä ja yksi heistä havaitsi piirteen myös Anttolan näytteestä. Eteläsavolaiset puolestaan havaitsivat piirrettä tasaisemmin eri näytteistä: kuudesti Mikkelistä, viidesti Anttolasta ja kolmesti Ristiinasta. Informantit mainitsivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielinaineokset, joissa sisäheitto aktiivin 2. partisiipin nominatiivissa toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Mikkelin näyte: *virkkant* (4) 'virkkonut', *tult* (3) 'tullut', *luettant* (2) 'luettanut', *virkkat* (2), *virkant*, *virkat*, 'virkkonut', *ottant* 'ottanut'. Lisäksi sanallinen kuvaus: *sanoissa nt-päätteitä*.

Ristiinan näyte: *olt* (4) 'ollut', *sopint* 'sopinut'.

Anttolan näyte: *kuolt* (2) 'kuollut', *piäst* (2), *pääst* 'päässyt'.

Eteläsavolaisten arviot piirteestä vaihtelivat. Monet eivät sanoneet piirteestä mitään erikoista. Sanottiin, että siitä tulee mieleen *Tuntematon sotilas* tai että murre *ei ole erikoinen, ei selvä savo eikä karjala*. Informantti ESM6 kuitenkin tarttui piirteeseen jokaisessa Etelä-Savon näytteessä. Hän jopa nimesi piirteen *parikka[la]laiseksi t:ksi* (esimerkki 31) ja sijoitti Ristiinan ja Anttolan näytteet Parikkalaan ja sen naapurikuntaan Rautjärvelle. Tosin hieman erikoisesti sama informantti piti sisäheittoa Mikkelin ääninäytteen kohdalla tuttuna piirteenä, ja sijoittikin näytteen suoralta kädeltä Mikkelisiin (esimerkki 32)

(31) *Äit kuolt*. Sit siellä on se **parikkalainen tee** en oo missään muussa kuullu sitä *teen* käyttöön kun Parikkalassa. [Haastattelija kysyy tarkennusta *parikkalaisesta t:stä*] *Kuolt*. Tai, no ootahan nyttenm hitsi taas, öö, *en kerent käymään kaupassa tänään*. (ESM6, Anttolan näyte)

(32) Miä Mikkelil laitoin tuohon nii, niinku aika tutulta tuo kuulostaa. *En virkkant mittään, en oo nähä monneen vuoteen, en oo lukent* – –. Just tuo *virkkant mittään*. Se on niinku, se on vaan, kuulostaa niin tutulta. (ESM6, Mikkelin näyte)

Eräällä piirteen maininneella pohjoissavolaisella oli sisäheitosta selkeä käsitys: hänen mielestään piirre sijoittuu Savonlinnan seudulle, Savonlinna–Mikkeli-akselille (esimerkki 33).

(33) Joo, tässä oli vähä enempi semmosta e-, ei niin tuttua että. [?] Jotenkkii sanosin että se on Savonlinna–Mikkeli, akselilla kyllä varmasti tämä. [Haastattelija kysyy, miksi tuolle akselille] En tiiä muuten voes kyllä niinku olla, ollan niinku Savonlinnan, seutua tuo *vanhollekin* ja, *pienestä pittiin* ja, *hyviä, virkkant* ja *van-, van- vanhana* sano. (PSM11, Mikkelin näyte)

Toinen pohjoissavolainen kertoi kuulleensa muodon, muttei arjessa. Hänkin sijoitti näytteen Etelä-Savoon. Lisäksi yksi piti näytettä *pahana* [vaikeana sijoittaa] ja yksi ei kommentoinut piirrettä kuin muistiinpanoissa sanapöimintana.

Mennä-verbin murteellinen **männä-variantti** esiintyy savolaismurteissa kauttaaltaan Kainuun murteen pohjois- ja länsiosia lukuun ottamatta. Sitä esiintyy myös kaakkoismurteissa.

(Kettunen 1940a: 142.) Se on kuitenkin selvästi idän ja lännen erottava piirre (Rapola 1969: 68). Kuusi eteläsavolaista ja neljä pohjoissavolaista kiinnitti huomionsa muotoihin *männöö* (Mikkelin näyte), *männy* (Kuopion maalaiskunnan näyte) ja *män* (Anttolan näyte). Taulukkoon 12 on merkitty piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Männä-varianttia kommentoitiin yllättävän vähän. Tyypillisesti se oli vain osana sanalista, jossa kuvattiin vähän vieraita tai tuttuja sananmuotoja (esimerkki 34).

- (34) Mut sitten just mitä oli tuttua niin just *korjoomaan* ja *sota-aekoo* tai jotenkin se, miten-, niinku puhu siinä. Ja tota, sitten tuokin että *män*. Et se oli niinku toisaalta semmonen että no sanotaanhan että, *nythän se män jo*. Niin. Mutta sitten, niin. Tuttua. (PSN5, Anttolan näyte)

Taulukko 12. *Mennä*-verbin *männä*-variantin havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	0 (0)	6 (6)	6 (6)
pohjoissavolaiset	2 (2)	3 (3)	4 (5)
yhteensä	2 (2)	9 (9)	10 (11)

Yleensä piirre miellettiin *savolaiseksi* (kerran jopa *karikatyyriseksi savoksi*) tai vähintään itäsuomalaiseksi. Nupposenkin (2011: 92) tutkimuksessa kolmasosa informanteista arvioi variantin *savoksi*. Vaikka yleiskielistuminen piirteen kohdalla ei ole suoraviivaista, on *männä*-variantti silti väistynyt *mennä*-variantin tieltä (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 93–94). Piirteen väistyminen näkyi myös informanttien vastauksista: *männä*-variantin vähenemisestä kertoo esimerkiksi se, että esimerkin 35 Mikkelissä lapsuutensa ja nuoruutensa viettänyt informantti ESN10 koki Mikkelin näytteen kokonaisuudessaan itäsuomalaiseksi ja kiinnitti huomionsa erityisesti *minä*-pronominin varianttiin *miä*. Kuitenkin muodot *männöö* ja *tulloo* hän koki niin vieraisiksi, ettei voinut kuvitella niitä samalle itäsuomalaiselle alueelle kuin pronominia *miä*. Lopulta hän sijoitti näytteen Kotkan naapurikuntaan Virolahdelle tietäen, että siellä käytetään *miä*-varianttia (samaisesta esimerkistä lisää persoonapronominihuomioita käsittelevässä luvussa 4.4.1). Myös Nupposen (2011: 142) tutkimuksesta ilmenee, ettei *männä*-varianttia painotettu *eteläsavon* tyypillisyydeksi, vaikka se Mielikäisen (1994: 30) mukaan esiintyykin koko Etelä-Savon alueella.

- (35) Tässä oli, niinku, tai menin vähä melkein sekasin siitä ku, tuli niin, monesta niinku, no Itä-Suomeen tää niinku, tai idempään Suomeen tää niinku taas mum

mielestä menis mutta, tätä vähä sotki se että sanottiin muun muassa *miä*, ja ku, niinku miä sanon että *miä*, niinkun Mikkelissä, mut sitten, oon kuullu että tuolla, Kotkan seudullakin on, *miä*. Mutta sitten kun tässä on nää *männöö* ja *tulloo*, niin sitte se taas vetää tuonne niinkun, jonnekin muualle [osoittaa sormellaan pohjoisemmaksi]. (ESN10, Mikkelin näyte)

Myös Holopaisen (2003: 26) sydänsavolaisten murteiden yhteistä naapurimurretta, Savonlinnan seudun välimurteita, koskeva tutkimus osoittaa, että *männä*-muoto on väistymässä *mennä*-variantin tieltä. *Männä* on siitä huolimatta edelleen nuorille hyvin tuttu, mutta vain viidennes arvioi käyttävänsä sitä. Lapinlahtelaisnuorista noin 17 % käytti itämurteista varianttia vuonna 2000 (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 93–94).

Yhdeksän informanttia (6 eteläsavolaista ja 3 pohjoissavolaista) mainitsi *noita*-pronomiinin *nuita*-variantista. Yleensä sana oli vain muistiinpanoissa, eikä sitä edes sanottu ääneen. Pari pohjoissavolaista kuitenkin kommentoi muotoa epäilemällä, että puhuja on Pohjois-Savosta, ja että he ovat kuulleet, että jotkut käyttävät samaa muotoa. Arvio vastaa todellisuutta: *nuo* : *nuita* : *nuiissa* -taivutus on tyypillinen keskeisille savolaismurteille, eikä kyseinen vanha murteellinen asu ole vielä väistymässä (Palander 2005a: 145–146).

4.3 Konsonantti-ilmiöitä koskevat havainnot

Kaikkein useimmin maallikot kiinnittivät huomionsa **yleisgeminatioon**. Jokainen 24:stä informantista havaitsi sen vähintään yhdestä näytteestä ainakin kerran. Yleisgeminatiota koskeva havaintojen kokonaisluku koko aineistossa oli 80. Luku on huomattavan suuri, sillä diftongiutumisen havaintojen kokonaisluku oli vain 70, vaikka diftongiutumisen havainneita informanteja oli vain yksi vähemmän. Lisäksi havaintojen kokonaisluvun maksimi on 144 (12 x 6 + 12 x 6), eli piirre on huomioitu useammin kuin joka toisen näytteen kohdalla. Voidaan siis todeta, että yleisgeminatioon kiinnitetään selvästi useimmin huomiota. Myös esimerkiksi Räsänen (2013: 30) tutkimuksessa yleisgeminatio oli hyvin tiedostettujen murrepiirteiden joukossa.

Taulukossa 13 on nähtävillä, kuinka moni savolainen havaitsi yleisgeminatian ja mitä havaintojen kokonaisluvut olivat. Yleisgeminatiohuomiot tuotiin usein esiin sanaesimerkeissä, mutta informantit myös sanallistivat niitä jonkin verran puhumalla esimerkiksi *kaksoiskonsonanteista* (ks. lisää esimerkkejä yleisgeminatian sanallistamisesta luvuissa 5.2 ja 5.3).

Taulukko 13. Yleisgemmaation havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	10 (19)	10 (17)	12 (36)
pohjoissavolaiset	10 (21)	11 (23)	12 (44)
yhteensä	20 (40)	21 (40)	24 (80)

Taulukosta 13 voidaan havaita, ettei merkittäviä eroja pohjois- ja eteläsavolaisten informanttien tai näytteiden välillä ole. Pohjoissavolaisten havaintojen kokonaisluku (21 + 23 = 44) on hieman suurempi kuin eteläsavolaisten (19 + 17 = 36). Lisäksi pohjoissavolaiset havaitsivat piirteen useammin Etelä-Savon murteiden näytteistä kuin Pohjois-Savon murteiden näytteistä, ja eteläsavolaisilla tilanne meni päinvastoin, mutta erot ovat niin pieniä, ettei niitä kannattane ottaa lukuun. Sekä Etelä- että Pohjois-Savon murteiden alueen havaintojen kokonaisluku oli 40.

Yleisgemmaatio on nimensä mukaisesti yleinen. Savolaismurteissa sitä esiintyy kaikkialla Päijänteen seutua ja Keuruun–Evijärven välimurteita lukuun ottamatta. Yleisgemmaatiota esiintyy myös kaakkoismurteissa, keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa, peräpohjalaisissa murteissa ja osassa hämäläismurteita ja lounaisia välimurteita. Pohjois- ja Etelä-Savo eroavat gemmaation osalta siten, että Pohjois-Savossa esiintyy myös itämurteiden erikoisgemmaatiota. Lisäksi Pohjois-Savo sijoittuu alueen keskellä, kun Etelä-Savo puolestaan on alueen laitamilla niin että Mäntyharju ja Pertunmaa eivät edes kuulu yleisgemmaation alueeseen. Lähes kaikkialla erikoisgemmaatio on yleisgemmaatiota heikompi, niin myös Pohjois-Savossa. (Kettunen 1940a: 2; Turunen 1959: 191). Yleisgemmaatio on ollut yksi suomen murteiden leviäviä piirteitä, ja vaikka sen asema ei ole enää täysin vakaa, esiintyy sitä edelleen runsaasti ydinalueilla ja maaseudulla. Esimerkiksi Lapinlahdella piirteen asema on edelleen hyvin vahva, eikä se harvinaistunut – toisin kuin monet muut murrepiirteet – lainkaan 1990-luvulla tehdyn seuruuhankkeen aikana. (Mielikäinen 1981: 172; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 46; Nupponen 2011: 49.)

Yleisgemmaation sisältäviä sanapoimintoja tehtiin todella runsaasti, ja sitä kuvattiin myös sanallisesti ja maallikkotermein verrattain paljon. Informantit mainitsivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielenaineokset, joissa yleisgemmaatio toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *tuppaa(n)* (5) 'tupaan', *makkuuvuatteet* 'makuuvaatteet', *makkuuvuatteita* 'makuuvaatteita', *rakkoon* 'rakoon', *ruppee* 'rupeaa', *pittää* 'pitää', *välliin* 'väliin',

mahhoo 'mahaa'. Lisäksi sanallisia kuvauksia: *tuplakonsonantit* (2), *kaksoiskonsonantti*, *konsonanttien tuplaus*.

Mikkelin näyte: *lukkee* 'lukea' (5), *mittää(n)* (4) 'mitään', *tulloo* (3) 'tulee', *syllii(n)sä* (2) 'syliinsä', *männöö* (2), *mennöö* 'menee', *kippeet* 'kipeät', *ikkää* 'ikään', *pittäe* 'pitäen'. Lisäksi sanallisia kuvauksia: *konsonanttien tuplaamiset / kahdentamiset*, *koksoiskonsonantit*.

Ristiinan näyte: joku konsonantti tuplaantuu, *konneella* (2) 'koneella', *konneita* 'koneita', *läjää(n)* (6) 'läjään', *kottii(n)* (5) 'kotiin', *etteen* (3) 'eteen', *silleet* (3) 'sileät', *ennää* (2) 'enä', *pittöö* 'pitää'. Lisäksi sanallisia kuvauksia: *kaksoiskonsonantteja* (4), *kahella t:llä*, *konsonantti tuplaantuu*, *sanojen venytys*.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *kovvoo* (8) 'kovaa', *lukkee* (7) 'lukea', *hyvvee* (4) 'hyvä', *ossoo(ko)* (4) 'osaa(ko)', *väkkee* (2) 'väkeä', *ollee* 'olemaan', *kokkeil* 'kokeili'. Lisäksi sanallisia kuvauksia: *kaksoiskonsonantti*.

Anttolan näyte: *sissää* (2) 'sisään', *elläimet* 'eläimet', *pittää* 'pitää', *kottii* 'kotiin', *aloin* (2) 'aloin'. Lisäksi sanallisia kuvailuja: *tupla-älliä*, *savolainen kaksoiskonsonantti*.

Varpaisjärven näyte: *ossoo* (3) 'osaa', *tekköö* (2) 'tekee', *siivuukonneet* 'siivouskoneet', *konneita* 'koneita', *pittee* 'pitää'. Lisäksi sanallisia kuvauksia: *ylimääräisiä konsonantteja elikkä tupla-t:tä ja n:ää ja k:ta*, *kaksoiskonsonantit*.

Itämurteiden erikoisgemaatiosta oli viisi varmaa huomiota sanaesimerkeissä: Kuopion maalaiskunnan ääninäytteestä poimittiin muodot *aeonnaan* 'aikoinaan', *päevvöö* 'päivää', *jiämmää* 'jäämään' ja *nuorissoo* 'nuorisoa', ja Varpaisjärven murrenäytteestä *henkkee* 'henkeä'. On kuitenkin todennäköistä, että osa sanallisista kuvailuista viittaa myös erikoisgemaatioon. Ainakin jossain määrin informantit tiedostavat, että gemaation voimakkuus ja yleisyys vaihtelevat alueittain. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että informantit saattoivat kuvata kaksoiskonsonantteja *vahvoiksi* tai totesivat, että Kuopion maalaiskunnan näytteessä *ei tule nelois-viitoiskonsonanttia*. Sanottiin myös, että näyte ei voi olla Joensuusta, sillä siellä on *vielä enemmän kaksoiskonsonanttia*. Kaiken kaikkiaan erikoisgemaatiosta tehdään yleisesti merkittävästi vähemmän havaintoja kuin yleisgemaatiosta. Esimerkiksi Räsänen (2013: 31) pohjoiskarjalaisille informanteille sen tiedostaminen oli hankalaa. Toisaalta erikoisgemaation tiedostaminen on ainakin Pohjois-Karjalassa kasvussa. Toistaiseksi tiedostamisvaikeudet voivat liittyä siihen, ettei erikoisgemaatio useinkaan ole vielä täyden gemaatan arvoinen. (Räsänen 2013: 79–80 ja siinä mainitut lähteet.)

Vaikka yleisgemaatiosta tehtiin kaikkein eniten huomioita, ei se yksin ollut vahva vaikuttaja. Sitä saatettiin pitää näytteestä ja informantista riippuen *tuttuna* tai *vieraana*, eikä yksin sen perusteella tehty päätelmiä. Usein yleisgemaatiohuomiot olivat osana pitkää sanalistaa.

Tuplakonsonantteja pidettiin yleensä selvänä merkinä siitä, että näyte on Itä-Suomesta. Eteläsavolaisille piirteen toteuttavia sanoja saatettiin sanoa *tuttujen* piirteiden yhteydessä (36), mutta toisissa näytteissä ne toivat mieleen puolestaan Pohjois-Savon tai pohjoissavolaiset kaverit (37). Yleisgeminanation sisältävistä muodoista saatettiin sanoa, että muoto ei ollut vieras, muttei kuitenkaan kotikaupungistakaan.

(36) Mut tässä oli kans oli toi *miä*, niinku oli siinä edellisessäki. Ja, *aekaa* ja, *silläviissii* ja, *konnee- konneella, läjjää*. Niii-i, kauheen tutulta se kuulosti tääkin. (ESN3, Ristiinan näyte)

(37) [Haastattelija kysyy, mikä näytteessä toi mieleen pohjoissavolaisen kaverin, josta haastateltava mainitsi.] No esimerkiksi se sano että *pittää* tai, tollee et venyttää noita sanoja tollasilla tupla, esimerkiksi kahella *teellä*. (ESM5, Siilinjärven näyte)

Kaikki informantit eivät kuulleet geminaatioita samalla tavalla tai ainakaan tulkinneet suhteellista määrää samanlaiseksi: toisten mielestä Siilinjärven näytteessä oli paljon kaksoiskonsonantteja, erään mielestä taas ei riittävästi Kuopioksi, sillä *Kuopiossa on paljon enemmän kaksoiskonsonantteja ja tossa oli mun mielestä enemmän semmosia niinku ei ehkä kaksoiskonsonantteja*. Pohjoissavolaiset kokivat piirteen usein *tutuksi* ja *savolaiseksi* kuten esimerkissä 38. Aina päätelmät eivät kuitenkaan olleet vain Savon alueelta, vaan yleisgeminanation sisältäviä sanaesimerkkejä sanottiin myös esimerkiksi *karjalaisukkosauhimaisen fiiliksen* yhteydessä.

(38) No ajattelin että se on tuolta mejän alueelta tai tästä, että kuulosti korvaan hyvin tutulta, ja siellä oli esimerkiksi sillee että *tuppaan*, niin niin, siellä oli sentään, niinkun että savolaismurretta (PSN5, Siilinjärven näyte)

Nupposen (2011: 91) informanteista selvästi yli puolet piti yleisgeminatiota *savona*. Minun informanttieni ajatus tuntui olevan, ettei *savoa* voi puhua ilman yleisgeminatiota (kun esimerkiksi geminoitumisen määrä ei ollut riittävän suuri Kuopion seudulle), mutta että yleisgeminanation esiintyminen ei välttämättä suoraan tarkoita, että näyte olisi Savosta.

ts-yhtymästä on vanhastaan todella monta erilaista edustusta, joten se on yksi piirteistä, joiden perusteella on hyvä tehdä paikannuksia jonkun vahvasti murretta puhuvan henkilön kotikunnasta. Kettusen (1940a: 8) mukaan erilaisia edustuksia on peräti 12. Pohjois-Savossa on vallalla *ht : t* -variantti ja sen lisäksi myös läntisissä osissa *ht : h* -edustus. Etelä-Savossa puolestaan on aiemmin ollut valtaedustuksena *ss : s*, mutta myös *ht : h*. Länsimurteissa valtaedustus on ollut perinteisesti *tt : tt*.

ts-yhtymän edustukseen vähintään yhdessä näytteessä kiinnitti huomiota 18 informanttia, joista 10 oli eteläsavolaisia ja kahdeksan pohjoissavolaisia. Taulukosta 14 on nähtävissä, kuinka moni savolainen havaitsi yleisgeminanation ja mitä havaintojen kokonaisluvut olivat.

Taulukko 14. *ts*-yhtymän edustuksen havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	9 (10)	5 (5)	10 (15)
pohjoissavolaiset	5 (6)	6 (8)	8 (14)
yhteensä	14 (16)	11 (13)	18 (29)

ts:n edustusta koskevat huomiot tulivat ilmi niin sanapöiminoissa kuin myös pidemmissä puheosuuksissa (esimerkit 39, 40 ja 41). Eniten huomioita (13 kpl) tehtiin Siilinjärven näytteestä, jossa esiintyi *veitsi*-sanan variantteja sekä vahvassa että heikossa asteessa (*veihtiä*, *veitellä*). Varpaisjärven näytteen *pihit* ja *metässä* huomioitiin kolme kertaa. Pohjoissavolainen informantti PSM1 kykeni *ts*-yhtymän edustuksen avulla rajaamaan näytteen Pohjois-Savoon, ja hän toi haastattelussa ilmi tietoisuutensa siitä, että Savonlinnassa piirteen edustus on erilainen (esimerkki 39). *ht* : *t*-variantti koettiin usein *tutuksi vääntämiseksi*, niin pohjoissavolaisten (esimerkki 40) kuin myös toisinaan jopa eteläsavolaisten keskuudessa (esimerkki 41). Kaiken kaikkiaan piirre yhdistettiin *savoon*, ja useammin Pohjois- kuin Etelä-Savon alueelle.

- (39) Kyllä mä Pohjos-Savvoon tämän laettasin kun *metässäkkii* oli *metässä* eikä *mehässä* tai, niinku jotkut, ehkä tuolta Savonlinnasta, kotosin olevat puhus ehkä enemmän *mehässä* tai, *hoota* sinne. (PSM1, Varpaisjärven näyte)
- (40) *Veihtee* taevuttelivat sillee niin oli sillee että niinkun, tutun kuulonen että, voisni veikata 'että se on tuolta niinkun – – Pielavesi Iisalmi Kiuruvesi Maaninka suunnalta (PSM3, Siilinjärven näyte)
- (41) Toi *veihtiä* et se on, jotenkin kans kuulosti sillee tosi tutulta – –. En mä ites sanos, mä sanon et *veitsi*. / Kuulosti sillee aika, omalta noi *pihit* ja, *metässä* – –. (ESM1, Siilinjärven näyte, Varpaisjärven näyte)

Nupposen (2011: 173) tutkimuksessa vain harva (muuttajista 19 % ja syntyperäisistä savolaisista 5 %) piti piirrettä *savona* ja sitä kommentoitiin harvoin. Nupponen (2011: 169) itsekin piti tulosta silmiinpistäväänä. Omat informanttini siis poikkesivat Nupposen informanteista, mutta se oli oletettavaa, sillä yleensä piirre on helppo huomata varsinkin yleispuhekielessä leviävän *mettä*-variantin rinnalla (Mielikäinen & Palander 2014a: 178).

Etelä-Savon murteiden näytteissä *ts*-yhtymän erilainen edustus näkyi muodoissa *tuakkavissa* 'takkavitsa' (Ristiinan näytteessä), *seissemännellä* 'seitsemännellä' ja *kassois* 'katsoisi' (Anttolan näytteessä) *ts*-yhtymän *ss* : *s*-varianttiin kiinnitti huomionsa 11 informanttia, joista viisi oli eteläsavolaisia ja kuusi pohjoissavolaisia. Piirre koettiin kuitenkin hyvin vieraaksi molempien ryhmien joukossa, ja siihen kiinnitettiinkin huomiota nimenomaan

sen *outouden* takia. Joidenkin informanttien kohdalla oli pääteltävissä, etteivät he edes kenneet tunnustamaan sanan *tuakkavissa* yleiskielistä muotoa. Esimerkeissä 42 ja 43 haastattelija selvittää, hahmottaako haastateltava poimimansa sanan yleiskielisen muodon:

(42) Haastateltava: Siellä oli jotain *vissoo* ja mitä kaikkee siellä nyt puhuttiinkaan, niin ei niinkun ei minkäänäkösiä havaintoja, mite ne vois olla' ees ylipäätään.

Haastattelija: *vissoo*, *vissa*, tiiätkö mikä on?

Haastateltava: En tiiä.

Haastattelija: Et hahmota mikä yleiskielinen vastine ois?

Haastateltava: En (ESM12, Ristiinan näyte)

(43) Haastateltava: Mut sitte oli, paljon vieraita sanoja – – ja sitten *vissa*.

Haastattelija: Tiiät sie tuota, *vissa*, periaatteessa sillee että siis, osaat sä yhittääs sitä mihinkään yleiskielen sanaan?

Haastateltava: En.

Haastattelija: Okei.

Haastateltava: Tae' ehkä jos kuuntelis uuvestaan niin sitten osais sen yhittää.

(PSN8, Ristiinan näyte)

Piirteen vieraudesta kertonee yleiskielistämisvaikeuksien lisäksi se, että joskus informanttien oli vaikea jäljitellä *ss* : *s* -varianttia. Esimerkiksi informantin PSN5 muistiinpanoissa Anttolan näytteen *seissemännellä vuolla* oli kirjoitettuna ylös muodossa *seistämällä vuolla*. *ht* : *h* siis auttoi informanttejani näytteiden paikannuksessa, mutta *ss* : *s* oli kaikille vieras. Voidaan siis olettaa, että piirre on väistynyt voimakkaasti myös Etelä-Savon alueelta, ja se on muuttunut nuorelle sukupolvelle yhä tuntemattommaksi. Jo 60-luvulla Rapola (1966: 184) määritteli *ss* : *s* vaihtelun häviäväksi edustukseksi ja reilut kaksikymmentä vuotta sitten Mielikäinen (1991: 10) totesi, että nykypuhekielessä yhdistyvät kvaliteetiltaan läntinen *tt* (*mettä*) ja kvantiteetiltaan savolaismurteinen (*ht* :) *t* (*metän*). Heikkoasteinen *t* on vallannut tilaa muun muassa alueilta, joiden pääedustus oli vielä Kettusen mukaan *ss* : *ss*. Etelä-Savon murteissa *ht* : *t* siis on ollut ekspansiivinen ja se on leviämässä sekä *ht* : *h* että *ss* : *s* -vaihtelun sijaan (Mielikäinen 1981: 133). Tämä tiedostetaan myös maallikoiden keskuudessa. Esimerkiksi Kohosen (2005: 34) haastattelemien eteläkarjalaisnuorten mukaan *ss*-varianttia ei esiinny enää Etelä-Karjalassa. Myös Palanderin (1996: 163–166) Savonlinnan seutua koskevat tutkimukset osoittavat, että *ss*:lliset muodot ovat todella harvinaisia, kun taas *ht* : *t* ja *ht* : *h* -varianttien välille voidaan jakaa vielä päävarianttialueiden raja.

Hieman yli puolet informanteista havaitsi **loppu-n:n kadon**. Joissakin tapauksissa oli todellisuudessa kyse *n:n* assimiloitumisesta tai siitä, että *n* edustuu vokaalin edellä puristussupistumana tai laryngaaliklusiilina, mutta maallikot kuulivat sen *n:n* katona.

Taulukossa 15 on piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 15. Loppu-*n:n* kadon havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	3 (3)	6 (10)	7 (13)
pohjoissavolaiset	2 (3)	7 (11)	7 (14)
yhteensä	5 (6)	13 (21)	14 (27)

Havaintoja tehtiin merkittävästi enemmän Etelä-Savon näytteistä. Kaikkein eniten piirteen toteuttavia sanapöimintoja tehtiin Ristiinan murrenäytteestä, kun taas Kuopion maalaiskunnan näytteestä ei tehty yhtään piirrettä koskevaa havaintoa. Myös Kettusen (1940a: 120–124) kartoista näkyy, että Etelä-Savossa kato tapahtuu lähes kaikissa tapauksissa, kun Pohjois-Savossa loppu-*n* on säilynyt, nasaalivokaalistunut tai edustunut puristussupistumana. -*n:n* esiintyminen on eräänlainen jatkumo, joka alkaa Pohjois-Savon eteläosista ja jatkuu aine kaakkoismurteisiin asti. Vaihteluväli on pohjoisesta säilyneisyydestä eteläiseen katoon. (Palander 1996: 292.) Informantit mainitsivat näytteistä esimerkeiksi seuraavat kielenaineokset, joissa loppu-*n:n* kato toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *olisha* 'olisihan', *paikallaa* 'paikallaan', *seinärrakkoo* 'seinänrakoon'.

Mikkelin näyte: *mittää* (3) 'mitään', *eessäi* 'eessäin, edessäni', *sanottii* 'sanottiin', *hyvi* 'hyvin'.

Ristiinan näyte: *kannettii* (3) 'kannettiin', *sanottii* (2) 'sanottiin', *ettee* (2) 'eteen', *kottii* (2), *koddii* 'kotiin', *enne aikaa* 'ennen aikaan', *läjää* 'läjään', *talli* 'tallin', *levitettii* 'levitettiin', *tehtii* 'tehtiin', *sellane* 'sellainen', *mätettii* 'mätettiin'.

Anttolan näyte: *sakkii* (4) 'sakkiin', *immeisii* (3) 'ihmisten', *poja* 'pojan', *miehei* 'miehein, mieheni', *tulemaa* 'tulemaan', *korjoomaa* 'korjaamaan', *kottii* 'kotiin'.

Varpaisjärven näyte: *minu* (2) 'minun', *Viitamaa* 'Viitamaan', *nuihi* 'noihin'.

Eräs eteläsavolainen kutsui *tutun oloiseksi* sitä, että *n on jätetty pois*, ja toinen kertoi, että hänen mummonsa sanoo *mittää*. Yksi piti sananmuotoa *sakkii* ei-savolaisena. Kyseisessä tapauksessa toki on mahdollista, että huomio ei ole kiinnittynyt muotoon, vaan lekseemiin it-

seensä: *sakki* 'joukko', voi olla harvemmin Savossa käytetty sana. Eräs pohjoissavolainen puolestaan totesi, että Ristiinan puhuja *hirveesti jätti konsonantteja lopusta*, ja mainitsi esimerkkinä sanat *kannettii, tehtii ja sellane*. Hän koki piirteen *vähän vieraaksi*, vaikka *jollain tavalla tutuksi*. Hän kuitenkin arveli, että hänelle *ei tulisi mieleen jättää lopusta noita pois*. Yksi pohjoissavolainen näki ilmiön niin, että *sanoja päättyi pidennettyyn i:hin*. Kaiken kaikkiaan piirrettä sanallistettiin hyvin vähän, ja jonkin verran sen toteuttavia sanoja nostettiin luultavasti esiin muiden murrepiirteiden takia. Piirteen pohjalta ei tehty juurikaan päätelmiä, mikä olikin odotettavaa, sillä se on yksi nykypuhekielisyyksistä, joiden perusteella puhujan murretaustaa ei voida päätellä (Nupponen 2011: 150–151).

Kaakkois- ja savolaismurteissa on tyypillistä, että kadonnut tai säilynyt *i* tai *j* aiheuttaa viereisen dentaalikonsonantin liudentumista (Mielikäinen 1981: 310). **Liudennus** ja loppu-*i*:n kato (ks. sananloppuisen-*i*:n kadosta luvusta 4.2) lankesivat tutkimuksessani jotakuinkin yhteen. Erotin piirteet siten, että tulkitsin informantin havainnot konsonantin liudennusta koskeviksi silloin, kun hän oli merkinnyt muistiinpanojensa sanaesimerkkeihin *j*:n tai kun hän kommentoیدessaan korosti tavalla tai toisella äänteen *j:mäisyttä* sanallisesti. Muissa tapauksissa tulkitsin heidän huomioineen vain *i*:n kadon. Päätelmäni perustuu siihen, että maallikot hahmottavat liudennuksen usein *j*:nä. Esimerkiksi murrerunoudessa ja muussa kaunokirjallisuudessa liudentumisen merkinä on tavallisimmin konsonanttia seuraava *j*. Myös konsonantin edelle sijoitettu *j* on yksi maallikoiden tavoista osoittaa liudennusta tekstissä. (Mielikäinen 1999: 20; Mielikäinen 2004: 513.)

Vanhastaan liudennus eli palatalisatio oli luonteenomainen ja vahva etenkin Pohjois-Savossa ja -Karjalassa, Etelä-Savossa, Savonlinnan seudun välimurteissa ja osassa kaakkoismurteita (Kettunen 1940a: 3). Taulukossa 16 on merkittynä liudennuksen havainneiden informanttien lukumäärä ja havaintojen kokonaisluku informanttien ja murrenäytteiden taustan mukaisesti. Kaikkiaan 11 informanttia havaitsi liudennuksen, ja havaintojen kokonaisluku oli 28.

Taulukko 16. Liudennuksen havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	2 (4)	2 (2)	3 (6)
pohjoissavolaiset	8 (15)	6 (7)	8 (22)
yhteensä	10 (19)	8 (9)	11 (28)

Aineistoni liudennushavainnot koskivat erityisesti *olla*-verbin yksikön 3. persoonan imperfektimuotoa *oli*. Kävi ilmi, että pohjois- ja eteläsavolaisten informanttien välillä oli suuri

ero siinä, kuulivatko he liudentumista vai eivät: Eteläsavolaisista liudennushuomioita teki vain kolme informanttia, sillä valtaosa kuuli tapauksissa vain sananloppuisen *i:n* kadon tai eivät mitään erikoista. Sen sijaan suurimmalla osalla pohjoissavolaisista oli taipumus kuulla muutakin kuin vain kato. Heistä peräti kahdeksan kommentoi vähintään yhtä näytettä niin, että oli tulkittavissa, että he kuuluivat nimenomaan konsonantin liudennuksen, kuten esimerkit 44 ja 45 osoittavat. Pohjoissavolaisten havaintojen kokonaisluku oli 22 kun taas eteläsavolaisilla 6.

(44) – – ja sitä *jiitä* on käytetty siellä perässä. Niinkun, mitä tässä on, *olij*.
(PSM4, Siilinjärven näyte)

(45) Olj. Siellä oli aina vähä niinkun *jii* perässä. (PSN6, Siilinjärven näyte)

On mahdollista, että havaintojen määrissä olevat erot johtuvat ainakin osittain siitä, että pohjoissavolaiset ovat ”herkempiä” uskomaan *j:mäisen* äänteen olemassaoloon, sillä esimerkiksi useissa maallikoiden kirjoittamissa murreteksteissä (ks. esim. Eskelinen 2015) ja matkimuksissa ”savon murretta” – jolla usein viitataan nimenomaan Pohjois-Savon murteisiin – kirjoitetaan *j:tä* käyttäen. *j*-muoto näkyy myös esimerkiksi kuopiolaisten arjessa: Torilla on Veljmies-patsas ja keskustassa Kallavesj-ravintola.

Ajatusta tukee se, että esimerkki 44 alkaa sanoilla *sitä j:tä*. *Sitä*-sanalla voidaan viitata siihen, että asiasta on puhuttu aiemminkin tai että kyseessä on tuttu ilmiö, ikään kuin kuulija tietäisi mistä puhutaan. Kyseessä on kuitenkin ensimmäisen ääninäytteen jälkeisen haastattelun alkupuoli, eikä *j:mäisestä* äänneestä ole aiemmin ollut puhetta. Tämä voi tarkoittaa sitä, että informantti ei viittaa juuri äsken tai kyseisen keskustelukumppanin kanssa puhuttuun asiaan, vaan johonkin vanhempaan yleiseen olettamukseen.

Liudentuneita äänneitä pidettiin vaikeina matkia. Asiasta jopa mainittiin erikseen (esimerkit 46 ja 47). Tämä tarkoittaa, ettei piirre kuulu ainakaan kyseisten informanttien omaan murteeseen enää, mikä onkin hyvin mahdollista, sillä jo kauan sitten liudennus on todettu väistyväksi murrepiirteeksi. Satunnaista liudentumista voi tapahtua. (Mielikäinen 2004: 523; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 95 ja siinä mainitut lähteet.)

(46) *ii*-kirjaimia se taas, niinku sano *jiinä*. *Kinkerjt o kinkeri*. Mä en ossaa sannoo
(PSN6, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(47) Mä kirjoitin tänne että *oo äl jii*. Emmä ossaa ees [?] ites sitä sanoo – – Ei mulla itellänikään kieli siihe taevu. (PSN8, Siilinjärven näyte)

Äänteen tuottamisen vaikeuden takia piirre koettiin myös *hämääväksi* ja siitä saatettiin puhua *outojen* piirteiden yhteydessä. Jo aiemmin on todettu, että maallikoiden on ilmeisen vaikea jäljitellä kyseistä piirrettä. Syynä on se, että se on tietyissä äänneympäristöissä esiintyviin dentaalikonsonantteihin kuuluva lisäartikulaatio, jonka vahvuus vaihtelee, eikä siitä ole syntynyt naapurimurteiden kesken selvästi havaittavaa eroa, jonka vierasmurteiset olisivat havainneet. (Mielikäinen 2004: 524.)

Havaintojen kokonaislukuja tarkasteltaessa voidaan huomata, että liudennuksen havaitsemisen määrissä on eroja sen mukaan, onko näyte Etelä- vai Pohjois-Savon murteiden alueelta. Pohjois-Savon näytteiden kohdalla havaintojen kokonaisluku oli 19, kun taas Etelä-Savon näytteiden havaintojen kokonaisluku oli 9 eli yli puolet pienempi. Havaintojen määrien suhde on siltä osin yllättävä, että Kettusen (1930: 106) mukaan liudennus on kaakkoismurteissa ja Etelä-Savossa laajempaa kuin Pohjois-Savon murteissa. Toisaalta taas Mielikäisen (1981: 310–311) mukaan Etelä-Savo on liudennusalueen reunalla, ja reuna-alueilla liudennus heikkenee. Se voi osittain selittää suurta eroa havaintojen kokonaisluvuissa. Ilmiö on kuitenkin vielä nykyäänkin Etelä-Savossa jokseenkin selvä, vaikkei sitä esiinnykään kaikissa äänneypäristöissä tai muotoryhmissä johdonmukaisesti (Mielikäinen 1981: 310–311).

Konsonantin liudennukseen viittaavia kommentteja tehtiin seuraavista näytteiden sanoista (sanat muodossa, jossa informantit olivat kirjoittaneet ne muistiinpanoihinsa, ja suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *olj* (7), *oel* 'oli', *ylj* 'yli'.

Mikkelin näyte: *tulj* 'tuli', sekä sanallinen kuvaus *paljon j:tä käytti*.

Ristiinan näyte: *olj* (2) 'oli'.

Kuopion maalaiskunnan näyte: *tulj* (2) 'tuli', *olj* 'oli', *lukkarij* 'lukkari', *kinkerjtoimitus* 'kinkeritoimitus', *yljjiämät* 'yljäämät', *nuapurj* 'naapuri'.

Anttolan näyte: *veturljoita* 'veturiloita, hinaajia', *mänj* 'meni', *olj* 'oli', *kivj* 'kivi'

Varpaisjärven näyte: *olj* (3), *oel* 'oli', *tulj* 'tuli'.

Sanapöiminnat eivät juuri yllätä. Niiden joukossa on paljon *l*:n liudentumista koskevia havaintoja, ja entuudestaan on olemassa havaintoja siitä, että juuri *l* liudentuu muita konsonantteja herkemmin. Lisäksi *olla*-verbin imperfektimuoto on yksi selvimmin liudentuneiksi hahmottuvista sananmuodoista. Imperfektimuodot *olj* ja *tulj* ovat muutenkin sananmuotoja, joissa liudennus on säilynyt verrattain hyvin. Erään informantin käyttämä merkintätapa *oel* on selvästi *j:tä* harvinaisempi tapa osoittaa liudennusta, mutta sitäkin on käytetty savolaismurteisissa teksteissä aiemminkin. Ainoana yllättävänä havaintona oli *kivj*, jossa ei pitäisi olla liudennusta, sillä suomen murteissa liudennus koskee vain dentaalikonsonantteja. Joissakin tutkimuksissa mainitaan niiden lisäksi liudentuvina myös *h* ja *k*. (Mielikäinen 2004: 514–515, 523.)

Jälleen kerran piirrettä pidettiin itäsuomalaisena. Liudennusta kuvattiin *tutuksi* (esimerkki 48) mutta myös *oudoksi* ja *hassuksi*. Toisaalta parille informantille *j:mäisyys* viittasi Karjalaan (niin Pohjois- kuin Etelä-Karjalaan kuin myös jopa rajantakaiseen Karjalaan) (esimerkki 49).

- (48) Joo, kyllä tuo aika tutulta kuulosti nuo, *olj*, ja sitte kuulosti niinku tutuilta, ja aika paljo muutennit tuntu niinku tutulta tuo puhheenparsi –. (PSM11, Siilinjärven näyte)
- (49) Koitan ollan nytte, öö, yhdenmukainen omien perustelujen kanssat tässä listassa nii, mielestäni ne mitä oon laittanut tuonne, ikään kun Savoon niin niissä ei oot tuota *jii*-kirjainta mukana siellä, *jiitä* ei oov viljelty niim paljo. Jotenkis se minum maailmassa se *jii* jotenki, maantieteellisestis sijottuu tännek Karjalan seutuun. Tuolta Savosta sitä ei, sisämaasta niinkään löydy. (PSM4, Varpaisjärven näyte)

Mielikäisen (2004: 524) mukaan liudennusta pidetään itämurteisesta levikistään huolimatta enemmän savolais- kuin kaakkoismurteisiin liittyvänä ja se on ilmeisesti erottamaton osa savolaista artikulaatiota. Omasta aineistostani näkyy, etteivät savolaiset maallikkoni yhdistäneet piirrettä pelkästään *savoon*, vaan se yhdistyy mielikuvissa myös *karjalaan*. Tosin näytteitä arvioitiin kokonaisuuksina, ja usein liudennuksen havainneet lopulta sijoittivat näytteet Pohjois-Savoon.

Kato *t:n* heikon asteen vastineena kiinnitti yhteensä kymmenen eri informantin huomion. Heistä seitsemän oli pohjoissavolaisia ja kolme eteläsavolaisia. Taulukkoon 17 on merkitty piirteen havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 17. *t:n* heikon asteen kadon havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	3 (4)	2 (2)	3 (5)
pohjoissavolaiset	4 (6)	4 (5)	7 (11)
yhteensä	7 (10)	6 (7)	10 (16)

Kato *t:n* heikon asteen vastineena on ominainen itämurteille. Myös eri vokaaliympäristöihin eri tavoin kehittyneet **siirtymä-äänteet *j ja v*** sekä *h* ovat mahdollisia etenkin Etelä-Savossa ja kaakkoismurteissa (Kettunen 1940a: 70–72; Rapola 1969: 36; Mielikäinen 1981: 17, 57–59.) Kato on edelleenkin voimakas etenkin vanhan katoedustuksen alueella, kuten Pohjois-Savossa. Seuruuaineistojen perusteella nykyisin Suomessa näyttäisi vahvistuvan toisaalta katoedustus, toisaalta *d*. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 40). Kato on yleistynyt etenkin numeraaleissa ja *ht*-yhtymän heikon asteen edustajana (Nupponen 2011: 50 ja siinä mainitut lähteet).

t:n heikkoon asteeseen liittyvistä siirtymä-äänteistä teki huomioita 9 informanttia, joista 7 oli pohjoissavolaisia. Huomioita tehtiin etenkin Etelä-Savon näytteistä. Taulukossa 18 ovat merkittynä piirteen havainneiden informanttien lukumäärä ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 18. Siirtymä-äänteen *t:n* heikossa asteessa havainneet. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murre- tausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	1 (1)	1 (1)	2 (2)
pohjoissavolaiset	1 (2)	7 (8)	7 (10)
yhteensä	2 (3)	8 (9)	9 (12)

t:n heikon asteen kato tai siirtymä-äänteinen variantti toteutui seuraavissa informanttien tekemissä sanapoinnoissa (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *eessä* 'edessä', *lailtaan* 'laidaltaan', *pöyvväjjalat* 'pöydänjalat', *laejalta* 'laidalta', *tehen* 'tehden', *pöyän* 'pöydän'.

Mikkelin näyte: *vuojella* (2), *vuojela* (2) 'vuodella', *veettii* 'vedettiin', *vue* 'vuode, sänky', *Lahessa* 'Lahdessa', *syyvä* 'syödä', *viijentoista* 'viidentoista', *tehhä* 'tehdä', *veettiin* 'vedettiin'.

Ristiinan näyte: *käet* 'kädet'.

Anttolan näyte: *vuolla* 'vuodella', *piellä* 'pidellä', *vuojeella* 'vuodella', *kahe vuoen* 'kahden vuoden', *käyvä* 'käydä'.

Varpaisjärven näyte: *tehhessä* (2), *tehessä* 'tehdessä', *viennellätoesta* 'viidennellätoista', *viientätoista* 'viidentätoista', *pihit* 'pihdit', *kohin* 'kohden', *veettiin* 'vedettiin', *viijentaetoista*, *viientaitoista* 'viidentoista'. [Murteellinen muoto *viennellätoesta* 'viidennellätoista' aiheutti informanteille ongelmia, joten siitä tehtiin paljon erilaisissa kirjoitusasuissa olevia huomioita. Syynä vaikeuksiin on voinut olla joko sanan muoto tai ääntämistapa ja artikulaation heikkous.]

Pääosin informantit pitivät katoa ja myös siirtymä-äänteitä tuttuina. Eteläsavolaiset puhuivat kyseisten piirrehavaintojen yhteydessä muun muassa siitä, kuinka näyte menee Itä-Suomeen, *vuojella* ei ole kaukana Hartolasta, *käet* on normaalisti sanottu ja *pihit* kuulostaa omalta. Pohjoissavolaiset sanoivat, että *meidänkin murteessa sanotaan eessä*, näyte on *jostain täältäpäin*, *tehhä* on savolaismurteiden alueelta ja että *sanat ja puhe oli tosi savolaisen kuulosta*. Vain yksi sanoi, että on kuullut noin [*veettiin, vuojella*] sanottavan, mutta että *vuojella*-muotoa hän ei ole kuullut kovin usein. Hän koki siis hieman vieraaksi sen, *että otetaan se d pois sieltä kokonaan*.

Neljä eteläsavolaista ja kolme pohjoissavolaista kiinnitti huomionsa **adessiivin yksinäis-l:äiseen varianttiin**, joka toteutui sananmuodoissa *anomala* ja *tiälä*. Eteläsavolaiset eivät se-littäneet näitä huomioitaan, ja pohjoissavolaiset pitivät kyseistä piirrettä vaikeasti sijoitettavana, ja yksi sanoi suoraan, ettei piirre kuulosta tutulta. Kettusen (1940a: 131; 1940b: 239) ja Mieli-käisen (1981: 17) mukaan piirre erottaa Pohjois- ja Etelä-Savon, sillä Etelä-Savossa edustuu yksinäis-l:äinen muoto, kun taas Pohjois-Savossa yleiskielen mukainen *-lla*-variantti. Palande-rin (1982: 173) tutkimuksessa varsinkin likvidojen lyhenemistä tapahtui 80-luvulla tietyissä määrätapauksissa kaikkein yleiskielisempienkin eteläsavolaisten informanttien puheessa.

Siilinjärven näytteessä esiintyi **perhe-sanan variantti pere**. *Pere*-muoto on peräisin van-hasta suomen puhekielestä. Tuolloin *pereh*-muoto ei ollut vielä *h:n* metateesin kautta muuttunut muotoon *perhe*, mutta siinä oli tapahtunut *h:n* kato. *Pere*-muotoa esiintyy nykyäänkin puhekie-lessä, mutta se on murteellinen ja harvinaistunut. Neljä eteläsavolaista ja kolme pohjoissavo-laista mainitsi piirteen haastatteluissa. Eteläsavolaiset luettelivat sanan yleensä savolaisina pi-dettyjen sanojen joukossa. Yksi piti sitä *hassuna* ja yksi ei ollut täysin varma merkityksestä, vaan sanoi, että puhuja *vissiin perheestä puhui*. Kaikki eteläsavolaiset, jotka havaitsivat pu-heesta *pere*-muodon, sijoittivat näytteen lopulta oikealle murrealueelle. Yksi mainitsi muodon sellaisena, että sitä voitaisiin käyttää hänen kotiseudullaan. Hän piti muotoa myös mahdotto-mana eteläsuomalaisille (esimerkki 50).

- (50) [Haastattelija kysyy, voidaanko teillä päin käyttää tuollaisia sananmuotoja] – ja *peres söe*. Myö tullaan, *perreen* kanssa, käömään kylässä siis niinkun täysin. Ei varmasti jos, tuut jostain Raaseporista ni et mee *perreen* kanssa yhtään mihinkää. (ESM6, Siilinjärven näyte)

Pohjoissavolaisten näkemykset *pere*-muodon tuttuudesta jakautuivat jyrkästi: yksi piti piirrettä *tuttuna*, toinen taas hyvin *outona* ja *hassuna* ja yksi piti sitä kutakuinkin tutun ja vieraan välimuotona. Näyte kuitenkin sijoitettiin lopulta kahdesti oikealle alueelle Pielavedelle ja kerran Viitasaarelle, aivan Pohjois-Savon murteiden naapurikuntaan.

Yhteensä viisi informanttia mainitsi **t:n alveolaaristumisesta**. Siihen kiinnitettiin huomiota etenkin Varpaisjärven näytteen naisen puheessa, mutta kertaalleen myös Mikkelin, Ristiinan ja Anttolan näytteissä. Taulukkoon 19 on merkittynä piirteen havainneitten informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Vaikka alveolaaristumishavaintoja ei tehnyt kovin moni, se synnytti kuitenkin huomion tehneissä pitkiäkin sanallisia kuvauksia, huvittuneisuutta ja itse keksittyjä imitaatioita (esimerkit 51 ja 52), vaikka muuten imitoiminen oli informanttien keskuudessa harvinaista ja vaikeaksi koettua.

Taulukko 19. Alveolaaristuneen *t*:n havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	1 (1)	2 (3)	2 (4)
pohjoissavolaiset	3 (3)	0 (0)	3 (3)
yhteensä	4 (4)	2 (3)	5 (7)

- (51) Sitten tuolla henkilöllä oli hauska ominaisuus puhuat *tee* vähä niinkun joillakii, joillakii, jotkut savolaeset en mä tiia 'onko se nyt, murteesta kiinnip puhhuuvat vähä sillee *deeks* sen. *Suaddaahan duo ollakii vähä*, tai *dii, dii on*. Nii, vähä kavereitten kanssaj joskus naareskellaan ja, suatetaan[?] vähä, imitoijan niitä ihmisiä jotka puhuu tuollee *teen* vähä *deen* päälle. (PSM1, Varpaisjärven näyte)
- (52) Mulle tuli mieleen, että puuttuoks siltä tekarit suusta tai kun se niin vahvasti muutti sitä *t*:tä *d*:mäiseks – – Ihan, sillee tuttu että mitä van- vanahat ihmiset puhuu että *odappa duosta vähä kahvia*. Niin niin semmone. Taekka että jos ne jotkii tekarit puuttuu tai muutama hammas sieltä. (PSN8, Varpaisjärven näyte)

Suomen murrekirjan (Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2006) litteraatioissa *t*:tä ei ole merkitty alveolaaristuneeksi, mutta itse kuulen näytteissä alveolaaristumista: *minun veljen doikii ensimmäiset hirret duohon kirkkoon*. Siten pidän informanttien huomioita ainakin osin paikkaansa pitävinä. Varpaisjärveläisten takaisesta *t*:stä on tehty havaintoja aiemmissakin kansandialektologisissa tutkimuksissa. Esimerkiksi erään tutkimuksen informantti diagnosoii varpaisjärveläisillä *d*-vian, koska *t*-kirjaimet ovat *d*:itä (Mielikäinen & Palander 2014b: s.v. *d*-vika).

Alveolaarisen *t*:n esiintymisaluetta ei ole selvitetty tarkkarajaisesti, mutta siitä on havaintoja etenkin Toroppalan kylästä Kerimäeltä ja esimerkiksi Enonkoskelta ja Säämingistä (Palander 1993: 232–233). Savonlinnan seudun välimurteiden lisäksi piirrettä esiintyy myös ainakin pohjoissavolaisissa murteissa (Nupponen 2011: 48 ja siinä mainitut lähteet).

Alveolaarisen *t*:n havainneet käyttivät sitä jonkin verran vihjeenä ääninäytteen paikantamisessa. PSM1 sanoi, että *jotkut savolaiset* puhuvat samalla tavalla, ja sijoitti Varpaisjärven oikealle murrealueelle Iisalmeen. ESM6 taas totesi, että *Turussa kukaan ei mee koddii* ja sijoitti lopulta sekä Ristiinan että Anttolan näytteet (joista molemmista kuuli alveolaaristuneen *t*:n) kaakkoismurteiden alueelle aivan Suomen ja Venäjän rajalle. PSN7 sanoi piirteen olevan *jännä* ja *hassu*. Hän ei kokenut piirrettä tutuksi, vaikka sanoikin, että *jotkut sukulaiset* puhuvat *jossain tilanteessa* samalla tavalla, ja sijoitti Varpaisjärven näytteen oikealle

murrealueelle Pielavedelle. *Tutuksi* alveolaaristumispiirrettä kuvaillut PSN8 sijoitti Varpaisjärven oikealle murrealueelle Karttulaan.

ESM12:lla oli poikkeuksellisen selkeä ja tutkimuksien mukaan pätevä käsitys alveolaarisen *t:n* esiintymisestä. Hän sijoitti näytteet, joissa kuuli alveolaaristuneen *t:n*, juuri niihin kuntiin, joissa tutkijoidenkin mukaan on varmasti esiintynyt kyseistä piirrettä (Enonkoski ja Kerimäki). Esimerkissä 53 hän arvioi Mikkelin ääninäytettä ja esimerkissä 54 Varpaisjärven näytettä.

- (53) Ja sit siel oli semmonen aikav, aika vahva tunnuspiirre että sitä *tee*-kirjainta sillä *deellä*, korvattiin hyvim paljo. [Haastattelija kysyy, onko esimerkkejä] No siellä oli *sairaudda*, ja *dullo* – –. (ESM12, Mikkelin näyte)
- (54) Tää oli kans semmonen että tämä korvas hyvin paljon sitä, *tee*-kirjainta sillä *deellä*. Ja hyvin vahvasti melkein niinku. [Haastattelija kysyy esimerkkejä] *Duoda*, ja *kiveddii* ja *kived*, ja *nuida*, *jodda*, ja sitten, se varmaanki sit tarkotti jotain *piti*-sanaa tai että *piti* tehdä jotain, niin sit se lyhenti sen sillee että *pid*. Sitä en oos semmosta en ook kuullu, muualla. – –. Mut sitten kun se tota, *tee*-kirjainta, korvas tuolla *deellä* niin, heittäisin että tää on varmaan tuolta, Enonkoskelta olis. [Haastattelija kysyy, että vetääkö nimenomaan *t:n* korvaaminen *d:llä* sinne päin] Niin, se on, joo. Et muutehan tää vois ollan niinku taas ihan melkein mistä vaan mutta, mut se on minum mielestä siinä aika semmosta tunnusomaista. (ESM12, Varpaisjärven näyte)

Huomion arvoista alveolaaristunutta *t:tä* koskevissa kommentteissa on lisäksi se, että PSM1:n imitaatiossa esiintyy myös *dii*, *dii on*, joka ei todennäköisesti edes viittaa *t:n* alveolaarisuuteen, sillä **tii*, *tii on* ei tarkoita mitään. Lausahduksen yleiskielinen vastine lienee todellisuudessa *niin*, *niin on*. Kyseisessä tapauksessa on kyse samasta ilmiöstä kuin silloin, kun nasaalinen *n* ei esimerkiksi nuhan takia äänny normaalisti. Informantti on siis arjessaan havainnut *d:mäisiä* äänneitä eri ympäristöissä, mutta ei kuitenkaan hahmota niiden eroja. Myös esimerkissä 52 esiintyvä teoria tekohampaiden puuttumisesta on mahdollisesti totuusperäinen, sillä *t* on klusiili, jonka ääntymäpaikka on Wiikin (1998: 70) mukaan dentaalinen tai alveolaarinen, mikä tarkoittaa sitä, että ääntäessä kieli koskettaa hampaita tai hammasvallia. Tekohampaita käyttävillä *t* lienee siis hieman erilainen tuottaa, ja tällöin se voi alveolaaristua. Tämä voi selittää myös samaisen informantin miellelyhtymän siitä, että nimenomaan vanhat voivat puhua tuolla tavalla.

4.4 Sanastoa koskevat havainnot

4.4.1 Pronomineja koskevat havainnot

Persoonapronomininit ovat yksi Pohjois- ja Etelä-Savon murteita toisistaan erottava piirre, ja samalla yleisin kielenpiirre, jonka perusteella suomalaiset maallikot erottelevat aluemurteita (Mielikäinen & Palander 2014a: 185). Siihen kiinnitetään usein huomiota, ja esimerkiksi Törnqvistin (2004: 47) tutkimuksen kuopiolaiset tunnistivat kaikkein useimmin omista murrepiirteistään juuri persoonapronomininit. Valtaosassa itä- ja länsimurteita käytetään 1. ja 2. persoonan pronominivariantteja *minä* ja *sinä* ja niiden rinnalla lyhyempiä variantteja *mä*, *sä* ~ *mää*, *sää*. Etelä-Savossa murteelliset persoonapronominimuodot ovat *miä*, *siä* ja Pohjois-Karjalan murteissa ja kaakkoismurteissa *mie*, *sie*. Sekä Etelä- että Pohjois-Savossa käytetään monikkovariantteja *myö* ja *työ*. (Kettunen 1940a: 29, 112). Esimerkiksi Lapinlahdella *myö*-variantin osuus on edelleen suuri. Variantin yleisyys vaihtelee: joissakin ikäryhmissä tapahtuu yleiskielistymistä, toisissa *myö*-edustuksen yleistymistä. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 71 ja siinä mainitut lähteet.)

20 informanttia 24:stä kiinnittikin huomiota etenkin yksikön ensimmäisen persoonan pronominivariantteihin, sekä jonkin verran myös monikon ensimmäisen ja toisen persoonan pronominivariantteihin. Pronomineja koskevat huomiot saattoivat olla myös puuttumista huomioivia, kuten esimerkeistä 55, 56 ja 57 voi havaita.

- (55) [Miksi ei Mikkelin seutua?] – – *työmyöt* ja *ää*-päätteet jäi taas, pois, tai niitä ei ollu, esiintyny. (ESM5, Varpaisjärven näyte)
- (56) – – eijj,oo' niinku, eijj,oo' *mie* eikä *miä* vaan on *minu*, *minä* tai *minu*, se on aeka, tulee mieleen Kuopio siitä. (ESN8, Varpaisjärven näyte)
- (57) Saanko mä kertoom mun ongelman. No koskaa, tää henkilö joka puhu tossa ni se puhu niinkun, muuten tosi semmosella, kirjakielellä, ja tosi kuvainnollisella, mut sit kun mä mum mielestä siinä on jotain semmosii käännösjuttuja vähä niinkun, karjalan kielessä, mut sitten ku, Pohjois-Karjalam puolella puhutaan aina et *mie* ja *sie*, ja sitä ei käyttäny. Se puhu että *minä*. (PSN9, Mikkelin näyte)

Pronominivarianttien havainnoissa oli joitakin mielenkiintoisia eroja pohjois- ja eteläsavolaisten informanttien välillä. Taulukossa 20 on merkittynä, kuinka moni pohjois- ja eteläsavolainen informantti teki persoonapronomineja koskevia havaintoja ja mitä havaintojen kokonaisluvut olivat.

Taulukko 20. Persoonapronominivarianttien havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	8 (11)	8 (11)	10 (22)
pohjoissavolaiset	4 (5)	10 (19)	10 (24)
yhteensä	12 (16)	18 (30)	20 (46)

Molemmista ryhmistä 10 informanttia kiinnitti huomiota pronomineihin, mutta huomioiden jakautumisessa Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden välillä oli eroja. Eteläsavolaiset kiinnittivät huomiota persoonapronomineihin sekä Pohjois- että Etelä-Savon murteiden näytteistä: kummastakin näytejoukosta teki persoonapronomineihin kahdeksan eteläsavolaista maallikkoa. Molemmissa myös havaintojen kokonaisluku on sama (11). Pohjoissavolaiset puolestaan kiinnittivät huomiota lähinnä Etelä-Savon näytteiden persoonapronomineihin: kahdestatoista informantista 10 mainitsi persoonapronomit ainakin jonkin Etelä-Savon murrenäytteen yhteydessä. Useimmat heistä mainitsivat piirteen useammasta näytteestä, jolloin havaintojen kokonaisluku oli heillä Etelä-Savon murteiden kohdalla 19. Pohjois-Savon murteiden näytteiden persoonapronomineihin kiinnitti puolestaan huomiota vain neljä eri pohjoissavolaista informanttia, ja vain yksi havaitsi piirteen useammassa kuin yhdessä Pohjois-Savon murteiden näytteessä. Pohjoissavolaiset erosivat eteläsavolaisista myös siten, että osa heistä kuuli *miä*-variantin *mie*-varianttina (esimerkit 58 ja 59) Kaikki näytteet ja informantit mukaan laskettuina persoonapronomineja koskeva havaintojen kokonaisluku oli 46.

- (58) No aluks oli että mitä ne siinä puhuu, mutta kun se kuulosti sillee toisaalta joku, saman-, tutu olosta tai mitä niinkun tässä savom murteessakkii mutta sittem minä ehkä et tämä ehkä vois ollat tuonne niinku Joensuuta tais sinnek ku sit siellä oli *mie* minä kuulin. (PSN5, Mikkelin näyte)
- (59) No, minä en saanu, hirveesti tästä irti kyllä mittään, et, kyllä siellä sanottiin kans *mie* –. (PSN10, Ristiinan näyte)

Pronomineihavainnoissa informantit tekivät jonkin verran virheitä. He saattoivat esimerkiksi sanoa, että *työmyöt jäi pois*, vaikkeivat ne todellisuudessa jääneet (esimerkki 55 edellä). Ääninäytettä koskeva havainto ei vastannut todellisuutta, mutta käsitys murrepiirteen levikistä oli kuitenkin paikkansa pitävä: Kettusen (1940a: 29) mukaan Mikkeliissä käytetään muotoja *myö* ja *työ*, joten näyte ei olisi voinut olla Mikkelistä, jos muodot todella olisivat jääneet pois. Lisäksi etenkin pohjoissavolaiset saattoivat kuulla *miä*-variantin *mie*-varianttina, kuten jo

edellä totesin. Eteläsavolaisilla puolestaan saattoi olla hyvinkin tarkkoja käsityksiä siitä, missä eri pronominivarianttien raja kulkee, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi:

- (60) – – miä sanon että *miä*, niinkun Mikkelissä, mut sitten, oon kuullu että tuolla, Kotkan seudullakin on, *miä*. (ESN10, Mikkelin näyte)
- (61) Tää oli niin kotoisan kuulosta. Tässä oli selkee semmonen Etelä-Savoon, viittaava, et, mä oon ollut siis aikoinaan torikahvilassa töissä ja kaikki mummit puhu näin. Ja, siellä oli *mie*, joka on ihan selkeesti niinku Mikkelistä, lähtee liikkeelle, mutta ei kuitenkaan oos sit niinku, ihan täysin etelässä, siis ei oom Mäntyharjuun, tarttuva tuo *mie*. Ja sitte kun säkin sanoit *mie*, ja se on just sieltä Joensuu–Juva–Savonlinna-akselilta. [Haastattelija kysyy, mitä Mäntyharjulla sanotaan] *Mä*. Siell ei mä en tunne ketään mäntyharjulaista joka sanois *mie*. Se on hassu se on se raja Mikkelin ja Mäntyharju on kuitenkin rinnakkai- tai niinkun vierekkäiset kunnat niin, se raja menee aika puhtaasti siinä. (ESN11, Ristiinan näyte)

Molempien esimerkkien informanttien käsitykset olivat lähellä todellisuutta. Kettusen (1940a: 112) kartasta näkee, että *miä*-varianttia esiintyy pienellä alueella Etelä-Savossa ja lisäksi etelärannikolla Haminasta itään. Myös ESN11:n mainitsema raja on todellinen: vain Mäntyharjun itäisimmässä osassa on esiintynyt muotoa *miä*, muualla *minä*- tai *mä*-variantteja. Sen sijaan naapurikunnassa Ristiinassa (nyk. osa Mikkelistä) pronomini edustuu *miä*-muodossa. Mielikäisen (1991: 17) mukaan tosin nykypuhekielessä *mä*- ja *sä*-muotoja esiintyy myös Mikkelissä ja Ristiinassa. Lisäksi huomionarvoista ja mielenkiintoista on se, että ESN11 ainoana eteläsavolaisena kuuli näytteiden *miä*-variantit *mie*-variantteina. Siinä missä *miä*-alueelta kotoisin olevat eteläsavolaiset olivat hyvin tietoisia siitä, että *miä* on Etelä-Savossa esiintyvä piirre, ei Mäntyharjulta kotoisin oleva informantti tavallaan edes tiennyt variantin olemassaolosta, vaan oletti sen olevan sama kuin idempänä edustuva *mie*.

Persoonapronominien pohjalta tehtiin myös toisinaan hyvin vahvoja tulkintoja. Informantti ESN10 (esimerkki 62) piti Mikkelin näytettä itäsuomalaisena ja kuuli näytteestä persoonapronominin *miä*. Hänen kokemuksensa mukaan *miä*-muotoa esiintyy kotiseudulla Mikkelissä ja lisäksi Kotkan seudulla. Näytteen *männöö*- ja *tulloo*-muodot kuitenkin olivat niin vieraita, ettei hän tahtonut sijoittaa näytettä omalle tutulle alueelleen Mikkelin. Vaihtoehdoiksi voidaan ajatella jääneen Itä-Suomen ja Kotkan. Lopulta kokonaisuuden itäsuomalainen vaikutelma hävisi *miä*-varianttihuomiolle, sillä informantti sijoitti näytteen etelärannikolle Virolahdelle.

- (62) Tässä oli, niinku, tai menin vähä melkein sekasin siitä ku, tuli niin, monesta niinku, no Itä-Suomeen tää niinku, tai idempään Suomeen tää niinku taas mielestä menis mutta, tätä vähä sotki se että sanottiin muun muassa *miä*, ja ku, niinku miä sanon että *miä*, niinkun Mikkelissä, mut sitten, oon kuullu että tuolla, Kotkan seudullakin on, *miä*. Mutta sitten kun tässä on nää *männöö* ja *tulloo*,

niin sitte se taas vetää tuonne niinkun, jonnekkain muualle [osoittaa sormellaan pohjoisemmaksi]. (ESN10, Mikkelin näyte)

4.4.2 Muut sanastoa koskevat havainnot

Sanastoa koskevat havainnot ovat aineistossani siltä osin ongelmallisia, että ääninäytteiden kielenoppaat olivat vanhoja, ja puhutut asiat saattoivat käsitellä esimerkiksi vanhaa maatalousyhteiskuntaa. Esimerkiksi Varpaisjärven näytteessä ollut *kasakka* tarkoittaa SMS:n mukaan tilapäistä apulaista, renkiä, päiväläistä tai johonkin työhön lainaksi tai vuokralle annettua hevosta. Sanan levikkialueeseen kuuluvat Pohjois-Karjala, Pohjois-Savon pohjoisosa, pohjoisen Keski-Suomen pohjoisosa, Keskipohjanmaa lukuun ottamatta eteläosaa, Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu ja Peräpohjolan pohjoisosa. Se siis on sanastollinen murre-ero Pohjois- ja Etelä-Savon välillä, mutta koska sana ei ole enää osa nyky-yhteiskuntaa, se saattoi kuulostaa informanttien mielestä vieraalta, mutta ei välttämättä murreesitystä, vaan sanan iän ja kadonneen merkityksen takia. Informanttien ja joskus tutkijankin on vanhojen sanojen kohdalla vaikea tietää tai saada selville, mitkä sanoista ovat aikoinaan esiintyneet vain tietyllä alueella.

Informanttini tekivät äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin verrattuna vähän leksikaalisia huomioita, mutta muutamia sanoja he kommentoivat tai toistivat. Sama ilmiö näkyy myös Nupposen (2011: 122) tutkimuksessa. Toisaalta näytteet eivät sisältäneet kovinkaan paljon muresanoja. Leksikaalisia havaintoja ja niiden yleisyyttä arvioidessa on silti hyvä ottaa huomioon myös se tosiasia, että sanastollisia huomioita tulee väistämättä vähemmän kuin havaintoja joistakin useissa sanoissa esiintyvistä murrepiirteistä. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi *veres*-sanasta voidaan tehdä huomio vain silloin, kun käytetään sanaa *veres* (tai vastaavasti joku voisi myös huomata, jos sen tilalla käytettäisiin yleiskielistä vastinetta *tuore*, mutta huomio on helpompi kiinnittää yleiskielestä poikkeaviin piirteisiin kuin niiden puutteeseen), kun puolestaan esimerkiksi pitkän *a*:n diftongiutumisen voi näkyä kaikissa muodoissa, joissa ensi tavussa esiintyy pitkä *a*, eikä vain yhdessä tietyssä sanassa. Tästä syystä yksittäistä sanaa koskevia huomioita tuli maksimissaan 11:ltä eri informantilta.

Nupposen (2011: 122) informantit kertoivat sanastollisia huomioitaan kielenainesimerkein ja sanallisen kuvailun kautta, mutta minun informanttini lähinnä mainitsivat sanoja ja niiden yleiskielisiä merkityksiä tai vain hämmästelivät sanojen vierautta.

Eniten mainintoja tehtiin Ristiinan ääninäytteen sanasta *sapilas*, joka esiintyi näytteessä muodossa *saplaela* 'sapilailla'. 11 eri informanttia oli huomionut sen. Sanaa pidettiin poikkeuksesta *vieraana* ja *outona*, eikä sen merkitystä tiedetty. Tämä ei yllätä, sillä sana on

poistunut käytöstä nykyaikaistuneiden maatalouskoneiden myötä. Maksimissaan informantit päättelivät kontekstista, että kyseessä on heinäntekosanastoa. *Nykysuomen sanakirjan* (NS) mukaan *sapilaat* tarkoittavat kahta sileää ohutta salkoa, joilla heinäruot kahden hengen kannetaan latoon. Kyseessä ovat siis eräänlaiset heinäpaarit. Täysi tuntemattomuus aiheutti sen, että näytteen sijoittamista kauas kotiseudusta vähintään harkittiin. Myös sanan lainaamisen vaihtoehtoa pohdittiin, kuten informantti PSM3 esimerkissä 63. Esimerkistä näkyy myös jälleen kerran se, kuinka vaikeaa maallikon on yleiskielistää tuntematonta sanaa oikein.

- (63) Jotain niinkun, maatalouteen liittyviä tuommosia että *saplae*, eli se oli joku semmonen että, kuulostaa nyt niin ouvolle että se vois ollan niinku että otetaan ruotsista joku sana ja sitten siihev väännetääm päälle. (PSM3, Ristiinan näyte)

Vieraiksi koettiin myös muut heinäntekoon liittyvät sanat samassa näytteessä. *Takkavitsan* (näytteessä *tuakkavisa, vissa*) kummallisuuden mainitsi kuusi informanttia samoin kuin muodon *rukoloihin*. Kuten aiemmin totesin *ts:n* edustuksen yhteydessä luvussa 4.3, *takkavitsan* murteellinen muoto oli informanteille siinä määrin vaikea, etteivät monet edes kysyneet yleiskielistämään sanaa. Tällöin merkitystä on vielä vaikeampi päätellä. NS:n mukaan *takkavitsa* on ohuesta taipuisasta puusta ja sen päähän punotusta vitsaköydestä valmistettu silmukkapäinen laite kantamusten kantamiseksi selässä. Uudemmassa *Kielitoimiston sanakirjasta* sanan merkitystä ei löydy, mikä itsessään jo kertoo siitä, että sanaa ei käytetä nykyään juurikaan. *Ruko* 'kuivatusta varten keoksi koottu heinäkasa heinämaalla' (KS) sen sijaan löytyy, ja siten se olisi voinut ehkä olla tunnistettavissa, jos maataloussanastoa olisi kuullut. *IOi*-monikko kuitenkin viimeistään muutti sanan tunnistamattomaksi, ja maallikoiden hahmotelmat perusmuodosta vaihtelivat *rukolosta rukolaan*.

Yhdeksän informanttia ihmetteli Anttolan näytteen murrenana *neli könny*. Myös tämä variantti oli kaikille informanteille tuntematon, mutta yleiskielinen vastine *nelinkontin* pysyttiin hahmottamaan. Informantit toistivat sanaa muodoissa *nelinkön, nelikönni, nelikönny, nelinkönnin* ja *nelinkönnyn*. Kaksi informanttia arveli, että piirre vetää näytettä Karjalaa kohti, kun taas yksi pohti, ettei ole Itä-Suomessa moista muotoa kuullut, joten kyseessä voi olla länsisuomalainen muoto. Karjalaa pohtineet todella sijoittivat näytteen lopulta kauas itään, mutta Länsi-Suomea harkinnut päätyi kuitenkin lopulta sijoittamaan näytteen Viitasaarelle.

Kuopion maalaiskunnan näytteessä kuultu *veres* nostettiin esiin kahdeksan informantin haastattelussa, joista neljä oli eteläsavolaisia ja neljä pohjoissavolaisia. Pohjoissavolaiset huomioijat pitivät sanaa *tuttuna*. Vaikkeivat he ehkä itse sitä käyttäisi, he ymmärsivät sen merkityksen ('uusi, tuore') ja pitivät puhetta *savolaisen kuuloisena*. Eteläsavolaiset informantit pitivät *verestä vähän vieraana* ja arvelivat kokemuksensa pohjalta sen viittaavan Kainuuseen

(esimerkki 64) tai Savosta idempään. Eräälle informantille sana oli niin vieras, että hän päätteli sen merkityksen väärin (esimerkki 65).

- (64) Mietin, jopa, Kainuuta, sen takia että siellä oli tuo, *vereksiä*. *Veres*. Se se on, hen-, niinku, muistan itek kun äiti on tosiaan Sotkamosta ja, joskus häne isänsä sa-, niinku, puhu jostain *vereksestä*, nii sillo lapsena. Tuntu, m- mikä ihmeen *veres* että *veri* että, miten se *vereen* liittyy, kun se on se *tuore*. Mikä, mikä ei niinku, minum mielestä ainakaan niinku ihan, Mikkelinseudulla oo, käytetty sana. (ESN3, Kuopion maalaiskunnan näyte)
- (65) Täs nyt ei oikein ollum muita ihmeellisiä sanoja kuin tuo *vereksiä asukkaita* mutta senkii nyt ymmärtää et se tais, meinatak kuolleita ihmisiä siinä niin. (ESM9, Kuopion maalaiskunnan näyte)

Veres on murrekana, joka esiintyy kuitenkin useissa eri murteissa. Sen merkitys selitetään useissa eri maallikoiden tekemissä sanakirjoissa, muun muassa *Tavvoo Savvoo* -oppaassa (Eskelinen 1998), mutta myös Kielitoimiston sanakirjassa (KS).

Varpaisjärven näytteessä esiintyneet verbimuodot *tupsuttoo* ja *tupsi* huomioi kuusi informanttia. Eteläsavolaisten mielipiteet sanaa kohtana vaihtelivat. Yksi piti sanaa *tupsuttaa* (nimenomaan sanaa, ei muotoa, sillä hän toisti sanan muodossa *tupsuttaa*) *tuttuna*, sillä hänen äitinsä käyttää sitä, yksi piti *tupsi*-muotoa *jotenkin jännänä*, yksi oli kiinnittänyt huomiota lähinnä sanan *levantämiseen*, yksi piti sitä merkinä siitä, ettei kirjakieltä juurikaan ole käytössä näytteessä ja yksi ei selitellyt, miksi poimi kyseisen sanan. Pohjoissavolainen, joka huomioi sanan, piti sitä hieman samanlaisena kuin verbikonstruktiota *kävellä köpyttää* (esimerkki 66).

- (66) Tää ei ollu ehkä nyt tää mun, taas tää suunnanheitto saatto mennäv vähä väärin koska, Puolangalla sit puhutaan niinku paljo semmosia, tavallaan apuverbejä. Vaikka niinku että, se mies kävelläk köpötteli. Ja, sitä ei ollut tässä, tässä juurikaa. Mut sit oli siit *tupsuttamisesta*. Se mun, tossa ääninäyt- näyte oli että niinku, joku, *tupsuttaa ja olla*. Se mua[?] taas vähä viittaa siihen niinku just siihen että kävelläj jolkutteluun tai kävelläk köpöttelyyn. *Tupsuttaa*. (PSN9, Varpaisjärven näyte)

Kävellä köpyttää -verbikonstruktiossa on kyse koloratiivirakenteesta, sillä siinä on deskriptiivisen pääverbin lisäksi välittömästi sen edellä samaa toimintaa neutraalisti kuvaava verbi A-infinitiivin perusmuodossa. Tässä tapauksessa *tupsuttaa*-sanassa ei siis ole kyse samasta asiasta, sillä sana esiintyy yksin ilman neutraalia verbiä. Huomion kiinnittäminen sanaan on kuitenkin luonnollista, sillä se ei ole täysin neutraali, vaan deskriptiivinen. Savossa käytetään deskriptiivisiä ja ekspressiivisiä sanoja, ja myös miellelyhtymä koloratiivirakenteisiin muotoihin auttoi informanttia mahdollisesti pysymään lähellä oikeaa aluetta, sillä koloratiivirakennetta esiintyy tutkitusti enemmän itä- ja pohjalaismurteissa kuin muissa suomen murteissa (Nupponen 2011: 55 ja siinä mainitut lähteet).

Sananmuodoista *huikennoo* (Mikkelin ääninäyte), *mätettii* (Ristiinan ääninäyte) ja *röttelö* (Varpaisjärven ääninäyte) teki kustakin huomioita viisi eri maallikkoa. Yksi eteläsavolainen informantti piti *huikennoo*-muotoa tuttuna murteena (67), mutta muut pitivät sitä vieraana. Kahdelle pohjoissavolaiselle sanan toistaminen tuotti ongelmia, ja he käyttivät muotoa *huikeloituu* (68). *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan verbi *huieta* tarkoittaa näkökyvyn heikkenemistä tai menettämistä tai sokeutumista (SMS). Tuossa merkityksessä sanaa esiintyy eniten Pohjois-Karjalassa, Savossa ja Kainuussa.

(67) Ihan tuttuna murteena [*huikennoo*-sana] kiinnitti huomiota siihen niinku se puhu, tais liittyä jotenki *silmissä huikennoo* tai jotain tuommosta, mä en nyt ihan tarkkaan muistam mihin se liittyy siinä mut. Mutta oli loppupeleissä melko selvää puhetta, et se puhu aika sillee. Mut miä laittasin tän kuitenkin tonne, Pertunmaa tai, Mäntyharju. Voihan se ollaj joku Heinolan pohjososakin toisaalta. Sinne minä laitan sen. Päijät-Hämeen ja, Etelä-Savon rajoille. (ESM9, Mikkelin näyte)

(68) Mutta jottain niinku, *koskoo*, niin puhutaahhan tätä[?], myökii että *kylläpä koskoo*. Että vähä semmosta saman tyyppistä mutta, sitten, *huikeloituu* tai tämmösiä iha outoja sanoja että ei niikun ei mittään hajua oo et mitä sinne silmään ku *huiteloi- huikeloituu* (PSN5, Mikkelin näyte)

Mättää-sanan muoto *mätettii* huomioitiin kaksi kertaa muistiinpanoissa avaamatta huomiota puheessa ollenkaan, kaksi pohjoissavolaista mainitsi sen *tuttuna* ja kerran se mainittiin kaksoiskonsonanttien käytön yhteydessä. Kyseinen verbi löytyy myös Kielitoimiston sanakirjasta, ja sen merkityksiksi annetaan 'luoda, ammentaa, nostella (lapiolla, lusikalla tms.); syytää, ahtaa, sulloa'. Arkikielessä sanaa esiintyy myös merkityksissä 'lyödä, takuta ja harmittaa'. Sana on voitu nostaa huomioiden joukkoon siksi, että se kuulostaa arkikieliseltä ja jopa murteelliselta ja kuvannolliselta. Hieman samoista syistä esiin lienee nostettu myös *röttelö*. Sekin löytyy sanakirjasta ('varsin huonokuntoinen rakennus: hökkeli, rähjä') (KS), mutta se kuulostaa puhekieliseltä tai vähintään kuvainnolliselta, kuten informantti PSN9 toteakin esimerkissä 69.

(69) Koska tossa oli tosi paljo semmosia, kuvaavia sanoja, että, mä kirjoitin itelleni tähän että, muistan muistan tok, se ol vuan röttelö. Ni, röttelö, ainakin tuol puhutaan niinku et joku talo on ihan röttelö, niin se on niinku ihan, hajoamiskunnossa oleva talo [Haastattelija: Nii onks tällänen kuvailevien sanojen käyttö siusta siis taas niinku, yleistä sitte tuollet tai tyyppillistä tuolle alueelle vai niinku, onks se sellanen että jossain ei käytetät tyyppillisesti tommosta kuvailevaa kieltä?] No ainakin Puolangalla sitä käytetään ihan tosi paljon. (PSN9, Varpaisjärven näyte)

Savoon yhdistetään kielen kuvannollisuus, ja ekspressiivisanaston käyttö onkin savolaisessa kielenkäytössä tyyppillistä (Mielikäinen 2008: 102–105). Informantit pitivät sanaa ilmeisesti savolaisena, ja erään mukaan myös Puolangalla puhutaan kuvannollisesti.

Ristiinan näytteen puhuja käytti ilmausta *sillä viissii*. Kolme eteläsavolaista mainitsi asiasta, ja he kokivat sanaparin kotiseudulleen hyvin tyypilliseksi sanapariksi (esimerkki 70). Se kuulosti informanttien mielestä *kauheen tutulta* ja siitä ja muutamista muista sanoista *tuli tosi paljon omat isovanhemmat mieleen*.

(70) Sit siellä oli *sillä viissiin*. Se on, tosi tuttu sana. Kaikki käyttää Etelä-Savossa *sillä viissii* -sanaa. (ESN11, Ristiinan näyte)

Pohjoissavolaiselle, joka kiinnitti ilmaukseen huomiota, tuli mieleen Karjala ja *Tuntemattoman sotilaan* Antero Rokka, joka käyttää samaa ilmausta muodossa *silviisii*.

Ryypätä-verbi on Kielitoimiston sanakirjan mukaan arkikielinen ilmaus muun muassa ryyppyn ottamiselle ja juomiselle, ja sen erikoismerkitys on alkoholin kohtuuton nauttiminen, juopottelu (KS). Nuorten informanttien keskuudessa on ilmeisesti yleistynyt sen erikoismerkitys. Kaksi koki *ryypätä*-verbin merkityksen *juoda vieraaksi* (71), yksi oli poiminut sen muistiinpanoihinsa, muttei maininnut sitä haastattelussa lainkaan. Yksi pohjoissavolainen piti sitä *tuttuna*, että hänen tätinsä puhuu niin (esimerkki 72).

(71) No ehkä toi *ryypätäk* [oli vierasta] ku siitä puhuttiin niinku ihan yleisesti juomisesta puhuttiin *ryyppäämisenä* tai sitten sillee, niinku, tai mä ainakin oletin että se puhu yleisesti vaan niinku vaik jonku muun kun alkoholin juomisesta ni, se oli sillee et en mää, oon mä kuullus sit ihmiset sillee käyttää muutenkin mutta, e- en ehkä niin paljo, nykyää. (PSN7, Siilinjärven näyte)

(72) Täti puhuu just *pereestä* ja sitten justinsa, *ryyppääm-*, *ryypätän* niinkun siinä niinku ei siinä mielessä missä se ehkä yleiskielessä on mut vaan niinkun ihan *juoda*, niin se puhuu et *pitäiskö mun ryypätäv vähä vettä* tai, jottain tällee. (PSN12, Siilinjärven näyte)

Myös sana *ape* ('viljan silpusta, jauhoista ja vedestä tehty rehu') kiinnitti neljän informantin huomion. Sana löytyy Kielitoimiston sanakirjasta, eli siltä osin sen voisi tulkita yleiskieliseksi sanaksi. Havainnon tehneet informantit itsekin arvioivat, että sana *sopii vähän joka paikalle* ja että sitä käytetään, mutta että se oli *vähän tavallaan normaalista eroava*. Varsinaisia päätelmiä siitä ei siis tehty, vaikka se erottuikin joukosta. Toisaalta *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan Kymenlaaksossa sanasta ei ole tietoja ja Varsinais-Suomesta, Kaakkois-Hämeestä, läntisistä Keski-Suomen pitäjistä ja Keski-Pohjanmaan eteläosastakin vain niukasti.

Eräs pohjoissavolainen piti *hauskana* sitä, että puhuja puhui *isännästä* ja *emännästä*, ja myös toisen pohjoissavolaisen muistiinpanoista löytyi sananmuoto *emäntäkkii*, vaikkei informantti maininnut siitä puheessaan mitään. Lisäksi eräs eteläsavolainen oli tehnyt sanapoininnan *isäntäväki*, vaikkei hänkään poimintoa sen enempää kommentoinut. Tuomen (1989: 8–29) mukaan murteissa sanalla voi olla enemmän merkityksiä kuin yleiskielessä. Koska ääninäyte oli vanha, on todennäköistä, että puhuja käytti kyseisiä sanoja niiden vanhassa

ja perinteisessä merkityksessä, eli että *isäntä* on 'maalaistalon miespuolinen haltija, tilallinen, talollinen, isäntämies' ja *emäntä* puolestaan 'maalaistalon naispuolinen haltija; isännän puoliso' (KS). Silti on mahdollista, että informantit kiinnittivät sanoihin huomiota, sillä nykypuhekielessä sanoilla voidaan viitata myös omaan puolisoon. Jossakin määrin on mahdollista ajatella piirre jopa pohjoissavolaiseksi – kuten informanttini äänitäytteiden sijoittamisesta päätellen saattoivat tehdä – sillä esimerkiksi kuopiolaisen räppäri Timi Lexikonin savolaisuutta koskevassa kappaleessa *Huasteleppa levveemmin* lauletaan: *En mä dossaa, jos satun sanomaan naisia emänniksi, enkä tarkota isää tai muatilan pitäjää, ketä kutun isänniksi*. Tällä tavalla annetaan vaikutelma, että *isäntä*- ja *emäntä*-sanojen käyttö maatilan pitäjistä poikkeavassa merkityksessä hämää muita kuin savolaisia.

Seuraavaksi listaan vielä sanoja ja ilmauksia, joihin kolme tai harvempi informantti kiinnitti huomiota. En kuitenkaan analysoi näitä huomioita sen enempää, koska nämä havainnot eivät painottuneet haastatteluissa, vaan ovat voineet olla vain esimerkiksi muistiinpanopaperissa. Osa sanoista on voinut esiintyä useamminkin, mutta olen poiminut tähän vain huomiot, jolloin sana on havaittu sanan itsensä takia, ei jonkin äänne- tai muoto-opillisen murteellisuuden tähden.

Kolme pohjoissavolaista informanttia teki huomioita sanoista *potatkuoppo* ja *eli* (jossain muussa merkityksessä kuin 'alias'). *Peruna*-sanan kansanomaiseen vastineeseen huomiota kiinnittäneistä yksi piti piirrettä tuttuna, yksi oudompana ja yksi sanoi, että sana on *vieras*, sillä ilmeisesti heillä käytetään sanaa *pottukuoppa*.

Kaksi huomiota tehtiin tehtiin seuraavista sanoista: *russakka* 'pieni ruskea torakka', *luokoa*, *virkkoo* 'virkkaa, sanoa', *rahi*, *liehtoa*, *tupa*, *tilat* 'vuoteet', *rupesivat / aloin*. Eräs pohjoissavolainen mainitsi *russakat* omaan murteeseen kuuluvana sanana. *Virkkoo*-sana esiintyi näytteessä muodossa *virkkant*, ja yleisesti siihen kiinnitettiin huomiota sisäheiton takia. Pari kertaa siihen kiinnitettiin huomiota kuitenkin sanana, ja eräs eteläsavolainen piti sanaa tuttuna. Hän totesi mummonsa käyttävän kyseistä sanaa, mutta sanan yleiskielistäminen tuotti ongelmia (esimerkki 73).

- (73) Täst mää en muuta kirjottanu ylös kun tuon *virkatas*-sanan sitten, ha- puhui jotain niin ainakin mummo aina käyttää sitä, että *virkkas* jotain. (ESN7, Mikkelin näyte)

Rahia pidettiin tuttuna, *liehtomista* tuntemattomampana. *Alkaa*- ja *ruveta*-sanat esiintyivät näytteissä muodoissa *aloin* ja *rupesivat*. *Ruveta*-sana oli kerran poimittu muistiinpanoihin, ja eräs pohjoissavolainen informantti piti *alkaa*-verbiä etenkin geminaatta-*l*:n kanssa vieraana omalle kotimurteelle (esimerkki 74).

(74) -- sitten tuli *alloin marjassa käövä*. Ee niinku, tuo, *alloin* vois niinkun olla' enempi tuonne, mulla oli yks tuttu tuolta, Kärämäeltä kotosin niin se aina, sano että *alloin*. [Haastattelija kysyy, miten teillä päin sanottaisiin tuo lause] Se oes jotenkin että *rupesin käymään marjassa* tai jotenkii muute. Tuo *alloin* ee ollu niinku, mitenkään tuttu [Haastattelija kysyy, että onko itse alkaa-sana outo vai *ll*] No se periaatteessa on sanana outo ja sitten se, nimenommaan se, *alloin*-sana ja, *aloin*-sanakii' nii sekkii on ehkä vähä ei sillä tavalla paljo käytetty, ja varsinnii tuo kaks *älee*. (PSM11, Anttolan näyte)

Yksi huomio tehtiin kustakin seuraavasta sanasta: *hommasin 'hankin', matraasi, ikäneito, kasakka, makkuuvuatteet, viitakkeet 'viikatteen', syöntiaikaan*. Yksi pohjoissavolainen piti *ikäneitoa* vieraana sanana ja kertoi, että heillä sanan vastine on *vanhapiika*. Erään pohjoissavolaisen mummo puhuu *makkuuvuatteista* (yleiskielessä vastine on *vuodevaatteet*, arkikielessä myös esimerkiksi *petivaatteet*) ja toisen mielessä *viitake* yhdistyy mielessä kotopuoleen. Erään eteläsavolaisen informantin muistiinpanoissa oli maininta sanasta *syöntiaikaan*. On mahdollista, että hän on kiinnittänyt sanaan huomiota, sillä yleiskielessä puhutaan usein *ruoka-ajasta*, ja *syöntiajalla* viitataan esimerkiksi siihen, milloin kaloja saisi todennäköisimmin kalastettua.

Kaiken kaikkiaan sanaston kannalta huomiota kiinnitettiin nyky-yleiskielestä poikkeaviin muotoihin. Kaikki sanat eivät välttämättä olleet murteellisia, mutta vähintään jostakin muusta syystä nykyisin harvoin käytettyjä. Etenkin Etelä-Savon näytteissä olevat vanhat maatalousyhteiskuntaan liittyvät sanat kiinnittivät huomiota. Osa huomioiduista sanoista oli informanteille niin vieraita, etteivät kaikki kyenneet yleiskielistämään niitä tai ymmärtämään niiden todellisia merkityksiä. Tuntemattomien sanojen seurauksena informantit harkitsivat näytteen paikantamista kauemmaksi kotiseudusta. Myös omaan tai lähipiiriin murteeseen kuuluvia sanoja poimittiin näytteistä, ja niiden perusteella pyrittiin tekemään päätelmiä. Ekspressiivisten sanojen arveltiin viittaavan *savoon*. Lisäksi informantit mainitsivat sanoja, joita käytettiin yleispuhekielen merkityksistä poikkeavasti.

4.5 Muut havainnot

Essiivimuotoinen aktiivin toinen partisiippi on ollut yleinen sydänsavolaisissa murteissa ja muutenkin laajalti savolais- ja osin kaakkoismurteissakin (Turunen 1959: 257). Jo kauan sen rinnalla on kuitenkin ollut länsimurteille tyypillinen *ollu*-tyyppi ja essiivivariantti on väistymässä kaikissa itämurteissa (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 88, 117 ja siinä mainitut lähteet). Toisaalta Mielikäisen (1978: 106) mukaan kaikista essiivin toisista partisiipeista jopa yli 40 % on Etelä-Savon murteissa essiivimuotoisia ja kyseinen variantti on kutakuinkin yhtä yleinen

myös Siilinjärven murteessa (Heliö 1989: 50). Informanteista 15 havaitsi sen vähintään yhdessä näytteessä ainakin kerran. Pohjoissavolaisia heistä oli 9 ja eteläsavolaisia 6. Havaintojen kokonaisluku oli 26.

Taulukko 21. Essiivimuotoisen 2. partisiipin havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	3 (3)	5 (6)	6 (9)
pohjoissavolaiset	5 (8)	7 (9)	9 (17)
yhteensä	8 (11)	12 (15)	15 (26)

Taulukosta 21 näkee, että pohjoissavolaisten havaintojen kokonaisluku on lähes puolet suurempi kuin eteläsavolaisilla ja että Etelä-Savon murteista huomioita teki useampi informantti kuin Pohjois-Savon murteista, mutta kaiken kaikkiaan suuria eroja ei eri ryhmien välillä ole.

Informantit mainitsivat haastatteluissa tai muistiinpanoissaan seuraavat sanapöiminnat, joissa piirre toteutuu (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Siilinjärven näyte: *syönnä* (2) 'syönyt'.

Mikkeli: *lukena* (6) 'lukenut', *nähnä* (2) 'nähty', *pitänä* 'pitänyt'.

Ristiina: *sopina* 'sopinut' (alkup. puheessa *sopint*).

Kuopio: *tarjonna*, *tarjona* 'tarjonnut', *su[h]ahtana* 'suhautanut', *ajana* 'ajanut', *jiänä* 'jäänyt'.

Anttola: *puonna* (2) 'pudonnut', *pääsnä*, *piäsnä* 'päässyt', *olna* 'ollut', *käynä* 'käynyt', *laskena* 'laskenut'.

Varpaisjärvi: *nähnyynnä* (5) 'nähty'.

Sanapöiminnöistä voi huomata Mikkelin ja Varpaisjärven välisen eron *nähnyt*-sanan murteellisessa muodossa: Mikkelisä edustuu lyhempi muoto *nähnä*, kun taas Varpaisjärvellä pidempi *nähnyynnä*-tyyppi. Mielikäisen (1979: 228) mukaan lyhyttä tyyppiä voi pitää tietyissä muodoissa (esim. *olna* 'ollut', *tulna* 'tullut', *purna* 'purrut') omaperäisenä eteläsavolaisuutena, joka on syntynyt *tullunna* ja *tult* -tyyppien rajavyöhykkeellä. Pohjois- ja muualla Savossa edustuu siis yleensä pidempi *tullunna*-asu. Lyhytmuotoista asua näkyy myös muiden eteläsavolaisten näytteiden sanapöiminnöissä (esim. Anttolan *olna*).

Osalle pohjoissavolaisista piirre oli *tuttu*, ja siitä sanottiin, että se *voisi olla täältäpäin* [haastattelu tapahtui Kuopiossa]. Eräs taas yhdisti sen Outokummun mummon kautta Pohjois-

Karjalaan, yksi piti piirrettä *anterorokkamaisena* ja eräs arveli sen mahdollisesti viittaavan Ylä-Savoon (esimerkki 75). Sitä pidettiin myös *hauskana* ja sellaisena, ettei sitä ole tullut itselle vastaan (esimerkki 76). Tosin *piäsnä*-verbin kohdalla *hauskuus* voi johtua myös siitä, että Pohjois-Savossa sana voisi edustua pitemmässä muodossa: *piässynnä*. Useimmiten essiivipartisiipin toteuttavat sanapoinninnat olivat osa luetteloa, eivätkä informantit yleensä puhuneet siitä tai sen antamista vihjeistä juurikaan.

(75) Sitte oli, *jiänä*. Se okeeseen niinku, taas viittas että tää vois ollaj jossain ihan niin ku Ylä-Savol lähellä. Mut sitte en taas muista että onko Ylä-Savossa vaekka joku että *pappi luvetti*. Een muista että sannooko siellä kukkaan. (PSN8, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(76) — ja sitten justiisat tuo *piäsnä* oli niinku, hauska, ei, ei ihan oo tullu ite[lle], vastaan ehkä. (PSN12, Anttolan näyte)

Eteläsavolaisten arviot olivat hyvin samansuuntaisia kuin pohjoissavolaistenkin. Piirre saatettiin kokea *tuttuna* ja joskus näyte uskallettiin jopa sijoittaa Etelä-Savoon muun muassa essiivipartisiipin perusteella (77). Eräälle piirre toi mieleen imitaation kajaanilaisesta mummosta, ja muutaman muun mielestä essiivipartisiippi oli *vanhaa kunnon savoa* tai *savolainen piirre* (78). Monet kokivat myös näytteiden sijoittamisen vaikeaksi, sillä essiivipartisiipin huomaaminen ei helpottanut heitä paikannuksen tekemisessä.

(77) *Tarjona* ja *luvettava*. Edelleenkin kuulosti siltä että, oon tavannut tälläsiä ihmisiä jotka puhuu näin mutta en, en kyllä tiä että, mistä ne on mutta miä nyt laittasin ne varmaan jonnekin tonne Etelä-Savoon kanssa. (ESN8, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(78) Mutta sitten kuitenkin, tossa oli kaikellaisia, vähä, niinkun savolaisia piirteitä ku, on, *käynnä* ja *laevasta*. (ESN10, Anttolan näyte)

Nupposen (2011: 92) informanteista selvästi yli kolmasosa arvioi essiivipartisiipin olevan *savoa*. Tutkimuksesta kuitenkin paljastui, että tämän piirteen kohdalla näytteen muilla piirteillä oli suuri vaikutus siihen, koettiinko piirre *savoksi* vai ei. Esimerkiksi Tohmajärvi-näytteessä esiintynyttä essiivipartisiippimuotoa ei nimetty *savoksi*. Myös minun informanttien arvioihin vaikutti voimakkaasti koko näyte, ei vain tämä kyseinen piirre.

IOi-monikko esiintyi Ristiinan ja Anttolan näytteissä yksittäisissä sanoissa. Piirre oli kuultavissa vain kerran Anttolan näytteessä (*veturloeta* 'hinaajia') ja kaksi kertaa Ristiinan näytteessä (*niittuloelta* 'niityiltä' ja *rukoloehi* 'rukoihin, heinäkasoihin'). *Rukoloehi*-muodon maininneita en kuitenkaan ota tässä yhteydessä lukuun, sillä sana ja sen muoto olivat kaikille sen maininneille informanteille niin *vieras*, etteivät he kyenneet edes yleiskielistämään sitä eivätkä siten erottamaan, että kyseessä on *loi*-monikon sisältävä muoto. Taulukkoon 22 on merkittynä *IOi*-monikon havainneiden informanttien lukumäärät ja havaintojen kokonaisluvut.

Taulukko 22. *IOi*-monikon havaitseminen. (Ensimmäinen luku = piirteen vähintään yhdestä näytteestä havainneiden informanttien määrä. Suluissa oleva luku = havaintojen kokonaisluku.)

Informanttien murretausta	Pohjois-Savon murteiden näytteet	Etelä-Savon murteiden näytteet	yhteensä
eteläsavolaiset	0 (0)	5 (6)	5 (6)
pohjoissavolaiset	0 (0)	9 (13)	9 (13)
yhteensä	0 (0)	14 (19)	14 (19)

Yhteensä 14 informanttia kiinnitti huomionsa muotoihin *niittuloelta* ja *veturloeta*. Pohjoissavolaiset mainitsivat muodon useammin: yhdeksän eri informanttia mainitsi piirteen vähintään kerran, ja muutamat heistä huomasivat piirteen molemmista näytteistä, joten pohjoissavolaisten havaintojen kokonaisluvuksi muodostui *IOi*-monikon kohdalla 13. Eteläsavolaisista piirteen havaitsi viisi informanttia, joista yksi huomasi piirteen kahdesta näytteestä.

Informantit mainitsivat haastatteluissa tai muistiinpanoissaan seuraavat sanapöiminnat, jotka sisältävät *IOi*-monikon (suluissa olevat luvut kertovat, kuinka monesti sana toistettiin kyseisessä muodossa):

Ristiinan näyte: *niittylöiltä* (2), *niittylöilta* (2), *niittuloilta*, *niittelöiltä* 'niityiltä' Lisäksi: *valoloiset*-tyyppisiä sanoja.

Anttolan näyte: *veturloita* (10), *veturloita*, *veturloeta* 'vitureita, hinaajia'.

Sanapöimintoihin voi vaikuttaa myös jonkin verran etu- ja takavokaalin vaihtelu: yleiskielessä (ja esimerkiksi Pohjois-Savon murteissa) *niitty* on etuvokaalinen, kun taas joissakin murteissa (kuten Ristiinan ääninäytteessä ja muutenkin Etelä-Savon murteissa) takavokaalinen *niittu* (Kettunen 1940a: 170). Nykymurteessa *IOi*-monikko on radikaalisti harvinaistunut (Nupponen 2011: 13 ja siinä mainitut lähteet). Piirteen havainneet eteläsavolaiset arvelivat muodon silti *tutuksi* (79), samoin osa pohjoissavolaisista (80). Kuitenkin esimerkiksi PSN5 arvioi esimerkissä 81 näytteen *tuttuja* ja *vieraita* piirteitä ja pitää *IOi*-monikon sisältävää *niittelöiltä*-muotoa *vieraana* ja jo aiemmin hän sanoi sitä *erikoiseksi ilmaukseksi*. Itse asiassa ei ole edes varmaa, tiedostaako hän sanassa monikon, sillä hän arvelee sen tarkoittavan *niityltä*. Piirteen arveltiin viittaavan myös Pohjois- tai Etelä-Karjalaan (82 ja 83) ja sanottiin tulevan mieleen *Kivenpyörättäjän kylä* -elokuva.

(79) -- se oli niinkun, miusta niinku, tosi, tosi semmosen tutun kuulosta. [Haastattelija kysyy, mikä teki puheesta tuttua] Jotenkin se sano sanat sillee normaalisti. Mut tuota, no joku, joku, *käet miä* sanottiin, *läjään*, *niittuloeta* -- (ESN8, Ristiinan näyte)

(80) [Mikä oli tuttua?] Ainakit tuo *veturloita*, sillee niinkun että tuli mieleen että niinku, jottii käyttää tuommosta ilmasua [Haastattelija: Maaningan suunnalako?] Niii-i. (PSM3, Anttolan näyte)

- (81) Ku toisaalta vähä niinkun vois ollan niinkun tästä että kun, vaikka tuo *olallev vuan*, niin semmonen mikä jäi että no siinä on vähä niinku sitä tuttua mutta kun siellä oli *niittelöiltä*, tämmösiä päätteitä siinä sanan lopussa jotka ei niinkun, kun *niityltä* tai jottaihhan se on - - (PSN5, Ristiinan näyte)
- (82) Sitten ehkä oli joku *niittuloilta*. Niinkun et *niityiltä*, tai j-. Kirjotin sen ylös mut sit rupesin mieltii että kuulinkohan mie oikein. Et siit niinku aattelin sit et sit mie oon kuullu että täällä suunnalla sit sanotaan niinku *tyttölöetä* ja tämmösi niin sit ale-, aattelin että jos se ois sit enempää täältä, idemmästä sitten, vähän mutta ei, hirveem paljon. (PSN12, Ristiinan näyte)
- (83) Kun tuommosia pitkiä sanoja niinku *veturloita* niin minusta tuntuu et semmosia ei niinku, käytetä missää, Satakunnassa et ehkä minä menisin sitten kumminkin sinne, tänne, al- alas tänne, tänne. Lappeenrannan jonnekkin suuntaan sitten kumminkin. (PSN10, Anttolan näyte)

Eräällä eteläsavolaisella informantilla oli myös selvä käsitys siitä, että *veturloita* oli hänelle tuntematon muoto, mutta ei *lOi*-osan takia, vaan *i:n* heittymisen vuoksi: hänelle tuttu ja *oikea* muoto olisi ollut *veturiloita*. Mielikäisen (1994: 186) mukaan Etelä-Savossa *loi*-monikon mukautuminen *i:n* loppuheittoon on päässyt pisimmälle niin, että siellä odotuksenmukainen *loi*-monikon sisältävä kolmitavuinen muoto olisi nimenomaan *i:n* loppuheiton sisältävä *veturloita*, kuten ääninäytteessä sanotaankin. Kuitenkin se, että informantilla oli selvä mielipide asiaan ja se, että nykynuoretkin saattavat puhua *valoloista*, kertoo mahdollisesti siitä, että piirre harvinaistumisestaan huolimatta elää ainakin jossain muodossa vielä nykymurteissakin.

Vanhastaan *lOi*-monikkoa on esiintynyt etenkin Etelä-Savossa ja Pohjois-Karjalan murteissa. Myös Pohjois-Savon eteläosissa sitä on esiintynyt jonkin verran. Etelä-Savon partitiivi eroaa kaakkoismurteiden variantista siten, että kaakkoismurteissa ei ole partitiivin *-ta*-päätettä, vaan sikäläinen muoto olisi *niittuloi* tai *veturloi* (vrt. *niittuloita*, *veturloita*). (Kettunen 1940a: 202.)

Anttolan näytteestä kaksi pohjoissavolaista poimi sanan *hois* 'hoiti'. Poiminta on tarkka, sillä muoto todella eroaa heidän kotimurteestaan: pohjoissavolaisissa ja Pohjois-Karjalan murteissa on vallalla analoginen *-ti*-edustus (Laalo 1988: 181). Etelä-Savo taas on vaihtelualuetta, jossa esiintyy kumpaakin varianttia, mutta assibiloitunut **-si-tyyppi** on yleisempi (Mielikäinen 1981: 156; Laalo 1988: 181). Piirteen havainneilla informanteillani ei kuitenkaan ollut käsitystä, minne piirre viittaisi. Piirrettä *pidettiin tuttuna*, *muttei niin tuttuna*, ja siinä *oli itäsuomalainen vivahde*. Viisi informanttia kiinnitti Etelä-Savon näytteissä huomiota lähteä-verbin imperfektin muotoon *läks*, joka samoin on *-si-tyyppiä* (vrt. *lähti*).

Lisäksi tehtiin viisi havaintoa sanoista *immeisii* ja *siivuukone*. *Siivuukone* lienee kiinnittänyt sen huomanneiden informanttien huomio siksi, että *siivuu* eroaa yleiskielen muodosta *siivous*. Kyseisenlainen supistumaverbin teonnimijohdos on Rapolan (1969: 76, 101, 121, 137)

mukaan savolaista murteistoa kuvaava, joskin se on jonkin verran tunkeutunut jopa Hämeenkyrön seuduille saakka. Muotoa pidettiin *jotenkin tutun kuuloisena*. Immeinen puolestaan kuuluu keskeiseen savolaissanastoon, ja se esiintyy lähinnä Pohjois-Savossa, Pohjois-Karjalan murteissa, Savonlinnan seudun välimurteissa sekä osassa Etelä-Savoa. Etelä-Savon länsiosissa ja muissa savolaismurteissa on vallalla läntinen vastine 'ihminen'. (Mielikäinen 2008: 101.)

Sanastollisten ja äänne- ja muoto-opillisten piirteiden lisäksi informantit tekivät joitakin huomiota siitä, **miten** puhuja puhui ja **millainen** hän oli. Valtaosan näistä piirteistä voidaan katsoa kuuluvan **prosodisten ja pragmaattisten huomioiden** joukkoon.

Prosodisiin ominaisuuksiin kuuluvat esimerkiksi puheen intonaatio, rytmi, tempo ja sanapaino. Tutkimusten mukaan maallikot kiinnittävät prosodiaan usein huomiota (Nupponen 2011: 115 ja siinä mainitut lähteet). Omassa aineistossani tämä ei näy kovinkaan selvästi, mutta se voi johtua siitä, että jokaisessa ääninäytteessä oli kyseessä informanttien koti- tai naapurimurre. Vieraspaiikkakuntalaiset erottavat puheen prosodiset piirteet itse puhujia paremmin (Mielikäinen 1997: 89). Pragmaattisilla piirteillä puolestaan tarkoitetaan lausumien muotoilutapoja ja tulkintoja sekä puheen määrää, sisältöä ja päämääriä (Nupponen 2011: 53).

Prosodisista huomioista kertominen on maallikoille vaikeaa, mikä näkyy käytetyn terminologian kirjavuutena (Mielikäinen & Palander 2014a: 201). Erilaiset metakielet aiheuttavat sen, etteivät kaikki ymmärrä kuvauksissa käytettyjä termejä samalla tavoin. Tämä on joskus osasyynä siihen, että samaa murretta voidaan kuvata täysin päinvastaisesti (Niedzielski & Preston 2000: 3–6). Maallikoiden ja tutkijoiden metakielen erilaisuus vaikeuttaa myös analyysia. Tutkijalle voi jäädä epäselväksi mitä ilmiötä maallikko tarkoittaa milläkin epävirallisella termillä (esim. Vaattovaara-Soininen-Stojanov 2006: 240). Tutkijan kannalta prosodiahuomioiden analyysia vaikeuttaa myös se, ettei suomen prosodian tyypillisyyksiä ei ole tutkittu yhtä tarkasti kuin äänne- ja muoto-opillisiä piirteitä (Nupponen 2011: 52).

Puheen nopeutta eli tempoa informantit kommentoivat jonkin verran. Vertailukohtana oli usein joko informantin oma kotikunta tai muu hänelle tuttu pitäjä tai sitten heimostereotypiat. Esimerkiksi Mielikäisen (2005: 111) ja Palanderin (2005b: 77) tutkimuksissa on käynyt ilmi, että kansandialektologiassa on tapauksia, joissa tietyn murteen prosodisia piirteitä kuvaillaan hyvinkin päinvastaisesti. Tämä näkyi myös omassa tutkimuksessani, kun jopa samaa ääninäytettä saatettiin luonnehtia aivan eri tavalla. Näin kävi muun muassa puhenopeutta kommentoidessa. Esimerkiksi eräs pohjoissavolainen kuvasi Ristiinan näytteen puhetta *nopeammaksi* ja arveli piirteiden sijoittuvan – stereotyyppien mukaisesti – *Karjalaan*. Yksi eteläsavolaisista puolestaan piti *puheen tempoa aika hitaana*. Myös Kuopion maalaiskunnan näytettä kuvattiin samalla tavalla päinvastaisin termein: yksi pohjoissavolainen sanoi, että

näytteessä puhutaan *aika nopeasti*, kun taas toinen totesi, että *tahti*, jolla puhe tulee, *ei ook kauheen nopee vaan verkkanen*. Paikkakuntia verrattiin myös keskenään: Siilinjärven näytteen puhe ei ollut niin nopeaa kuin Tervon, Mikkelin *nuotti* puolestaan on *erilainen ja nopeampi*. Varpaisjärven näytteeseen verrattuna Tervon puhe on *hitaampaa*. Erään eteläsavolaisen mukaan heillä päin puheen tahti on *hitaampi*, mutta toisen mielestä etelämpänä (Savossa) yritetään puhua *nopeampaa* kuin pohjoisemmassa. Myös kajaanilaisten sanottiin puhuvan *hirveän hitaasti*. *Joutuisamman* puhetyylin epäiltiin viittaavan *Karjalaan*. Myöskään Nupposen (2011: 115) informantit eivät päässet yksimielisyyteen siitä, onko *savo nopeaa vai hidasta*.

Puheen *lupsakkuus*, *leppoisuus*, *letkeys* ja *rentous* yhdistettiin yleensä Pohjois-Savoon, ja kertaalleen myös Etelä-Savoon. Nupposen (2011: 178) informantit kuvasivat *savo* hyvin samansuuntaisilla sanoilla. Myös Törnqvistin (2004: 19) tutkimuksessa informantit käyttivät kaikkein useimmin adjektiivia *lupsakka*, mutta myös adjektiivit *leppoisa* ja *rento* oli maininnut kolme informanttia neljästätoista. Eteläsavolaiset pitivät esimerkiksi Mikkelin puhetta *kaupunkimaisempänä*, kun taas *maaseudun puhe* yhdistettiin enemmän Pohjois-Savoon. Vastaavasti jos murteelliset muodot kuultiin jossain määrin *maltillisina*, tulkittiin se etelämpään viittaavana vihjeenä. Etelä-Savossa murteen arveltiin olevan jo lähempänä yleiskieltä, kun taas esimerkiksi Kuopion murteen ajateltiin olevan hyvin voimakasta, jopa ymmärtämätöntä (esimerkki 84). Myös pitkiä selityksiä pidettiin pohjoissavolaisille ominaisina (esimerkki 85).

(84) – – jotenki, minusta tuntuu että Mikkelissä i- ihmiset käyttää tosi paljo niinku, ainakin nykyään semmosta niinku, aika perusmuotoa sanoesta että sitten on jotain tiettyjä mikkeliäisiä sanoja mutta niinku, ne puhuu aika, niinku, tavallisesti verrattuna taas sit johonki, esimerkiks kuopiolainen jolla jokaselles sanalle oma murteellinen ilmaisu ja sitten se on niinku, e- mitäh. Tai sillee tai joku turkulainen on verrattaessa nii sit se on ihan niinkun, mutta mikkeliäistä nyt varmaan kuka tahansa niinku ymmärtää sillee niinku. (ESN8, Kuopion maalaiskunnan näyte)

(85) Laittasin tän johonki, Pohjos-Savoon, uskosin. Selitettiin asiat pitkän kaa- van mukaan ja – –. No on se jos niinku, ideana on kertoa että, miehet joi pöy- vässä niin se kerrotaas sitä kautta että siinä, keskellä oli, jonkinnäkönen saavi ja siinä o, minkäkii muotoset ja näköset on kahvat siinä niin ja miehet lurpsahti toeselta reonalta ja toeselta ja kukakin mistä sattuu. Et tiä tuonki asian ois voi- nus sannaop pikkasen nopeemmallakin tavalla ja vähä, yksinkertassemmin, mutta se halus tollee, haastellam menemään. (ESM9, Siilinjärven näyte).

Iloisuus yhdistettiin *Karjalaan* ja *puheensorina* sulki pois Pohjanmaan. *Omille jutuille räkättäminen* toi erälle mieleen Keski-Suomen. *Nuottia*, *äänenpainoa* ja *puhetyyliä* kokonaisuudessaan saatettiin pitää *tuttuna* tai *vieraana*. Vaikka informantit pitivät prosodisten piirteiden kielentämistä vaikeana, ainakin osalla heistä oli käsitys sen merkityksestä murteentunnistuksessa, kuten esimerkeissä 86 ja 87 voi nähdä.

- (86) Kyl tuokii oli iham puhasta suomen kielen. Ei ollus se- sem puolleen mitään. Mut siinäkis sitte, mut sehä varmaa onkin ihan selvää mut se, vaekka jos miettii, että niinku omasta mielestää sattuu tuonne, omalle suunnalle, kotiseudullem mut se että, eihä sielläkään niinku identtisestik kukaan puhu, et jokaisellahan on sitten se oma, oma mut tuo *virkkant mittään*, nii kyl sen niinkun, jotenkin niin tuli vaan jotenkin niin. Ku senhän voi sanoom monella, tavalla, yhen lauseen yhen sanan, mutta se **painotus** ku on, nii se äkkiä vaan kuulostaa kovin tutulta. (ESM6, Mikkelin näyte)
- (87) Se harmi kun se [varpaisjärveläinen ystävä] ei puhun niin murtamalla mutta niinku, siellä on kuitenkin se että niinkun, yleensä tuo tuo on niinkun puheen niinkun, se puheen **tempo** niinkun vähän, antaa vinkkiä. (PSM3, Varpaisjärven näyte)

Myös tutkimukset osoittavat, että prosodiset ominaisuudet voivat säilyä puheessa vahvasti. Vaikka selvän murretaustan omaava henkilö karsisi puheestaan äänne- ja muoto-opilliset murteellisuudet, olisi hänen kotiseutunsa silti mahdollista päätellä pelkän prosodian avulla. Prosodiset piirteet siis jäävät yleiskielistyvän murteen viimeisiksi alueellisen taustan paljastaviksi ominaisuuksiksi. (Mielikäinen 2008: 98–99; Mielikäinen & Palander 2014a: 201.) Toisaalta Nupposen (2011: 53) mukaan Yli-Luukkokaan ei ole tutkimuksissaan löytänyt merkkejä tyypillisestä savolaisesta intonaatiosta. Esimerkissä 88 näkyy, miten hämmentävää on, jos *puhetyyli* (tässä tapauksessa rytmin, temmon ja intonaation yhteisvaikutus) viittaa informantin mielestä eri murteeseen kuin *kieli*. *Kielellä* informantti ilmeisesti tarkoitti äänne- ja muoto-opillisia murrepiirteitä, koska *nelois-viitoiskonsonantti* viitannee esimerkiksi Pohjois-Karjalassa vahvasti esiintyvään erikoisgeminatioon.

- (88) Tuo **puhettyyli** täsmäs niinkut tuohon, enemmän tännen niinku itäpainotteisestim mutta tuo **kieli** ei oikein niinkun täsmääs siihen. [Haastattelija kysyy, miten kieli ei täsmää] Se on liia, liian *savo*a. Se ei sit tuut tätä, **nelois-viitoiskonsonanttia**. (ESM6, Kuopion maalaiskunnan näyte)

On vaikea sanoa, mitä informantit ovat tarkoittaneet näissä tapauksissa *painotuksella* ja *temmolla*, mutta joka tapauksessa molemmat esimerkkien informantit sijoittivat näytteet lopulta oikealle murrealueelle.

Lisäksi informantit tekivät yksittäisiä mainintoja siitä, miten *epävarmuus*, *jossittelun tapaisuus*, *kuljailevuus*, *vähättely*, *iloisuus*, *ystävällisyys* ja se, että *kuulijallekin jätetään jotain ratkaistavaa*, viittasivat heidän mielestään Pohjois-Savoon tai Pohjois- ja Etelä-Savon rajalle (89).

- (89) Tonne, jotenkki, Etelä-Savon ja, Pohjois-Savon ehkä, rajamaille. Et totaa, et et, siinä oli jotain semmost *savo-savolaesuutta* ehkä. Että, et vähä semmosta *vähättely* mut kuitenkin, *ilosuutta* ja *ystävällisyyttä* ja sitten vähä epä-, semmosta, ep- *epävarmaa* tai näin, et se, et siinä niinkun *kuulijallekin jätetään* niinku, *jotain ratkastavaa*. (ESM2, Varpaisjärven näyte)

Jossittelu, jonkin ratkaistavan jättäminen, epävarmuus ja kuljailevuus voitaneet tulkita jonkinlaiseksi epäsuoruudeksi ja jyrkän sanonnan välttelemiseksi. Epäsuoruutta pidetäänkin yhtenä savolaisuuteen liittyvänä luonnehdintana ja siitä on myös löydetty merkkejä itäsuomalaisten kirjailijoiden kielestä (Nupponen 2011: 58). *Epävarmuudella* voidaan viitata myös potentiaaliin, jota Forsbergin (1998) mukaan esiintyy eniten savolaismurteissa, erityisesti Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa, mutta se on verrattain yleinen myös pohjois- ja eteläsavolaisissa murteissa. Huomio tosin tehtiin Varpaisjärven näytteestä, ja siinä on vain yksi potentiaalimuoto (*lie*), joten epävarmuusmielikuvaan lienee vaikuttanut monet osatekijät kuten *kai* ja *minä en ossoos sannoo*. *Iloisuus* ja *ystävällisyys* yhdistyvät perinteisissä stereotyyppisissä useammin karjalaisiin ja *vaatimattomuus* ja *vähättely* puolestaan yleisesti suomalaisiin.

Siilinjärven näytettä eräs informantti kuvasi *tasaiseksi*. Yli-Luukko (1999) on aiemmin todennut, että Rautalampilaisella kielenoppaalla puheen melodia pysyi ”hämmästyttävän tasaisena”. Ainakin osalle Pohjois-Savon murteille voi siis olla ominaista tietynlainen tasaisuus. Oma informanttini ei kuitenkaan yhdistänyt piirrettä savolaisuuteen, vaan sijoitti näytteen Keski-Suomeen Saarijärvelle, koska *äänenpaino tai sanojen paino* oli *ei-savolainen*.

Piirteiden luoma kokonaiskuva tai joskus jopa tietty piirre saattoi tuoda informanteille mieleen jonkun henkilön. **Fiktiiviset ja todelliset henkilöt** olivat hyvin usein osana informanttien perusteluja. Yhtä vaille kaikki informantit mainitsivat ainakin yhden näytteen kohdalla vähintään yhden henkilön tai hahmon, joka heille tuli tavalla tai toisella mieleen ääninäytteen puhujan puhettavasta. Kaikkein useimmin mieleen tullut henkilö oli oma mummo (14 kertaa), mikä selittynee ääninäytteiden vanhuudella ja sillä, että vanhemmat ihmiset todennäköisesti puhuvat murteellisemmin kuin nuoret. Näytteet toivat mieleen myös oman ukin, puolison isovanhemmat, sukulaisia, kavereita, torikahvilassa tai kaupan kassalla asioivia vanhuksia, tätejä, setiä, työ- ja luokkakavereita, tuttuja, äidin sekä epämääräisesti määriteltyjä henkilöitä (esimerkiksi *yks ihminen*).

Mielleyhtymät omaan mummoon olivat siitä mielenkiintoisia, että etelä- ja pohjoissavolaisten välillä oli selkeä ero siitä, mistä näytteestä he yhtäläisyyden havaitsivat. Pohjoissavolaisille mummo tuli mieleen Pohjois-Savon näytteistä (neljä kertaa Siilinjärven näytteestä ja keran Varpaisjärven näytteestä) kun puolestaan eteläsavolaisten korvissa kahta poikkeusta lukuun ottamatta Etelä-Savon näytteet toivat mieleen mummon (kolmesti Mikkelin näyte ja kahdesti sekä Ristiinan että Anttolan näyte). Näin kävi pari kertaa jopa silloin, kun mummo ei edes ollut kotoisin samalta murrealueelta kuin informantti itse. On kuitenkin luultavaa, että monia oman isovanhemman tai muun henkilö puhe auttoi sijoittamaan ääninäytteitä oikeaan suuntaan.

Pohjoissavolaiset pohjustivat perustelujaan myös fiktiivisiin hahmoihin ja julkisuuden henkilöihin. Näin kävi etenkin Etelä-Savon murteiden kohdalla. *Tuntemattoman sotilaan* Antero Rokka tuli mieleen eräälle informantille Ristiinan näytteestä ja toiselle Anttolan näytteestä. Ristiinan näytettä pidettiin kerran myös samanlaisena kuin *Kivenpyörittäjän kylä* -elokuvan hahmojen puhetta. *Kaheskymmenesneljäs*-muoto toi kerran mieleen Juha Miedon ja Mikkelin näyte toi aluksi mieleen Pirkka-Pekka Peteliuksen *Pulttibois*-sketsisarjasta. Kuopion maalaiskunnan miehen puhetapa puolestaan oli samanlainen kuin YouTube-hittinä olleen nauravan espanjalaisen miehen.

Mieleen tulevilla henkilöillä oli todella vahva vaikutus ääninäytteen lopulliseen paikantamiseen. Valtaosassa tapauksista kävi niin, että jos informantti muisti samantapaisesti puhuvan henkilön kotikunnan, hän sijoitti näytteen samaan kuntaan tai sen lähipitäjään: esimerkiksi jos *Pieksämäen mummo* kuulosti samalta, näyte sijoitettiin Pieksämäelle ja *Rääkkylän yheltä tultulta* kuulostava näyte paikannettiin Rääkkylään. Samoin toimittiin fiktiivisten hahmojen suhteen: Rokalta kuulostavat näytteet sijoitettiin molemmin puolin itärajaa ja *Kivenpyörittäjän kylän* mieleen tuonut näyte sijoitettiin Juukaan, joka on elokuvan kuvauspaikka. Osittain näin suora vaikutus sijoituspaikkakuntaan johtuu siitä, että informantit pitivät yhden tietyn kunnan valitsemista vaikeana tehtävänä. Muistettu kunta oli helppo ja perusteltavissa oleva ratkaisu.

4.6 Huomaamatta jääneet murrepiirteet

Näytteissä oli myös murrepiirteitä, jotka jäivät aina tai lähes aina huomaamatta tai vähintään kommentoimatta. Määrittelen piirteiden huomaamatta tai lähes huomaamatta jääneeksi, jos vain alle viisi eri informanttia on havainnut sen. Tässä alaluvussa esittelen tällaisia murteellisuuksia.

Huomaamatta jäämiselle oli yleensä kaksi luonnollista selitystä. Ensinnäkin huomaamatta jäivät monesti ne murteellisuudet, jotka esiintyvät vielä nykyäänkin yleispuhekielessä, ja jopa leviävissä määrin. Tällaisia piirteitä ei välttämättä ajatella lainkaan ”murteellisiksi”, eikä niitä siksi huomata, tai ainakaan oteta paikantamisen avuksi. Ilmiön ovat havainneet myös muun muassa Nupponen (2011: 150) ja Palander (2011: 102). Toisekseen vähälle huomiolle jäi osa niistä murrepiirteistä, joita näytteissä esiintyi vähän. Tämä on luonnollista, mutta kaikissa tapauksissa harvalukuinen esiintyminen ei tarkoita, että piirteeseen ei kiinnitettäisi huomiota. Ylipäätään monet savolaismurteiden tunnusomaiset piirteet ovat vähenemässä nuorilla, ja se vaikuttanee havaintojen määrään (ks. esim. Kukkonen 2002).

Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaalilyhtymistä esiintyy eroja tutkimieni murteiden välillä: Pohjois-Savossa on *ee*- ja *OO*-variantteja, kun taas Etelä-Savossa esiintyy myös *i(j)A*- ja *OvA*-

tyyppisiä muotoja (*korki(j)a, verkkova*) (Kettunen 1940a: 191, 194). Kuten vokaalihuomioiden yhteydessä toin ilmi (ks. luku 4.2), näytteistä tehtiin sanapöimintoja, joissa *eA*-yhtymä edustuu *ee*-varianttina. Tosin tein oletuksen, että sananmuodot nostettiin yleensä esille yleisgeminäation eikä *ee*- ja *OO*-varianttien vuoksi. Lisäksi arvelen, ettei piirteeseen juurikaan ole kiinnitetty huomiota, sillä se on nykyisin niin laajalti käytössä, ettei se edes ole huomiota herättävän erilainen (Mielikäinen 1989: 235). Sen sijaan Etelä-Savon näytteissä esiintyi selvästi murteellisia muotoja (*huonova* 'huonoa', *luokova* 'luokoa', *henkiä* 'henkeä', *usiastikii* 'useastikin', *tyttövä* 'tyttöä', *tervetulova* 'tervetuloa'), mutta niihin kiinnitettiin silti hyvin vähän huomiota: vain kaksi pohjoissavolaista huomiota *henkiä*-muodon ja yksi sanan *tyttövä*. *eA*-yhtymän *iA*-varianttia pidettiin *pohjanmaalaisittain vääntämisenä* (esimerkki 90). Aluetieto pitää paikkansa siltä osin, että *iA*-varianttia todella esiintyy myös pohjalaismurteissa (Kettunen 1940a: 191). Myös Nupposen (2011: 146) informantit arvelivat *iA*-varianttia muuksi kuin *Savon murteeksi*. Hänen mukaansa useilla haastateltavilla ei ollut tietämystä, että *iA*-tyyppiset muodot voivat olla nimenomaan pohjalaisuuksia (Nupponen 2011: 148).

- (90) Oli tuommosta, miun mielestä pohjanmaalaisittain väännettyjä sanoja että, esimerkiksi ites sanos että niinkun, *siellä ol kymmenen henkee*, niin tuo sano että, *he- henkiä*, tai jotennii tollee. *Kymmenisen henkiä*. (PSM3, Ristiinan näyte)

Mielikäisen (1991: 37) mukaan reilun kahdenkymmenenvuoden takaisessa puhekielessä esimerkiksi Ristiinassa, Mikkelissä ja Hirvensalmella *korkee-* ja *korkia-*tyypit vaihtelevat. *Verkkoo-*tyyppi puolestaan on ollut tuolloin levinneenä Mikkeliin tilapäiseksi edustukseksi (Mielikäinen 1991: 39). 1980-luvun puolivälissä noin 65 % *e*-vartaloisten nominien partitiiveista oli Julkusen (1985: 21) tutkimuksen mukaan Anttolassa *-ia-*, *iä-*variantin mukaisia. Julkusen informantit olivat iäkkäitä. Kaiken kaikkiaan jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymissä *-ee* oli jo tuolloin yleisempi. Jälkitavujen *OA*-yhtymissä puolestaan oli 87-prosenttisesti vallalla *o(v)a-* ja *ö(v)ä-*päätteisen muodot (Julkunen 1985: 31). Palanderin (1996: 49–50) tutkimukset osoittavat, että Savonlinnan seudulla Kettusen (1940a: 194) karttojen tiedot *oa*, *öä* -yhtymien osalta pitävät edelleen suurimmaksi osaksi paikkaansa. Myös Kettusen (1940a: 191) *ea*, *eä* -yhtymiä kuvaavan kartan *i(j)A*-varianttia käsittelevät murrerajat vastaavat Savonlinnan seudulla nykyisin olevia murrerajoja (Palander 1996: 72).

Myös yksilön **1. persoonan omistusliitteessä** on eroja Pohjois- ja Etelä-Savon välillä. Pohjois-Savossa edustuu vanhastaan muodot *poikan* tai *poekan* 'poikani', kun taas omistusliite *-i(n)* tai *-e(n)* on eteläsavolainen ja myös kaakkoismurteinen (Mielikäinen 1979: 227; Kettunen 1940a: 178). Etelä-Savon murrenäytteissä esiintyi muotoja *sisarein* 'sisareni', *miehein* 'mie-

heni', *isävaenoi* 'isävainajani' ja *eessäi* 'edessäni', mutta vain kaksi eteläsavolaista ja yksi pohjoissavolainen kiinnitti niihin huomionsa. Toinen eteläsavolaisista kuvasi muotoa *tutun oloiseksi*.

-kin-liitteen -Cii-asuista varianttia esiintyi etenkin Varpaisjärven ja Kuopion maalaiskunnan näytteissä (esim. *olleennii* 'olleenkin', *sennii* 'senkin', *vähemmännii* 'vähemmänkin'). Etenkin alkuperäisen konsonantin jäljessä se on Pohjois-Savossa vallitseva muototyyppi ja myös Etelä-Savossa yleinen lounaisosia lukuun ottamatta. Se on tavallinen myös Pohjois-Karjalan murteiden eteläosissa, pohjoista kohti mentäessä lyhytvokaaliset variantit alkavat yleistyä. Myös alkuaa *i*-loppuisen vartalon jälkeen variantti on tavallinen sekä Etelä- että Pohjois-Savossa ja myös muun muassa Pohjois-Karjalassa. (Mäkelä 1993: 94, 97.) *k*-alkuinen suffiksi oli aiemmin savolaisalueilla hyvin harvinainen, mutta 60-luvun taitteessa niitä on jo kuultu ja ne ovat vallanneet alaa (Turunen 1959: 66; Mäkelä 1993: 108) *-Cii*-asuinen variantti onkin osoittanut harvinaistumista (Nupponen 2011: 48 ja siinä mainitut teokset). Siitä huolimatta piirre ei ollut informanttieni huomiota herättävä. Vain yksi pohjoissavolainen ja yksi eteläsavolainen mainitsi piirteen. Esimerkissä 91 Tuusniemellä kasvanut informantti PSM11 pohtii sitä, kuinka näyte voisi olla kotiseudulta, mutta että *nikkarrii* ei täsmää sikäläiseen murteeseen.

- (91) Mutta tuo, esimerkiks *nikkarrii* nii se ei sillä tavalla ehkä, ehkä ehkä sinne päen [kotiseudulle] aenakaan satu' että se oli vähäv vieraampi sana [Haastattelija kysyy, miten teillä sanottaisiin, ja onko se sanana vai muotona vieras] No joo, se, muoto ois varmasti' erilainen et se ois niinkuv varmaan *nikkarihii* meillä, meellä mutta tuota, tuo' oli niinkun *nikkarrii*. (PSM11, Varpaisjärven näyte)

Informantin kuvailemaa *-hii*^(*ʰ*) ~ *-hii*(*n*)-varianttia esiintyy Mäkelän (1993: 97) mukaan Pohjois-Karjalan murteissa ja osassa Pohjois-Savoa. Siitä on satunnaismerkintöjä myös Kainuun murteiden rajapitäjistä. Tuusniemeläisen informantin havainto voi siis pitää paikkaansa: Tuusniemi sijaitsee Pohjois-Karjalan murteiden rajalla, joten on täysin mahdollista, että siellä *-hii*-variantti on *-Cii*-varianttia voimakkaampi. Kettusen (1940a: 30) mukaan sydänsavolaisissa murteissa monet eri variantit ovat mahdollisia. Lopulta PSM11 arveli näytteen olevan *Mikkelistä länteen*. Informanttini siis eivät pitäneet piirrettä selvästi Savoon viittavana, ja Nupposenkin (2011: 102) 40:stä informantista vain viisi piti piirrettä *savona*. *-kin*-liitteen murrevariantti *-i*^(*ʰ*) tai oikeammin muoto, jossa *i* on redusoitunut (esim. *itek kullae* 'itse kullakin', *nähnyynnäe* 'nähnytkin') jäi huomiomatta.

Yksi Kuopiossa kasvanut informantti puhui siitä, kuinka näytteen nainen sanoi *minu* 'isä'. Hän sanoi tapaa hyvin tutuksi ja maallikkona kuvasi sitä niin, että *n:ää ei tullut lopussa* (esimerkki 92).

- (92) [Haastattelija: Mihin kiinnitit huomiota, minu isä?] Ei tullu ännää lopussa, se on vaan *minu' isä*. – – Mulla tuli vähäm mum mummi, mieleen joka oli Pielaveelta. *Minu' isä*. No siis kyllä minäkin sanosin nii. *Minu' isä. Minu' isä*. Joo. – – Hyvin tuttu. (PSN6, Varpaisjärven näyte)

Kielitieteen käsityksen mukaan *n* edustuu vokaalin edellä puristussupistumana tai laryngaaliklusiilina, ja se kuului informantin imitaatiossa erittäin voimakkaana. Näin käy etenkin Pohjois-Savon ja Keski-Suomen murteissa sekä Keuruun–Evijärven seudun välimurteissa (1940a: 121). Pohjois-Savossa laryngaaliklusiilia esiintyy edelleen hyvin paljon (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 96 ja siinä mainitut lähteet). Vaikka moni ei huomannut piirrettä, oli PSN6:n huomio osoitus siitä, että joskus informantit huomioivat myös asioita, jotka eivät ole samalla tavalla kaikkien tietämiä stereotyyppisiä savolaisuuksia kuin esimerkiksi *vääntely ja kääntely*. Maallikoilla voi olla kyky tehdä hyvinkin tarkkoja huomioita oman kotiseutunsa murteesta. Nupposenkin (2011: 151) aineistossa loppu-*n*:n edustuminen laryngaaliklusiilina oli harvoin jäljitelyjen piirteiden joukossa.

Aineistosta voitiin myös havaita, että vaikka sananloppuisen *i*:n kato havaittiin hyvinkin usein, ei siihen koskaan kiinnitetty huomiota niissä tapauksissa, joissa se on hyvin yleinen myös nykypuhekielessä. Tällaisia tapauksia ovat *i*:n heittyminen *s*:n jälkeen (esim., *yks* 'yksi') ja supistumaverbien imperfektissä (esim. *makas* 'makasi'). Myös yksittäisenä esiintynyt partitiivin *-ta*-päätte sivupainollisen tavun jäljessä (*nappulata*) jäi huomaamatta. Tämä lienee yksi murrepiirre, joka ei edes ole kunnolla maallikoiden tiedossa, vaikka se on Pohjois-Savossa edelleen käytössä nuorillakin, ainakin Lapinlahden murteen seuruuaineiston mukaan (Palander 2011: 102). Toisaalta se kuitenkin on väistytvä piirre, sillä analogiset muodot (esim. *nappulaa* ~ *nappuloo* ~ *nappuloo*) syrjäyttävät sitä jatkuvasti (Palander 1996: 273 ja siinä mainitut lähteet).

Joitakin murteellisia sanoja jäi myös ilman yhtään mainintaa. Esimerkiksi Siilinjärven näytteessä sanottiin *va ei ne sitä perustanam mittään*, jossa *perustana* oli merkityksessä 'välittänyt'. Merkitys eroaa yleiskielestä, joten siihen olisi voitu kiinnittää huomiota.

4.7 Kokoavasti maallikoiden murrepiirteiden havainnoinnista

Suurin osa informanttien tekemistä huomioista koski äänne- ja muoto-opillisia piirteitä, ja valtaosa niistä tuotiin ilmi sanapoinintojen avulla. Tulokset noudattelivat hyvin aiempien tutkimusten antamaa informaatiota. Kaikkein useimmin murrenäytteistä havaittiin yleisgeminaatio, jonka havaitsi jokainen informantti vähintään yhdestä näytteestä vähintään kerran. Keskimäärin

piirre oli havaittu vähintään kerran useammasta kuin joka toisesta näytteestä. Toiseksi useimmin huomiota kiinnitettiin ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumiseen ja kolmanneksi useimmin *i:n* loppuheittoon.

Se, että piirre havaittiin, ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että piirteen pohjalta olisi tehty päätelmiä. Havaituimpien piirteiden joukossa oleva ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen miellettiin useimmiten *savolaiseksi*, mutta loppu-*i:n* kadosta ja yleisgeminaatiosta maallikoilla ei ollut selkeää mielipidettä. Tämä onkin luonnollista, sillä kyseisiä murrepiirteitä esiintyy laajasti eri puolilla Suomea, eivätkä ne siis ole leimaavia savolaisuuksia. Tosin joitakin eroja piirteiden distribuutiossa on murrealueiden välillä, mutta ne lienevät sellaisia, ettei maallikko kykene hahmottamaan kovinkaan tarkasti esiintymisympäristöjen luomia sääntöjä.

Lopulliseen paikannuspäätökseen vaikuttavat tekijät varmasti vaihtelivat eri informanttien välillä, mutta kaksi yleistä suuntaviivaa voidaan vetää. Ensinnäkin usein kokonaisuus vaikutti enemmän kuin yksittäinen piirre. Jos kokonaisuus toi mieleen jonkun informantille tutun ihmisen, hän hyvin todennäköisesti sijoitti näytteen kyseisen henkilön kotiseudulle. Useimmin murrenäytteet toivat informanteille mieleen oman isoäidin, mikä johtunee ainakin osittain ääninäytteiden iäkkäistä puhujista. Perusteluissa vedottiin myös esimerkiksi ystäviin ja fiktiivisiin henkilöihin, kuten *Tuntemattoman sotilaan* Antero Rokkaan.

Toiseksi tutkimuksen pohjalta voitiin havaita, että yksittäisistä piirteistä etenkin persoonapronominien vaikutus murrenäytteen sijoittamiseen oli suuri. Aiemmissakin tutkimuksissa on todettu, että maallikot kiinnittävät helposti huomiota persoonapronomineihin, ja niin kävi nytkin. Yksikön ensimmäisen persoonan variantit kuultiin muodoissa *minä*, *miä* ja *mie*, ja maallikoilla saattoi olla hyvinkin tarkkoja käsityksiä siitä, missä mitäkin varianttia esiintyy.

Kaiken kaikkiaan maallikot havaitsivat murrepiirteitä suhteellisen hyvin, vaikka informanttien välillä oli toki eroja. Täysin huomiotta jääneitä piirteitä ei ollut yllättävän vähän.

5 MAALLIKOIDEN METAKIELI

5.1 Metakieli ja sen jaottelu ja analyysi

Kielen ilmausten kuvaamiseen käytettyä kieltä sanotaan *metakieleksi*, ja sekä maallikot että kielitieteilijät joutuvat käyttämään sitä, kun he puhuvat kielestä. Maallikoiden ja kielitieteilijöiden metakielet kuitenkin poikkeavat toisistaan, ja kuvauksien välillä on eroja – joskin myös yhtäläisyyksiä – jo maallikoidenkin välillä. Vaikka terminologia vaikuttaa hajanaiselta, on aineistoja yhdistelemällä mahdollista löytää yhtenäisempiä suuntaviivoja ja jopa järjestelmällisyyttä (Mielikäinen & Palander 2014a: 27; Mielikäinen 2011: 434). Tässä luvussa esittelen informanttieni käyttämää metakieltä ja sen suhdetta aikaisempiin metakielitutkimuksiin.

Preston (1998; Mielikäinen & Palander 2014a: 26) on jakanut metakielen kansanlingvistikissa tutkimuksissaan kahteen osaan: *metakieli 1* koskee kieltä ja sen ilmiöitä, kun taas *metakieli 2*:sta on kyse silloin, kun puhutaan jo kielenulkoisista ilmiöistä kuten arvoista ja kielenkäyttäjistä. Oma aineistoni sisältää lähinnä ensimmäiseen pääluokkaan kuuluvaa metakieltä, joskin muutamia kielenkäyttäjiä koskevia huomioita informanttini myös tekivät.

Suomalaisissa tutkimuksissa metakieleen on tehty myös seuraavanlaista kolmijakoa (Mielikäinen 2005):

- 1) jäljitellyt ja imitoidut muodot
- 2) termeiksi tulkittavat ilmaukset
- 3) muut sanalliset kuvaukset.

Valtaosa informanttieni huomioista kuului ryhmään 1, sillä ne olivat pelkkiä sanapoimintoja ilman tarkennuksia. Osaa kuitenkin täydennettiin lyhyillä sanallisilla lisäkuvauksilla tai pitemmällä selostuksilla, ja tässä luvussa käsittelen nimenomaan noita lisäkuvauksia ja -selostuksia, nimeäviä ja kuvaavia sanoja, sillä pelkkiä jäljittelyjä on vaikea analysoida metakielen näkökulmasta. Oikeastaan imitaatiot sisältävät vain harvoin metakielistä ainesta, sillä ne ovat enemmänkin puhujan siteeraamista (Mielikäinen & Palander 2014a: 27).

Jaottelen informanttieni käyttämät metakieliset ilmaisut Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 28) seuraavanlaista ryhmittelymallia hyödyntäen:

- 1) kielitieteelliset termit (esim. *konsonantti*)
- 2) kielitieteellisten termien muunnelmat tai merkityksen muutokset (esim. *sana* 'muoto')
- 3) kansanomaisiksi kiteytyneet sanat, joita ei käytetä kielentutkimuksessa (esim. *vääntäminen ja kääntäminen*)

- 4) muut yleiskielen sanat tai niistä muodostetut ilmaukset kielen kontekstissa (esim. *ylimääräisiä [kirjaimia]*)
- 5) arki- tai puhekieliset sekä ekspressiiviset ja affektiiviset sanat (esim. *kauhee*)

Edellä ryhmittelyjen yhteydessä olevat esimerkit ovat peräisin omasta aineistostani. Analysoivissa ja esittelevissä alaluvuissa joudun esittelemään jotkin pitemmät ilmaukset useammassa yhteydessä, sillä useamman sanan kuvaus sisältää joissakin tapauksissa sekä lingvistisiä termejä että kansanomaisia termejä.

5.2 Lingvistiset termit alkuperäisissä ja muuttuneissa merkityksissä

Tässä luvussa käsittelen maallikoiden käyttämät kielitieteelliset termit sekä niiden muunnelmat ja mahdolliset merkitysten muutokset.

Lingvistikäytöistä termeistä käytetyimpiä tämän tutkimuksen maallikoiden keskuudessa olivat jo peruskoulusta tutut termit kuten *konsonantti* ja *vokaali*. Maallikot myös käyttivät näitä oikein eivätkä esimerkiksi sekoittaneet niitä toisiinsa. Myös aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että nämä termit ovat maallikoille tuttuja, ja he käyttävät niitä samoin kuin lingvistit (Mielikäinen & Palander 2014a: 119). Usein *vokaali* ja *konsonantti* esiintyvät kuitenkin ei-lingvististen sanojen yhteydessä, joten esittelen niitä enemmän seuraavassa luvussa (ks. luku 5.3). Tyypillisimmillään informantit puhuivat *kaksois-* tai *tuplakonsonanteista*, ja tarkensivat joskus huomiota sanaesimerkeillä. Esimerkissä 93 informantti PSN10 kertoo, mikä Siilinjärven näytteessä oli tuttua:

- (93) No, ne **kaksois-**, niinku tai **tuplakonsonantit** ja, sitten ylimääräiset vokaalit.
(PSN10, Siilinjärven näyte)

Geminaatta-termiä informantit eivät käyttäneet, vaikka sekin olisi voinut olla heille entuudestaan tuttu. Esimerkissä 94 informantti PSM3 puhui pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumuksesta puhumalla *kaksoisvokaalin taipumisesta*. Myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 119) ovat todenneet, että *kaksoisvokaalilla* voidaan tarkoittaa diftongiutumista.

- (94) Sitten tuo, **kaksoisvokaali**, ku jos on kaks samaa, niin taepuu tuollee savolaisittain. Et *pää, piä*, ja näin. (PSM3, Mikkelin näyte)

Yksi informantti (ESM1) käytti tieteellisessäkin kielessä käytettyä termiä *kahdentua* konsonanttien geminaation havaitessaan.

Konsonantteja ja *vokaaleja* laajempi merkitys oli maallikoiden käyttämällä sanalla *kirjain*. *Kirjain* esiintyy sanana sekä kielitieteessä että arkikielessä. Tieteellisessä kielenkäytössä

sen merkitys on 'äänteen tai äänneyhtymän kirjoitusmerkki' (KS), eli toisin sanoen lingvistit käyttävät sitä kirjoitetusta kielestä puhuessaan. Puhuttua kieltä tarkasteltaessa he eivät käytä kyseistä termiä. Tästä syystä termillä onkin eri merkitys maallikoiden ja lingvistien metakielessä. Arkipuheessa *kirjain* on yksi keskeisimmistä termeistä, joilla puhekieltä kommentoidaan (Mielikäinen & Palander 2014a: 133). Samoin kuin vokaaleita ja konsonantteja, kirjaimiakin voi tämän tutkimuksen maallikoiden mukaan olla *ylimääräisiä*, ne saattoivat *muuttua*, niitä saatiin *laittaa* sanoihin, niitä voitiin *viljellä*, tai niitä voitiin *jättää* tai *ottaa pois* tai vastaavasti *lisätä väliin*, *pistää väliin* tai *tulla väliin*. Kirjaimet voivat myös *kahdentua*. Lisäksi *kirjaimista* puhuttiin etenkin silloin, kun informantti tahtoi tarkentaa huomion johonkin tiettyyn äänteeeseen, sen muutokseen tai yleiskielestä eroavaan varianttiin (esimerkit 95 ja 96).

(95) No just merkihän tuon että **ii-kirjaimen viljely** tietyissä sanoissa. *Tiällä, miä*, muummuassa laitoin. (PSM4, Mikkelin näyte)

(96) *toenen sänky, paekallaan, seenee, söe. Laittaa e-kirjaimen* sanoihin. (PSN8, muistiinpanot)

Maallikoiden *kirjain*-termiä vastaa usein parhaiten lingvistinen termi *äänne*. *Äänne* on maallikoiden käyttämänä huomattavasti harvinaisempi, mutta sitäkin käytti kaksi informanttia (esimerkit 97 ja 98). Informantti ESM4 puhui kahden näytteen kohdalla *pidennetyistä loppuäänteistä*, joskin on vaikea sanoa, mitä hän piirteellä tarkalleen ottaen tarkoittaa (esimerkki 97). Näytteessä esiintyy myös sekä kielitieteessä että arkipuheessa esiintyvä termi *tavu* maallikon käyttämänä. *Tavua* informanttini eivät kuitenkaan käyttäneet juurikaan metakielessään.

(97) No, Iisalmessa ku' opiskelin niin aika moni puhu samalla tavalla. Ja sitten kun on ne, totaaa. Taas niinkun siis minun mielestä savossa on pidennety **loppu, äänneet**. Eli venytetään sitä viimeistä, **tavua**, vähän pitemmäks. Vähä niinku, *päevee*, sanotaan. (ESM4, Siilinjärven näyte)

(98) Ne onkin hankalia laittaa niin tuo *olt* ja *net jokkuu*, *tynköö* ja *käessään pittöö* sillä tavalla se sen niinkun semmosen **äänneet** niinkun ei niin tutun olosia. (PSM11, Ristiinan näyte)

Termi *sana* esiintyi myös todella useasti informanttien kommentteissa. Kielitieteessä sanalla tarkoitetaan itsenäisiä sanoja, kuten sanakirjojen hakusanoja. Mielikäisen ja Palanderin mukaan (2014a: 131) maallikoiden käyttämässä kielessä *sanat* merkitys on laajempi ja löyhempi. Maallikot voivat kuvauksissaan esimerkiksi sanoa, että murteessa sana voidaan *katkaista* tai sitä voidaan *venyttää*, eli toisin sanoen heidän metakielessään *sanat* kuvaavat usein esimerkiksi murrepiirteiden eroja. Omassakin aineistossani termiä *sana* käytettiin paljon monenlaisissa merkityksissä. Esimerkeissä 99 ja 100 esiintyy Mielikäisen ja Palanderinkin tutkimuksista tutun tyylinen tilanne, jossa maallikoiden *sanaa* voidaan *lyhentää* tai *venyttää*. Esimerkissä 101 näkyy, miten maallikko käyttää termiä *sana*. Ensimmäisessä maininnassa (*ei ihan*

samaa sanaa sanonu) *sanalla* on normaali lingvistinen merkitys mutta toisessa (*tuli noista sanoista mieleen*) *sanalla* tarkoitetaan ennemminkin *muotoa*. Näytteen *sanoista* on tuskin tullut mieleen *valoloita*-muotoa käyttävä henkilö, vaan miellelyhtymä johtuu nimenomaan murteellisen *lOi*-monikon muodosta. Kyseisessä näytteessä esiintyi muun muassa muoto *niittuloelta*.

- (99) Ainakin tossa 'oli että niinkus **sanoja** oli kans paljon, lyhennetty, oon kirjottanut tähän että, *ne kul läks, niittämään*, ni siinä oli jo heti kaks sanaa jotka oli ihan poikki, keskeltä. (PSN9, Ristiinan ääninäyte)
- (100) No esimerkiks se sano että *pittää* tai, tollee 'et venyttään noita **sanoja** tolasilla tupla, esimerkiks kahella *teellä*. (ESM5, Siilinjärven näyte)
- (101) Tää [ääninäytteen puhuja] nyt ei ihan samaa **sanaa** sanonu mut se kaveri esim, ku se puhuu liikennevaloista niis se puhuu *valoloista*, ja sitten, näistä jotenki, tuli noista **sanoista** mieleen se. (ESN7, Ristiinan näyte)

Sekä maallikot että kielitieteilijät voivat käyttää metakielessään adjektiiveja *lyhyt ja pitkä*, verbejä *lyhentyä ja pidentyä* ja niiden johdoksia. Tässäkin tapauksessa tieteellisessä kielessä termien käyttö on hyvin rajattua, kun taas maallikoterminologiassa termiä voidaan käyttää laajemmin viittaamaan eri ilmiöihin (Mielikäinen & Palander 2014a: 136). Useimmiten informantit kuitenkin käyttivät hyvin samantapaisia termejä (esim. *lyhentää ja pidentää*), jotka eivät kuitenkaan olleet lingvistisiä. Koska *pitkä-*, *lyhyt-*, *pidentyä-* ja *lyhentyä-*tyyppisiä kielitieteellisiä termejä esiintyi vähän, käsittelen niitä samantyyppisten maallikotermien yhteydessä luvussa 5.3.

Ääninäytteitä kommentoidessaan informantit pohtivat usein näytteen sisältämän murteen suhdetta kirjakieleen. Tällainen vertailu onkin maallikoille kielen alalajien ryhmittelyn perusta, ja selkein kahtiajako *kirjakielen* ja *murteeseen* on havaittu myös esimerkiksi Ruotsissa kansanlingvistisissä tutkimuksissa. Siellä vastaavat termit ovat *dialekt* ja *riksspåk*. (Mielikäinen & Palander 2014a: 39.) Näytteiden murteellisuutta arvioidessaan informanttini käyttivät kieliteessäkin tunnettuja termejä *kirjakieli*, *yleiskieli*, *murre*, *kieli* ja *suomi* (esimerkit 102, 103 ja 104).

- (102) Siellä ei niinkus si-, hirmuv vahvasti noussum mikään, niinkum **murre** mum mielestä 'että, et et. Sit taas, tä- tässä vähä niinkus sotkee' että, iskä on Jyväskylä- Jyväskylästä, ja, hän niinkup puhuu tosi **kirjakieltä**. Ni, se ov vähä niinkus sillai ristiriidassa että ei se, ei s-, ei toi 'ihan niinkum mitään kirjakieltä ollu' että. (ESM2, Ristiinan näyte)
- (103) Eei tää nyt **yleiskieltä** ollu mut must tää oli kuitenkin jotenkil lähempänä ehkä. (ESN3, Siilinjärven näyte)
- (104) Puhu aikas selvää **suomee**. Ei ollu paljoo murrettu. Käytti semmosia nykyaikasia sanojav [muotoja] vaikka kuullosti taas vaan, tosi 'iäkkäältä se, puhuja.

[Haastattelijä kysyy, millaisia nykyaikaisia sanoja] No vaikka *pihdit* ja, *veljem-poika* ja tollasia niinku, ei niinkuk käyttäny niissä noita, **murteelle** tyyllis- tyy-pillisiä. (ESM5, Varpaisjärven näyte)

Kirjakieli ja *yleiskieli* vaikuttivat olevan maallikoiden sanastossa synonyymeja, joiden vastakohta oli *murre*. *Murteen* vastakohtina pidettiin myös *selvää suomea* ja *puhdasta kieltä*, mutta niiden merkitys ei ollut aivan niin vahva kuin *yleiskielen*. Niillä tarkoitettiin enemmänkin 'ylättävän murteetonta' tai 'mahdollisimman vähän murteellista' puhetta.

Informantit käyttivät metakielessään myös sellaisia kielitieteestäkin tuttuja termejä kuin *lause*, *painotus*, *täytesana*, *pääte* ja *apuverbi*. En kuitenkaan paneudu niihin syvällisesti, sillä termit olivat aiemmin esiteltyihin verrattuna harvinaisia.

Maallikoiden kielessä *lauseella* viitattiin kerran lausekkeeseen, ja muutaman kerran epämääräisesti asioihin, joilla saatettiin tarkoittaa joko lauseita tai virkkeitä. *Painotuksella* informantit puolestaan tarkoittivat ilmeisesti havaintoja, jotka liittyivät intonaatioon tai äänenvoimakkuuteen. Kerran sillä viitattiin erikoisgeminaatioon. *Päätteellä* maallikot saattoivat tarkoittaa mitä tahansa murteen aiheuttamaa muutosta sananmuodon loppuosassa. *Apuverbi*-termiä käyttänyt informantti viittasi termillä *kävellä köpötellä* -tyyppiseen ilmiöön, joka tunnetaan kielitieteessä koloratiivirakenteena, sillä se on verbikonstruktio, jossa on deskriptiivinen pääverbi ja välittömästi sen edellä samaa toimintaa neutraalisti kuvaava verbi A-infinitiivin perusmuodossa. Jälleen maallikoiden ja kielitieteilijöiden termien välillä oli suuria merkityseroja. Lingvistit käyttävät *pääte*-termiä puhuessaan sanan loppuun liitetystä kieliopillisen kategorian tunnuksista, kun taas *apuverbillä* tarkoitetaan ainoastaan verbejä *olla* ja *ei* silloin, kun ne esiintyvät liittomuodon osana kannattamassa persoonan tunnusta (VISK, määritelmät).

5.3 Kansanomaiset termit

Maallikolla ei luonnollisestikaan voi olla tieteellisiä termejä kaikille kielen ilmiöille, mutta niitä pyritään silti kuvaamaan. Tällöin syntyy omanlaistaan arkikieleen pohjautuvaa termistöä. Kansanlingvistinen tutkimus on osoittanut, että vaikka tätä termistöä ei käytetäkään kielitieteessä, on osa vakiintunut siinä määrin, että samoja termejä käytetään eri puolilla maata, ja siten niitä voi rinnastaa kielitieteen termeihin (Mielikäinen & Palander 2014a: 137). Tässä alaluvussa käsittelemme noita yleis- ja arkikieleen pohjautuvia ilmauksia, joista osa on vakiintunut maata kattaviksi maallikkotermeiksi.

Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 137) mukaan *vääntää*-verbi johdoksineen on yksi tunnetuimmista maallikkotermeistä. Myös omassa aineistossani termiä esiintyy todella runsaasti,

mikä oli odotettavaa, sillä sen käyttö on kaikkein vakiintuneinta nimenomaan savolaismurteita kommentoitaessa (Mielikäinen & Palander 2014a: 139). Toisinaan informantit lisäsivätkin termin eteen Savoan viittaavia aineksia, ja esimerkeistä 105 käy ilmi, että informantti ESN3 on tietoinen yleisestäkin käsityksestä *savon ja vääntämisen* yhteydestä.

- (105) Jotenkin ehkä semmonen eräällaine, v- v- eräällainen, puhutaan että **savolainen**, v- vää- vöö- **viäntäminen** ni musta siinä on jotain sen tyylistä, oli tuos puheessa. (ESN3, Siilinjärven näyte)

Kuten esimerkistä 106:kin voi nähdä, maallikot käyttävät usein *vääntää*-sanana lisäksi sen murteellista *viäntää*-varianttia ja sen johdoksia. Tällaisilla termeillä viitataan usein pitkän *a*:n ja *ä*:n diftongiutumiseen. Lisäksi on huomioitavaa, että monesti termi muodostuu yhdessä *kääntää*-verbin kanssa.

- (106) Itämurteita tää oli ihas selvästi ja, tuplakonsonantteja kuulu ja siellä **viänneltiin** ja **kiänneltiin** sanoja ja juttuja jos johonkii suuntaan. (ESM9, Siilinjärven näyte)

Informanttini käyttivät seuraavia *vääntää*-verbin muotoja ja johdoksia: *vääntää ja kääntää, perusvääntäminen, vääntämiset ja kääntämiset, savolaisvääntely, hardcore-vääntäminen, vientäminen ja kientäminen, väännellä, alkuvääntäminen, savolainen viäntäminen, savolaisvääntely, viäntää, vääntyä, vääntö, viännetty*. Mainitsemisen arvoista on, että savolaisuuden lisäksi vääntämisen yhteydessä saatettiin kuvata piirteen tavallisuutta tai voimakkuutta (*perus-, hardcore-*). Lisäksi aina diftongin matkiminen ei onnistunut oikein, ja syntyi myös *kiänneltiin*-tyyppisiä muotoja. Vaikka termillä viitataan usein diftongiutumiseen, on sillä myös muita merkityksiä (ks. Mielikäinen & Palander 2014a: 137–139). Esimerkiksi informantti ESN3 kattaa sillä useita murrepiirteitä, ainakin svaavokaalin, diftongin reduktion ja yleisestikin murteen verrattuna yleiskieleen (esimerkki 107).

- (107) No se oli ehkä tämä niinku, siinä [Siilinjärven näytteessä] oli, niinku siis tavallaan tommone, **alkuvääntäminen** *olokia* ja, *ae kana* ja, että se [Ristiinan näytteen puhuja] ei niinkun, sanojen alkuja sillä lailla, samallailla, niinku, muutellut tai, niinkun yleiskieleev verrattuna. (ESN3, Ristiinan näyte, puhuu Siilinjärven näytteestä)

Toinen hyvin yleinen maallikotermin on *leveä*-adjektiivi johdoksineen. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 139) mukaan kyseinen termi on jopa kansainvälinen, sillä sen vastineita käytetään ainakin ruotsissa, saksassa ja englannissa kuvaamaan esimerkiksi vähemmän arvostettuja murteita. Tutkimukseni maallikot käyttivät termejä *leveä, levennetty* ja *leveämpi [puheenparsi]*. Vertailuasteet osoittavat, että *leveä*-adjektiivilla ei viitata välttämättä tiettyyn piirteeseen, vaan

myös koko murteellisuuden voimakkuuteen. Myös esimerkiksi Törnqvistin (2004: 45) tutkimuksessa savon murretta kuvataan *leveäksi, pyöreäksi ja vääntämiseksi*. Tutkimuksen maallikoiden mukaan *savo* on *ei-suorasanaista*, ja *savo* ja savolaiset ovat *leppoisia ja lupsakoita*.

Myös pituuteen ja lyhyteen viittaavia termejä käytettiin runsaasti. Tutkimukseni maallikot käyttivät termejä muodoissa *pitkä, pidennetty, pidennys, pitemmin, pitemmäksi* ja *lyhyt, lyhennetty, lyhennys, lyhentää, lyhentely, lyhennellä, lyhenne*. Termejä *pitkä* ja *lyhyt* käytetään myös lingvistiikassa mutta usein hieman eri merkityksissä.

Maallikoiden metakielessä *lyhentää* tai *pidentää* saatettiin niin yksittäisiä äänneitä (esimerkki 108), tavuja (109) kuin sanojakin (110). Lauseiden yhteydessä informantit eivät käyttäneet *pidentää-* tai *lyhentää-*termejä, mutta selitystä pidettiin kerran *pitkänä*.

(108) Sitten oli **lyhennettyjä konsonantteja**, *anomala*, et ku 'anomalla, niin anomala. (ESN11, Anttolan näyte)

(109) Täs on taas, nää, mikä silloin ykkösessäki silloin sanoin että tota, nää **pi-tennetyt** loppu, **tavut**, tai **-äänteet** näissä, näissä näissä, sanoissa. (ESM4, Anttolan näyte)

(110) Sitten se varmaan tarkoitti jotain *piti-sanaa* tai' että piti tehdä jotain, niin sit se **lyhenti** sen sillee' että *pid*. (ESM12, Varpaisjärven näyte)

Joissakin tapauksissa termejä käytettiin todella ristiriitaisesti murrepiirteeseen nähden. Esimerkissä 111 informantti havaitsee *pidennetyn i:n* vaikka todellisuudessa hänen mainitsemissaan sanapöiminoissa on nähtävissä loppu-*n:n* kato, josta useammin saatettaisiin puhua esimerkiksi *sanon lyhentämisenä*.

(111) No lähinnän noita sanoja, sanoja mitkä päätty niinku 'ii-kirjaimen pidännet- **pidennettyyn i:hin**. *Miäkiä, sanottii, kannettii, levitettii*. (PSM4, Ristiinan näyte)

Informanttiryhmien välillä oli havaittavissa metakielen kautta yksi merkittävä ero havainnoinnissa: etenkin pohjoissavolaiset suosivat *lyhyt-*sanan johdoksia, sillä heidän haastatteluitaan niitä on löydettävissä 20, kun taas eteläsavolaisilta vain neljä.

Myös *venyä-*verbi ja sen johdokset esiintyvät maallikoiden metakielessä. Myös se on tavallinen savolaismurteiden kuvauksessa (Mielikäinen & Palander 2014a: 142). Informanttini käyttivät luonnostaan maallikkotermejä *venyttää, venytetty, venytys* ja *venyttely*, joita aiempienkin tutkimusten maallikot ovat käyttäneet. Selitysten yhteydessä *venytyksen* kohteena olivat yleensä *sanat* ja kerran *viimeinen tavu*, eivät niinkään esimerkiksi äänneet (tai *kirjaimet*, kuten maallikot ehkä sanoisivat), vaikka *venytystä* koettiin tehtävän esimerkiksi yleisgeminatiolla (esimerkki 112). *Venyttäminen* on toisinaan kuvaamassa jonkin aluemurteen kokonaisvaihtelmaa, kuten esimerkissä 113.

(112) No esimerkiksi se sano *pittää* tait tollee venyttää niitä sanoja tupla- esimerkiksi kahella *t*:llä. (ESM5, Siilinjärven näyte)

(113) – – Mum mielestä niinku’ ehkä etelämmässä Savossa niinku’ yritetään puhuv vähä nopeempaa kut taas niinkum mitä pohjosemmaks mennään niis sitä enemmän pitää niinkuv venyttääk kaikkee ja sanoo pyöreemmin ja pitemmin ja, siinä on semmonej joku, *tupsuttoot* tae, *ossoo* tae, tällästä (ESN8, Varpaisjärven näyte)

Venyttää- ja *pidentää-*termien lisäksi maallikoterminologiassa on myös muita osin samoihin ilmiöihin viittaavia metakielisiä ilmauksia, mutta ne eivät ole aivan niin yleisiä. Aineistossani niistä esiintyi seuraavia: *laittaa* [kirjaimen, konsonantin tms.] *sanoihin, kahdella* [esimerkiksi *t*:llä], *ylimääräiset* [esimerkiksi kirjaimet, vokaalit tms.], *lisätä* [esimerkiksi vokaaleja tms.], *lisätä* [kirjaimia] *väliin, tulla* [kirjaimia] *väliin, nelois-viitoiskonsonantti*, [kirjain] *tulee, työntää* [kirjainta].

Maallikot käyttävät myös *lyhentää-*termin rinnalla muitakin ei-lingvistisiä ilmaisuja, jotka viittaava usein samoihin murrepiirteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi informanttieni käyttämät *ottaa (kokonaan) pois, olla poikki keskeltä, jäädä pois, jättää pois, [kirjain] puuttuu, [i-kirjaiimeen] päättäminen, ei sano koko* [’kokonaan’] *sanaa*.

Maallikoiden terminologian *tupla-*sanasto sisältää osin samoja piirteitä kuin *venytys* ja *pidennys*, mutta se on merkitykseltään huomattavasti suppeampi. Aineistossani sitä käytettiin lähinnä geminaation yhteydessä. Maallikot puhuivat *tuplakonsonanteista* ja konsonanttien *tuplaantumisesta*. Termiä käytettiin myös yksittäisten konsonanttien kohdalla (esimerkki 114).

(114) No tässä niinku’ ainakii tuli näitä ylimääräisiä, konsonanteja, elikä niinkun **tupla-teetä** ja, *-ännää* ja *-koota*. (ESM4, Varpaisjärven näyte)

Geminaation yhteydessä *tuplasta* puhuminen on tuttua aiemmistakin tutkimuksista (Mielikäinen & Palander 2014a: 142), mutta yksi informanteistani käytti termiä erikoisesti sisäheiton havaitessaan, kuten esimerkistä 115 voi lukea.

(115) *Sopint, ei sopint, ei sopinut, ei sopint. Ei tult mittään tästä. Just tuo, että se loppuu se, verbi ja sitte, ei tult mittään, niin se, sit se on se teellä* ’on se **tupla-tavutus**. (ESM6, Ristiinan näyte)

Informantti on voinut tarkoittaa termillään *tuplatavutus* mahdollisesti sitä, kuinka sisäheitto on aiheuttanut sen, että muodossa on yksi tavu vähemmän kuin olisi ilman sisäheittoa (*so-pi-nut* vs. *so-pint*). Tällöin kaksi tavua yhdistyy yhdeksi, ja arkikielessä *tuplalla* voidaan tarkoittaa mitä tahansa kaksinkertaista.

Lisäksi murteellisuutta arvioidessaan maallikot puhuivat ei-kielitieteellisin termein *murtaamisesta, puhtaudesta, sanojen uudelleen miksausesta, ymmärrettävyydestä ja selvyydestä*.

”Puhtaalla” murteella puhuminen koetaan maallikoiden keskuudessa mahdollisesti jotenkin hyvin voimakkaaksi ilmiöksi, sillä useampaan otteeseen informantit puhuivat siitä, että puhe on *murrettä*, mutta toivat ilmi, ettei ehkä tarpeeksi voimakkaasti ollakseen jotakin tiettyä murrettä. Maallikot käyttivät muun muassa ilmaisuja *ei rajusti, pitäis olla leveempää, ei vahvaa, ei kunnolla, maltillisesti*. Tällaiset kuvaukset saivat informantit arvioimaan näytteen lähtökunnan etelämpään tai lähemmäs Keski-Suomea.

Tutkimukseni maallikot (yksi pohjoissavolainen ja useampi eteläsavolainen) kommentoivat ääninäytteitä myös adjektiivien *pyöreä* ja *pehmeä* eri muodoilla ja johdoksilla: *pehmeempää, pehmeys, pyöreys, pyöristävä vaikutelma, pyöreämmin*. Termit *pyöreä* ja *pehmeä* murteista puhuttaessa ovat siinä määrin tuttuja aiemmastakin kansanlingvistiksestä tutkimuksesta, että etenkin *pehmeystä* löytyy useita osumia *Kansanlingvistiksestä sanakirjasta* (Mielikäinen & Palander 2014b).

Sikä *pehmeydellä* että *pyöreydellä* voidaan viitata useampaan piirteeseen tai koko murteen kokonaisvaikutelmaan, joten nekään eivät ole termeinä millään tavalla tarkkarajaisia maallikoiden käytössä. Maallikot eivät aina itsekään osaa selittää, mistä kyseisenlainen vaikutelma syntyy. Vaikeus saatettiin sanallistaa sanomalla, että selittäminen on vaikeaa, tai kiertämällä tarkkaa havainnointia adverbilla *jotenkin* (esimerkit 116 ja 117).

(116) No varmaas se sanatkim mut sit **jotenki**’ ehkä siin ’o semmone, joku semmone, emmä tiijä, tavallaas semmonep **pehmeys** mut kuitenkin aika nopeesti, kuitenkin, puhutaan. Emmä tiä. Tosi vaikee selittää. (PSN7, Kuopion maalaiskunnan näyte).

(117) – – taas itellet tulee enemmän mieleen just niinkus Sotkamon, Sotkamom puolen sukulaiset ja, ja ehkä semmonen niinku. Et ei ei niinkään se Etelä-Savo. Mut tota. Tietystiv *voe voe* nyt mut se oli **jotenkin** semmone, vielä niinku, vielä just semmonev vähä **pyöreämmin** sanottu mitä, mitä niinkus siellä, Ristiinan seudulla. (ESN3, Varpaisjärven näyte)

Vaikka termin selittäminen on ongelmallista, voidaan joidenkin informanttien kohdalla arvioida sitä, mihin murrepiirteeseen he ovat kiinnittäneet huomiota. *Pyöreämmin* sanomisesta puhunut informantti ESN8 lienee havainnut näytteestä pitkän *a:n oo*-edustuksen (monofongiumin) jälkitavuuissa, sillä molemmat hänen esimerkkisanansa toteuttavat kyseisen variantin, ja toinen vain sen, ei muita murrepiirteitä (esimerkki 118).

(118) – – mum mielestä niinku’ ehkä etelämmässä Savossa niinku’ yritetään puhuu vähä nopeempaa kut taas niinkum mitä pohjosemmaks mennään niis sitä enemmän pitää niinkuv venyttääk kaikkee ja sanoo **pyöreämmin** ja pitemmin ja, siinä on semmonej joku, *tupsuttoot* tae, *ossoo* tae, tällästä (ESN8, Varpaisjärven näyte)

Pehmeys ei ole uusi havainto. Jo Topelius (1983: 130) kuvasi vuonna 1899 *Maamme kirjassa* Itä-Suomen murretta *pehmeämmäksi* ja *ääntörikkaammaksi* kuin Länsi-Suomen murretta. Aineistostani huomaa, että myös vertailuasteita käytetään jonkin verran *pehmeä-* ja *pyöreä-* termien yhteydessä. Komparatiivimuotoja käytetään verrattaessa kuunneltua näytettä esimerkiksi yleiskieleen tai oman kotiseudun murteeseen. Tämä tarkoittaa, että useita murteita voidaan pitää esimerkiksi *pehmeinä* tai *pyöreinä*, mutta että toiset ovat sitä enemmän ja toiset vähemmän.

Suhteellisen usein informanttini esittivät asioita erillisten konsonanttien ja vokaalien kautta, kun he analysoivat, miten heidän sanapöimintänsä erosivat yleiskielestä tai miten jokin murre kokonaisuudessaan eroaa yleiskielestä. Tällaista tarkkaa äännekohtaista muutoskuvausta käyttivät useat informantit, ja sitä saatettiin hyödyntää monien eri piirteiden yhteydessä, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi.

Diftongiutumisesta puhuttiin kertomalla, että *i:tä tungetaan joka väliin (piäsöö)*, että sanassa on *tuo ii ää* tai että *ää muuttuu iä:ks*. Muuttumisesta puhuttiin myös reduktion kohdalla, kun *i muuttuu e:ks* (muodossa *aena*) ja erään informantin muistiinpanoissa asia oli ilmaistuna nuolien avulla: *ai → ae ja au → aa*. Geminaatiota taas kuvattiin esimerkiksi mainitsemasta *tupla-ällästä* tai että sana on *kahella t:llä*. *i:n* loppuheitto havaittiin niin, että *puhuja päättää ilmauksen sillee, että jättää sen i:n pois sieltä*. *Perhe*-sanan murteellisesta varianttia *pere* eräs informantti kommentoi toteamalla, että *h tavallaan jäi pois siinä ääntämisessä*. Sisäheittoakin kuvattiin konsonanttien kautta: koettiin, että näytteessä oli *t-päätteitä*, tai että *t:tä laitettiin loppuun*. *ts*-yhtymän varianttia kuvailtiin sanomalla *h tulee sinne*. Eräs informantti havainnoi, että eräässä näytteessä oli *hirveesti s:ää* ja toisessa *paljon e:tä*. *Lapissa on h* tai siellä *h:ta työnnettään väliin*, liudennuksesta puhuttiin *j:mäisyytenä*, *j:n viljelynä* tai että *i-kirjaimia sanottiin j:nä*. Muistiinpanoissa *t:n* alveolaaristumista kuvattiin yhtäsuuruusmerkin (*t = d*) tai nuolen (*t → d*) avulla, ja puheessa sanottiin, että *t muutettiin d:mäiseksi* tai että *t-kirjainta korvataan d:llä*. Myös Mielikäisellä ja Palanderilla (2014a: 155) on havaintoja esimerkkisanoista poimituista konsonanteista ainakin yleisgeminaation yhteydessä.

Maallikoiden metakieleen kuuluu myös prosodisia ja pragmaattisia ominaisuuksia koskevia termejä, joista valtaosa oli ennestään tuttuja metakielitutkimuksista. Osa näistä on kansanomaisia termejä ja osa lingvistisiä, mutta tahdon käsitellä selvyuden ja verrattavuuden vuoksi kaikki tässä kerralla.

Informantit kommentoivat toisinaan puheen nopeutta eli tempoa. Useimmiten sitä analysoitiin käyttämällä sanaa *nopea*. Näytteitä verrattiin muihin näytteisiin ja informanttien tunteiden paikkakuntien puheeseen, jolloin termi oli toisinaan vertailuasteissa. Maallikot käyttivät

termejä *ei niin nopea*, *nopeampi* ja *puhua nopeasti*. Kerran puhetyyliä kuvattiin myös sanalla *joutuisampi*. Vastaavasti myös hitaudesta puhuttiin käyttäen termejä *hitaampi*, *hidas*, *laahaava* ja *rauhallinen*. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 204–205) mukaan nopeus yhdistetään lounaismurteisiin ja eteläsuomalaisiin murteisiin sekä kaakkoismurteisiin. Myös savolaismurteista on mainintoja. Hitaus ja rauhallisuus puolestaan liitetään hämäläisiin.

Jälleen kerran maallikoiden termit menivät keskenään sekaisin eikä niitä käytetty järjestelmällisesti. Puheen nopeudesta saatettiin puhua sekä *tahtina* (esim. *tahti, jolla puhe tulee, on verkkainen*) että *tempona* (esim. *hidas puheen tempo*). Toisaalta *tahdilla* saatettiin viitata myös johonkin muuhun, kuten esimerkiksi puheen rytmiin. Lisäksi *nopeudella* ja *hitaudella* ei välttämättä viitattu puheen vauhtiin, vaan esimerkiksi loppuheittoisia sanoja sisältävää puhetta pidettiin *nopeana* ja *e:n* labiaalistumista sisältäviä ääninäytteitä *hitaina* kyseisistä murrepiirteistä johtuen. Myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 206) toteavat, että maallikoille *nopeus* ja *hitaus* eivät ole välttämättä aina tempoon viittaavia, vaan niillä saatetaan havainnoida myös eroja murteiden äänne- ja muotorakenteessa.

Informantit puhuivat myös puheen *rytmityksestä* ja *soljumisesta*, ja kuvasivat jonkin näytteen sisältävän *lyhyitä katkoksia*, siinä voitiin *pysähdellä enemmän* ja se saattoi *koostua paloista*. Intonaatiosta puhuttiin nimellä *nuotti* (syynä tosin lienee se, että haastattelijana käytin itse alkuohjeistuksessa kyseistä maallikolle ymmärrettävää sanaa): *yleisnuotti*, *nuotti*, *monotoninen nuotti*. Lisäksi informantit puhuivat *äänenpainosta* ja *puhetyylistä*. *Puhetyylillä* maallikot viittasivat kokonaisvaikutelmaan, kun he eivät oikein itsekään olleet varmoja, mitä tarkoittavat *äänenpainolla*. Puhetta ja puhujia kuvattiin myös sanoilla *lupsakka*, *leppoisa*, *puhuu lupsakammin*, *letkeys* ja *rento*. Kerran Kuopion maalaiskunnan näytettä kuvattiin *kuljailevaksi*.

Aluemurteita informanttini nimesivät maallikoille tyypilliseen tapaan niin, että nimitykset perustuivat yleensä maakuntiin ja muihin alueisiin. Puhuttiin esimerkiksi siitä, että puhe oli *karjalaa* tai *savoa* ja että voidaan olettaa erään ystävän puhuvan *puhasta varpaisjärveläisestä*. Samanlaisista nimeämistavoista kertovat myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 59–71) meta-kielitutkimuksessaan.

5.4 Kielenulkoisia piirteitä koskeva metakieli ja affektiiviset ja ekspressiiviset ilmaukset

Tässä luvussa esittelen metakieltä, jolla maallikot kuvasivat ääninäytteiden kielenulkoisia piirteitä ja lisäksi tarkastelen myös ekspressiivisiä ja affektiivisiä ilmauksia, joita he käyttivät kom-

menteissaan, sillä tutkijan on joissakin tapauksissa vaikea erottaa, milloin esimerkiksi tunnepi-toiset ilmaukset kohdistuvat johonkin murrepiirteeseen, milloin murteeseen ja milloin murteen puhujaan.

Stereotyyppisen oletuksen mukaan savolaisia pidetään kieroina (Mielikäinen & Palander 2014a: 104). Myös maallikoiden metakielessä siihen viittaavia ilmaisuja esiintyi: Kuopion maalaiskunnan ääninäytteen puhujaa ja puhetapaa kuvailtiin seuraavilla tavoilla: *Kieron savolaisen jutut, kuljaileva puhetyyli, savolainen kierto*. Lisäksi Varpaisjärven näytteestä informantti ESM2 sanoi, että siinä *kuulijallekin jätetään jotain ratkaistavaa*. Kuten jo ilmaisuista itsestäänkin näkee, kierous yhdistettiin usein savolaisuuteen: kolme kertaa Pohjois-Savoon ja kerran Etelä-Savoon.

Perinteisesti savolaisuuteen yhdistetään myös jyrkän sanomisen välttely, ”epäsuoruus”. (Palander 2011: 104–105). Kutakin Pohjois-Savon murrealueen näytettä kohden tehtiinkin yksi jonkinlaiseen epävarmuuden havaitsemiseen liittyvä kommentti, ja kaikki piirteistä kertovat sijoittivat lopullisen vastauksensa Pohjois-Savon murteiden alueelle. Siilinjärven näytteessä sanottiin olevan *tyypillistä savolaista jossittelua*, Kuopion maalaiskunnassa *arvelua* ja Varpaisjärven näytteessä *epävarmuutta*.

Mielikäinen ja Palander (2014a: 104) esittävät monien muiden tavoin, että savolaisiin liitetään niin sanottu *lupsakkuus*. Myös tämän tutkimuksen informantit käyttivät termejä *lupsakka, leppoisa, letkeä, huoleton ja rento*, sekä sanoivat, että *puhe soljuu*. Esimerkissä 119 informantti puolestaan pohtii, miksi näyte ei voisi olla Pohjanmaalta, eli millainen näyte ei ole.

(119) Pohjammaalla’ on semmonen niinkun että, kauheen, **töksäyttelevä** se se se tavallaan se se puhettyyli. Ainakin tuo tuo Etelä-Pohjammaalla että niinkun tulee se lausej ja se niinkun tönästään siihen näin. Ja sitten tuossa Keski-Pohjammaalla – – joillakin on semmonen kauhee **saarnaus**, – – saarnaamalla puhuvat. (PSM3, Mikkelin näyte)

Kuopion maalaiskunnan näyte kiinnitti *kieroutensa* lisäksi huomiota myös siksi, että puhuja nauroi paljon. Erään informantin mielestä puhuja *räkätti menemään ja nauroi omille juttuilleen* kuin keskisuomalaiset kaverit. Eräälle toiselle tuli puolestaan mieleen nettihitiksi nousut video, jossa espanjalainen mies puhuu ja nauraa. Kolmaskin henkilö huomioi, että puhuja *nauraa tarinoiden päälle*, vaikka kyseessä olisi *vakaviakin juttuja*.

Lisäksi informantit huomioivat näytteistä *iloisuutta ja elämäniloisuutta* (Anttola), *ystävällisyyttä, vähättelyä ja kuvannollisuutta* (Varpaisjärvi) sekä *surullisella tavalla puhumista* (Ristiina). Kaakkoismurteita kuvataan vanhastaan iloiseksi (Mielikäinen & Palander 2014a: 110), ja myös nyt informantit ajattelivat niin sijoittaen *elämäniloa* sisältäneen näytteen Etelä-

Karjalaan. Toisaalta *surullisella tavallakin* puhunut paikannettiin sinne, sillä murrepiirteet olivat informantin mielestä niin vahvat. Hän tosin tiedosti *iloiset karjalaiset*, mutta toimi tietoisesti mielikuvaa vastaan.

Niin suomalaisten kuin ulkomaalaistenkin tutkimusten mukaan omaa kotimurretta pidetään yleensä kaikkein kauneimpana (Preston 1989: 82; Palander & Nupponen 2005b: 46; Palander 2011: 133). Kuten luvussa 3 kävi ilmi, informantit osasivat sijoittaa valtaosan ääninäytteistä vähintäänkin Itä-Suomeen, jos eivät aivan oikealle murrealueelle. Toisin sanoen he ovat monissa tapauksissa tietoisia, että puhuvat oman murrealueensa tai lähimurrealueen puhujasta. Metakieli olikin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta positiivisesta suhtautumisesta kertovaa ja hyvin pitkälti aiempia tutkimuksia tukevaa. Näytteitä kommentoidessa käytettiin eniten termejä akselilla tuttu–vieras/ouo, mutta se johtunee siitä, että haastattelijana tartuin joka näytteessä heidän tämän tyyppisiin arveluihinsa, jos sellaisia tuli, ja joskus kysyin siitä suoraankin, jolloin informantit ikään kuin oppivat vastaamaan niin, että jossain välissä kertoivat, miten ääninäyte asettuu heidän tuttu–vieras-akselilleen. Näytteitä kuvattiin muutaman kerran myös *ihannaksi* ja mahdollisia vieraita murrepiirteitä kuvattiin usein *oudon* rinnalla myös sävyltään positiivisemmilla sanoilla *hassu* ja *hauska*.

Selvästi negatiivisia kommentteja tuli vain vähän. Eräs pohjoissavolainen informantti käytti Anttolan näytettä kommentoidessaan sanoja *kauhean ouo* ja *kauhea*. Silloinkin kyse tosin oli vain yksittäisestä murrepiirteestä, ei kokonaisuudesta. Mikkelin ääninäytteen puhujan sanottiin puolestaan puhuvan *laiskasti*, koska hän *ei sanonut sanoja kokonaan*.

6 LOPUKSI

6.1 Päätelmät

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, kuinka hyvin pohjois- ja eteläsavolaiset tunnistavat omat ja toistensa murteet, millaisiin murrepiirteisiin he kiinnittävän huomionsa ja mihin asioihin perustavat päätelmänsä. Asetelmasta johtuen kykenin tekemään vertailua sekä murre- että informanttiryhmiä välillä.

Tutkimus pohjautuu Dennis R. Prestonin kehittämään kansandialektologiseen tutkimusperinteeseen, ja se toteutettiin murretestillä, johon kuului myös haastatteluosuus. Etsin ystäväni, tuttavieni ja esimerkiksi ainejärjestöjen sähköpostilistojen ja Facebook-ryhmien kautta 24 vapaaehtoista 20–35-vuotiasta maallikkoa informanteiksi. Puolet heistä oli viettäneet lapsuutensa Pohjois-Savon ja puolet Etelä-Savon murteiden alueella. Haastattelutilanteet olivat kahdenkeskisiä, ja niiden aikana kuuntelutin informanteille kuusi ääninäytettä, joista kolme oli Pohjois-Savosta ja kolme Etelä-Savosta. Informanteilla oli käytössään vanha Suomen kuntakartta ja muistiinpanopaperi. Kunkin ääninäytteen jälkeen pyysin informantteja kertomaan asioista, joihin he kiinnittivät huomionsa, ja sijoittamaan näytteen johonkin kartan kuntaan. Arvio laskettiin oikeaksi, jos se oli sijoitettu oikealle murrealueelle.

Maallikoiden arvioista yhteensä noin 40 % sijoitettiin oikealle alueelle. Pohjois-Savon murteet olivat selvästi helpommin tunnistettavia, sillä niistä peräti 60 % paikannettiin oikealle alueelle. Etelä-Savon näytteistä oikealle suunnalle meni vain viidennes. Osittain tämä voi johtua siitä, että Etelä-Savo on sekä kuntamääräisesti että pinta-alallisesti huomattavasti Pohjois-Savoja pienempi, mutta pääasiallisina syinä lienevät, että Etelä-Savossa murre on muuttunut enemmän ja Pohjois-Savon murre on stereotyyppisempää (Mielikäinen & Palander 2002: 95–96; Palander 2007: 30–33) ja sitä kautta tunnistettavampaa *savo*. Valtaosa vääristäkin arvioista paikannettiin kuitenkin itämurteiden alueelle. Paljon paikannuksia tehtiin muun muassa Pohjois-Karjalan murteiden alueelle, mikä on siltä osin odotuksenmukaista, että Palanderin ja Nupposen (2005b: 51) mukaan maallikoiden on vaikea erottaa Pohjois-Karjalan murteita ja muita savolaismurteita toisistaan.

Etelä- ja pohjoissavolaisten vastausten merkittävin ero lienee ollut se, että oman alueen lähiseudun murteet on helpompi tunnistaa: pohjoissavolaiset sijoittivat poikkeuksetta Pohjois-Savon murteiden näytteet paremmin kuin eteläsavolaiset, kun taas eteläsavolaiset arvioivat Etelä-Savon murteiden alkuperän pohjoissavolaisia informantteja onnistuneemmin.

Lähiseutujen helpompi tunnistaminen on todettu jo useissa aikaisemmissakin tutkimuksissa (ks. esim. Preston 1989: 35–40; Palander 2011: 179).

Kaikkein useimmin huomio kiinnitettiin äänne- ja muoto-opillisiin huomioihin. Yleensä havainto tuotiin esille sanapöiminoilla, jotka informantit sanoivat monta kertaa listana. Kolme useimmin havaittua murrepiirrettä olivat yleisgeminaatio, ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen ja *i:n* loppuheitto. Tulokset tukevat vanhoja tutkimuksia. Yleisgeminaatio ja ensi tavun diftongiutuminen ovat useissa tutkimuksissa olleet tiedostetuimpien ja havaituimpien murrepiirteiden joukossa (ks. esim. Palander & Nupponen 2005b: 27; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 46). Ne ovat myös piirteitä, jotka yhdistyvät itäsuomalaisten mielikuvissa kaikkein voimakkaimmin *Savon murteeseen* (Palander 2011: 99–101).

Lähes poikkeuksetta huomatuimmat piirteet tunnistettiin itämurteiseksi ja usein myös *savolaisiksi*. *Savolaisuudella* viitattiin usein Pohjois-Savoon. Useissa aiemmissakin tutkimuksissa on todettu maallikoiden viittaavan Savon murteella nimenomaan Pohjois-Savon murteisiin (Mielikäinen & Palander 2002: 95–96; Palander 2005b: 64; Nupponen 2011: 85). Toisaalta informantit tiedostivat jossain määrin myös sen, että Etelä-Savossakin puhutaan *savoa*. Etelä-Savon nykymurretta pidettiin kuitenkin nykyisin yleiskielistyneempänä ja kaupunkimaisempänä kuin Pohjois-Savossa nykyään puhuttavaa murretta. Etenkin Etelä-Savon näytteissä esiintyneitä murrepiirteitä (esimerkiksi *IOi*-monikko ja sisäheittoinen aktiivin toinen partisiippi) pidettiin jonkin verran myös *karjalaisena*: niiden saatettiin ajatella viittaavan Pohjois- tai Etelä-Karjalaan tai jopa rajan takaiseen Karjalaan.

Joskus yksittäiset informantit saattoivat tehdä päätelmiä yksittäiseen havaintoon (esimerkiksi alveolaaristuneeseen *t:hen*) perustuen, mutta yleisempää oli havainnoida näytteitä kokonaisuuksina. Etenkin, jos murrenäyte toi mieleen jonkun henkilön, paikantaminen tehtiin kyseisen henkilön kotikunnan perusteella. Yksittäisistä piirteistä yksikön ensimmäisen persoonan pronominivariantit *minä* ja *miä* (lisäksi myös *mie*, jos *miä*-variantti kuultiin sellaisena) olivat voimakkaimmin sijoittamiseen vaikuttavia. Se ei ole yllättävää, sillä myös Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 185) mukaan persoonapronominin ovat yleisin kielenpiirre, jonka perusteella maallikot erottelevat aluemurteita.

Maallikoiden käyttämä metakieli tuki aiempia tutkimuksia (vrt. esim. Mielikäinen & Palander 2014; Palander 2011: 104): vaikka maallikot käyttivät ei-lingvististen termien rinnalla myös joitakin kielitieteellisiä termejä, ei niiden käyttö silti ollut samanlaista. Maallikoiden ja lingvistien metakielet eroavat, ja samoin eroavat eri maallikoiden tavat puhua kielestä, vaikka joitakin yhteisiä suuntaviivoja on löydettävissä. Etenkin murretestin näytteiden nopeutta kommentoitiin, ja lisäksi *savosta* saatiin kuvauksia, joita on saatu aiemminkin. *Savo* on

pyöreää, leveää ja leppoista. Maallikoiden mielikuvissa siihen tuntuu olennaisesti liittyvän *vääntely* ja jossain määrin myös *venyttäminen*. Etelä-Savon näytteistä maallikot olivat havaitsevinaan *lyhentelyä*. Maallikkotermien merkitys ei ollut yhtenäinen, vaan samalla termillä saatettiin viitata aivan eri asioihin, ja samaa näytettä saatettiin kuvata päinvastaisestikin (esim. sekä *hitaaksi* että *nopeaksi*).

6.2 Tutkimuksen arvioivaa tarkastelua

Kaiken kaikkiaan tämä tutkimus onnistui hyvin. Tutkimusmetodi oli toimiva ja maallikoiden määrä oli riittävä. 24 haastatellun informantin vastauksissa toistui sellaisia päälinjoja, että päätelmiä pystyttiin tekemään, eivätkä uudet haastattelut olisi tuoneet luultavasti mitään oleellista lisätietoa. Vaikka tulokset olivat odotettavia, ei tällaista tutkimusta ole aiemmin tehty. Aineisto osoittaa erot Pohjois- ja Etelä-Savon murteiden tunnettuudessa.

Valitut ääninäytteet sisälsivät murrepiirteitä, joiden pohjalta näytteet ainakin teoriassa olisi ollut mahdollista sijoittaa perustellusti oikealle alueelle. Murrenäytteiden pituus olisi kuitenkin voinut olla hieman lyhempi, jolloin informanteilla olisi ollut mahdollisesti jaksamista kuunnella näytteitä tai sen osia tarvittaessa uudelleen. Tällöin joistakin huomioista olisi voitu saada tarkempia kuvauksia. Lisäksi on hyvä ottaa huomioon, että kuuntelutettu murre oli niin vanhaa, ettei kukaan informanteista todellisuudessa ole voinut koskaan kuulla sellaista. Toisaalta edes hieman uudemmat ääninäytteet olisivat olleet mielenkiintoisempia tutkimuskohteita, mutta toisaalta kyseiset vanhat näytteet edustivat perinteistä ja selkeitä ja erottavia murrepiirteitä sisältävää puhetta. Sopivamman ikäisiä ääninäytteitä ei myöskään ollut tarjolla, joten nämä näytteet olivat mahdollisista vaihtoehdoista parhaita. Ne toimivat osittain mututuntumaan perustuvien arvioiden teossa riittävän hyvin, ja sisälsivät etenkin Pohjois-Savon osalta tarpeeksi murrepiirteitä, joita esiintyy vielä nykyäänkin runsaasti etenkin vanhempien ihmisten puheissa kyseisillä alueilla.

Tutkimustuloksia tarkastellessa on hyvä ottaa huomioon muutamia seikkoja. Ensimmäkin jossain määrin informanttien tekemiin päätöksiin vaikutti mitä ilmeisemmin asia, jonka nimesin mielessäni AB-ilmiöksi erään informantin haastattelun jälkeen tekemän tunnustuksen mukaan: hän kertoi laittaneensa erään näytteen pois Savosta vain siksi, että ensimmäinen oli Savossa, eli kun ensimmäinen on A, on toisen oltava B. Myös muutamasta muusta informantista kävi haastattelun aikana ilmi, että he olettivat, että näytteitä olisi laajemmalla alueella, ja siksi pyrkivät sijoittamaan näytteitä kauemmaksi toisistaan. Tämä voi osittain selittää esimerkiksi

sen, miksi ensimmäisenä kuuntelutettu Siilinjärven näyte sijoitteen paremmin kuin kuudentena kuuntelutettu Varpaisjärven näyte.

Toiseksi on hyvä ottaa huomioon, että tutkijan oli usein täysin mahdotonta tietää sadan prosentin varmuudella, minkä huomion kukin informantti kustakin muodosta teki. Informanteilla oli usein tapana tehdä sanapoimintoja, jotka he sitten luettelivat haastattelijalle pitkänä listana selittämättä kaikista sen tarkemmin, miksi he olivat juuri kyseisiin sanoihin huomionsa kiinnittäneet. Varsinkin alkupuolen haastatteluissa en myöskään itse ymmärtänyt kysyä oikeanlaisia tarkentavia kysymyksiä saadakseni totuuden selville. Useat sanapoinnoista sisälsivät monia murrepiirteitä niin, ettei sanapoinninta yksin antanut varmaa tietoa siitä, mikä sanassa tai sananmuodossa oli ollut huomiota herättävää.

Kolmanneksi voidaan pohtia sitä, kuinka paljon piirteiden havaitsemiseen vaikuttaa niiden yleisyys kuunnelluissa murrenäytteissä. Osittain on luonnollista, että mitä useammin jokin piirre esiintyy, sitä useammin informanteilla on mahdollisuus havaita se. Esimerkiksi yleisgeminatiota näytteissä esiintyi runsaasti, kun taas *e:n* labiaalistumista vähemmän. Esiintymisyleisyys ei kuitenkaan suoraan selitä huomioiden määrää, sillä joihinkin piirteisiin (esimerkiksi svaavokaaliin) kiinnitettiin usein huomiota, vaikkei niitä esiintynyt näytteissä järkevästi usein.

Jonkin verran vaikutusta tuloksiin voi olla myös ääninäytteiden kuuntelujärjestyksellä: Osa informanteista poimi ensimmäisistä näytteistä paljon esimerkkisanoja, mutta myöhemmin ikään kuin keskittyi todella kuuntelemaan puhetta, eivätkä vain kiinnittämään huomiota yksittäisiin sanoihin. Osa taas toimi toisin päin niin, että ensimmäisistä näytteistä huomioita oli vähän, mutta myöhempien kohdalla he olivat jo oppineet, että haastattelija kyselee esimerkkisanojen perään. Lisäksi voidaan ottaa huomioon, että yksittäisiä laskuvirheitä piirrehuomioiden kohdalla voi olla, sillä suuren aineiston käsittely on joskus haastavaa. Mahdolliset poikkeamat eivät kuitenkaan ole merkittäviä, vaan hyvin pieniä.

Lisäksi olisi ollut parempi, jos *Suomen murrekirjan* valmiit litteraatiot olisi tarkastanut järjestelmällisesti, sillä niiden tekijät eivät ole tutkijoita eivätkä itäsuomalaisia. Siksi itämurteiden oikein kuuleminen on voinut olla heille haastavaa ja litteraatioihin on voinut jäädä virheitä. Vaikken litteroinutkaan tekstejä itse uudestaan, pyrin kuitenkin huomioimaan, jos valmiin tekstin ja puheen välillä oli analyysin ja informanttien havaintojen kannalta merkittäviä eroja. Esimerkiksi Varpaisjärven murrenäytteessä esiintyi paikoin hyvin alveolaaristunutta *t:tä*, jonka osa informanteista mainitsikin. Piirre ei kuitenkaan näy litteraatioissa. On kuitenkin mahdollista, että jotain eroja on jäänyt minulta huomaamatta.

Tutkimuksessa oli siis joitakin kohtia, joita olisi voinut tehdä toisin, ja välttää siten tiettyjä ongelmia, mutta oletettavasti silloin olisi tullut vastaan muita ongelmia. Tutkimus antaa vastauksen tutkimuskysymyksiin, ja uskoisin, että se tarjoaa kaivattua kansandialektologista tietoa myös Etelä-Savon murteista ja eteläsavolaisten käsityksistä. Lisäksi se vahvistaa aiempien tutkimusten tuloksia Pohjois-Savon murteista, kansan *savoa* koskevista käsityksistä ja maallikoiden metakielestä.

LÄHTEET

- ALPIA, JOHANNA 2003: *Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- ARVE, LAURA 2002: *Murtaen, sortaen vai juuret irti repien? Katsaus Jyväskylän yliopistopiskelijoiden murreasenteisiin*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- BEZOOIJEN, RENÉE VAN 2002: Aesthetic evaluation of Dutch. Comparisons across dialects, accents, and languages. – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 2 s. 13–30. Amsterdam: John Benjamins.
- CLOPPER, CYNTHIA G. – PISONI, DAVID B. 2006: Effects of region of origin and geographic mobility on perceptual dialect categorization. – *Language Variation and Change* 18 s. 193–221.
- ESKELINEN, UNTO 1998: *Tavvoo savvoo. Savon kielen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ESKELINEN, UNTO 2015: *Mies menee, laulu jää. Valikoima kotiseutuneuvos Unto Eskelisen runoista vuosilta 1939–2013*. Koonnut Katri Ahokas. Kuopio: Savon kielen seura.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 720. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELIÖ, SEIJA 1989: *Liekkö ollu, ollu^x vae ollunna? Aktiivin II partisiipin edustuksesta Siilinjärven murteessa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HOLOPAINEN, SANNA 2003: *Savonlinnalaisnuorten murretietoisuus. Miten hyvin savonlinnalaisnuoret tunnistavat ympärillään puhutun murteen ja oman murteensa piirteitä?* Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- ISOMÖTTÖNEN, TARJA 2008: *Vetelin lukiolaisnuorten murreasenteista ja murretietoisuudesta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- ITKONEN, TERHO 1989: *Nurmijärven murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 10. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 498. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JULKUNEN, ASTA-MAIJA 1985: *Anttolan murteen vaihtelevia piirteitä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- KOHONEN, LEENA 2005: *Eteläkarjalaisnuoret murrehavaintojen tekijöinä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOKKONEN, MIRA 2010: ”Suattaapi olla” että ”tarvitaan appuu”. *Pohjoissavolaisten ja pohjoiskarjalaisen naapurimurteestaan tuottamista imitaatioista*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Verkkoversio: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (13.3.2017).
- KUKKONEN, SARI 2002: *Lapinlahden murteen muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- LAALO, KLAUS 1988: *Imperfektimuotojen ti – si -vaihtelu suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 483. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAINEN, PIRKKO 1999: *Havainnot Rautavaaran murteen vaihtelusta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- LAPPALAINEN, PEKKA 1972: *Savon historian ja savolaisuuden kehitys- ja yleispiirteistä*. Vaasa: Suomen maaseutujulkaisu 1972.
- Leino ym. = LEINO, ANTTI – HYVÖNEN, SAARA, SALMENKIVI, MARKO 2006: Mitä murteita Suomessa onkaan? Murreosanaston levikin levikin kvantitatiivista analyysia. – *Virittäjä* 110 s. 26–45.
- LEINO, PIRKKO 1968: *Suomalaiset matkimukset*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli sekä suomalainen ja vertaileva kansanrunoustutkimus.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA JAAKKO (toim.) 2006: *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MÄKELÄ, MATTI 1993: *Suomen murteiden kin ja kaan, kään -liitteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 591. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1978: Aktiivin II partisiippi Etelä-Savon murteissa. – *Virittäjä* 82 s. 101–121.
- MIELIKÄINEN, AILA 1979: Hirvensalmen murre. – Aila Mielikäinen (toim.), *Hirvensalmen kirja* s. 221–236. JYY:n kotiseutusarja n:o 16. Mikkeli: Hirvensalmen kunta ja seurakunta.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. *Raportti 1* s. 1–40. Jyväskylän suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 375. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhe-suomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- MIELIKÄINEN, AILA 1989: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino & Anneli Lieko (toim.), *Kielestä kiinni* s. 234–242. Tietolipas 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä.* Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria II. Vokaalit.* Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 599. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1997: Puhdasta suomea Suomen sydämessä. – Ilkka Nummela (toim.), *Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940-luvulta 1990-luvulle* s. 86–95. JYY:n kotiseutusarja 33. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1999: *Mikkelin seudun murrekirja.* Kotiseudun murrekirjoja 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 2004: Liudennus murretutkimuksessa ja savolaismurteisessa kirjallisuudessa. – *Virittäjä* 108 s. 508–530.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA 2008: Savon murteet ja savolaismurteet: vääntämistä ja retoriikkaa. – Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Savon historia VII. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1192. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014a: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanligvistinen tutkimus metakielestä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014b: *Miten murteista puhutaan. Kansanlingvistinen sanakirja.* <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan/> (29.5.2017)
- Niedzielski, Nancy A. – Preston, Dennis R. 2000: *Folk linguistics.* Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NISKANEN, TUULA 1968: Ristiinan murteen äänne- ja muoto-opillisia erikoispiirteitä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta.* Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.

- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: *'Savon murre' savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijina.* Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- OJANSUU, HEIKKI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 9–13.
- PALANDER, MARJATTA 1982: Havaintoja nuoren polven murteenkäytöstä ja -tuntemuksesta. – *Virittäjä* 86 s. 164–176.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *aa:n ja ää:n diftongiutuneisuus sekä e:n labialisaatio nykysavossa.* – Kari Nahkola (toim.), *Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakiielestä* s. 21–60. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 14. Tampere: Tampereen yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 1993: Vanhan Kerimäen murre. – *Vanhan Kerimäen historia I:2. Eri-
lisartikkelit* s. 217–246. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan kunnat.
- PALANDER, MARJATTA 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 648. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA 2000: Puhekielen tutkimuksen uudet haasteet. – *Virittäjä* 104 s. 436–441.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- PALANDER, MARJATTA 2005a: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä.* Suomi 191. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA 2005b: Muu suomi karjalaisten silmin. Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.
- PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset.* Suomi 200. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA 2015: Rajakarjalaistaustaisten ja muiden suomalaisten mielikuvia *karjalasta.* – *Virittäjä* 119 s. 34–66.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005a (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti.* Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005b: Karjalaisten ”karjala”. Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten*

- kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- POHJOLAINEN, ULLA-MARIA 1998: *Kuopiolaisten nuorten puhekieli*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. Topics in sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris.
- PRESTON, DENNIS R. 1999: *Handbook of perceptual dialectology 1*. Amsterdam: John Benjamins.
- PRESTON, DENNIS R. 2002: Perceptual dialectology: aims, methods, findings. – Jan Berns & Jaap van Marle (toim.), *Present-day dialectology* s. 57–104. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 137. Berlin: Mouton de Gruyter.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄSÄNEN, MAARET 2013: *Pohjoiskarjalaisten käsityksiä muodonsisäisistä murrepiirteistä*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- SMS:n verkkoversio = *Suomen murteiden sanakirjan verkkoversio*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://kaino.kotus.fi/sms/>. (13.3.2017)
- TOIVANEN, JAANA 2014: *Kansandialektologinen tutkimus Rautavaaran murteesta ja sen suhteesta Nurmeksen murteeseen*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- TOPELIUS, SAKARI 1983 (1899): *Maamme kirja*. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta toimittanut Vesa Mäkinen. Porvoo: WSOY.
- TUOMI, TUOMO 1989: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 28–56. Helsinki: WSOY.
- TURUNEN, AIMO 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 253. osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TÖRNQVIST, TIINA 2004: *Savolaisuus ja savon murre kuopiolaisten silmin*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

- VAATTOVAARA, JOHANNA – SOININEN-STOJANOV, HENNA 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio (31.05.2017). Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- WIIK, KALEVI 1998: *Fonetiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.
- WIIK, KALEVI 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 987. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLI-LUUKKO, EEVA 1999: Kohti Suomen murteiden puherytmin kuvausta: saneiden tavuluku. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja* s. 239–257. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto.
- YONEZAWA, MIDORI 2002: Influence of vowel devoicing on dialect judgments by Japanese speakers. – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 2 s. 367–396. Amsterdam: John Benjamins.
- YS = *Ylä-Savon alueella*. <http://www.yla-savo.fi/fi/Yla-Savon-alue> (17.5.2017)

LIITTEET

LIITE 1. Tutkimuslupalomake.

Haastattelututkimus 2015

Annan luvan Itä-Suomen yliopiston suomen kielen oppiaineen opiskelijalle tallentaa puhettani vuoden 2015 aikana. Luvan ehdot ovat seuraavat.

Tallenteita käytetään aineistona Itä-Suomen yliopiston suomen kielen oppiaineen tutkimushankkeissa. Aineistosta voidaan myös käyttää katkelmia puhuttua kieltä käsittelevissä yleisjulkaisuissa ja ohjelmissa. Tutkimukseen osallistuvien tietosuoja turvataan eikä heidän nimiään julkaista tutkimuksissa. Aineisto arkistoidaan Itä-Suomen yliopiston suomen kielen oppiaineen kokoelmiin.

Paikka Aika

allekirjoitus

nimen selvennys

-----TUTKIJA TÄYTTÄÄ-----

Lisätietoja

Tallennusaika _____ klo _____

Tallennuspaikka

Syntymävuosi ja ikä (arviot suluisissa)

Informantin murretausta

* synnyinpaikka

* asuinpaikka (kuinka kauan asunut?)

* muuta

Huomattavaa

Tallennuksen tekijät

Tallennusvälineet

Tiedoston tallennuspaikka ja -nimi

LIITE 2. Haastattelutilanteen runko.

* Rupattelua, että jännitys lievenee

* Ohjeistus & lupalomakkeen täyttö, muistiinpanovälineiden ja kartan antaminen informantille.

o Kuuntelemme 6 ääninäytettä. Pääkysymys sinulle on: Mistä päin Suomea puhuja on ja mistä päättelet niin? Saat tehdä muistiinpanoja (suositeltavaa!) ja tarpeen tullen kuunnella näytteen uudestaan.

o Keskity puheeseen älä sisältöön.

o Kirjoita ylös puhujan käyttämiä sanoja tai ilmauksia, joiden varassa teit päätelmäsi

o Jokaisen näytteen jälkeen keskustelemme ja merkitset karttaan näytteen numeron jollekin paikkakunnalle. Vertailen juuri sitä, miten ihmiset tekevät päätelmiä ja mihin kiinnittävät huomiota murteessa.

* Kuunteluta näyte 1 (Siilinjärvi), jos informantti sellainen, että pohtii asioita ääneen äänitteen aikana, nauhoita.

* Tenttaus näytteestä 1. Voidaan kuunnella uudestaan.

o Mistä päin Suomea? Miltä paikkakunnalta? MIKSI?

o Jos sanoo jotakin akselilla tšekäläinen-vieras, selvitä MIKÄ näytteessä on tšekäläistä tai vierasta, miksi voisi / ei voisi olla omalta paikkakunnalta?

o (kuuntele erityisesti, mihin ja miksi kiinnittää huomiota)

o Mikä muu paikkakunta tämä ehkä voisi olla?

o Jos informantilta ei irtoa mitään, kysy kiinnittikö hän mitään huomiota puhujan käyttämään sanastoon, sanojen muotoon tai puheen ”nuottiin”.

* Kuunteluta näyte 2 (Mikkeli) jne. (3=Ristiina, 4=Kuopion mlk., 5=Anttola, 6=Varpaisjärvi)

* Kun kaikki on kuunneltu: Muuttuiko mielipiteesi jotenkin? Tahtoisitko muuttaa karttaan merkitsemiesi numeroiden paikkaa? Miksi?

* Missä päin Suomea puhutaan mielestäsi savolaismurteita? Muuttuuko ”Savon murre” mielestäsi jossain kohti erilaiseksi? Missä?

LIITE 3. Siilinjärven ääninäyte litteroituna.

porukka – vanaha porukka. Ni, niihen lehmät kuluki ja, ja muihenniil lehmät niin, ne vappaastik kulukivat, muantiem poikkikiit tännes salolev vuaj ja ne, makajs lehmät muantielä.

Ensimmäiset autottiik ku ajo niin, lehmät pit käyä' 'ajamassa tieltä pois – eihään ne lähtenä ajamatap poekkee. Sitte vasta peäsj aoto mänemmään siitä. Portti pit pannak kiini' 'aotomiestennii 'aovasta ja pannak kiini. Semmosta on ollu, 'alaku näissäes seuvuin.

SH: Eikös se lehmien tautta ajanuh Hierullae se, linja-auto tieppuoleen?

AH: No nii ajo nii ajo siitä kun vielä, jo rupes linja-autokiik kulukemmaan niiv vielä olj lehmiä tiellä siellä ja, se ajo, lehmmin taotta tiepuolleer rupes lehmiä kierät-telemmään siinä ja ajo tieppuoleen. Ja särkeyty hyvä aoto! Nii sitä olj, sinä ai-...

Se olj vähä, vähä melekeen niin kun nyt sielä, Intiassahan se ol lehmä, Intiissahan se ol lehmä vielä nyttiuh herra. Noihen tietoiin mukkaan, että ne kaula (= kadulla) makkoo ja, niitem piälen ei sua' 'ajjoo, minkäällaisessa liikentteessä.

SIILINJÄRVI

Heikki Väänänen, s. 1902 • Haast. Jaakko Yli-Paavola 1982

Kirjailija Kalle Väänäsen serkun poika Heikki Väänänen syntyi Kuopion mlk:n Kolmisopella. Kun Siilinjärven kunta perustettiin, Kolmisoppi tuli kuulumaan siihen.

Diftongit ovat Siilinjärvelläkin voineet yläsavolaiseen tapaan oieta pitkiksi vokaaleiksi: " – emäntä tulj *käämään* (= käymään), nin tuota, sit sillet tarjosivat siitä *laatasesta* (= lautasesta) sittä – ". Sitten-sana esiintyy Heikki Väänäsen puheessa sekä asussa *sitte* että *sittä*.

ENTISAJAN ASUMISESTA JA RUOISTA

No sängyssä olj, jos kerta olj nin ovensuussa olj yks sänky, ja siinä makas tavallisestim miehet ja sitte siellä olj siellä, niin kum peräpuolella – sanottiin karsinapuoleks – siellä olj, toene sänky jos kerta, olj ja sittä, sitte tuota jos olj nin kuv vierraeta, nin ku ei ollu sänkyjä – eli suutareita elim muita niin sitte täyty niihin, niilet tehäl lattiallet tilat ('vuoteet') että hakivat, joko olokia ennem muinon taekka sittä olj, olista tehty matrassi ja siitä tehtii – olj niillä makkuuvuatteita sittä jo toevat, ja lisä-... Sillaela, makasivat laattialla.

No, penkit olj ympäris seinee, isoista lankujsta tehty penkit, muuvalla ja sittä, pitkä pöytä ja, ja rahiks sanottiin se pöyvä 'eissä sitä, sitä, sitä penkkiä ko olj pöyvä 'eissä sitte.

Että pitkässä pöyvässä... Että siinä olj se... Siinä, peres söe – koko talom peres söe – isäntäväki söe. Siellä oma-... Siinä o-... Niin ku isäntä, omassa piässäaj ja voepa siellä se, syyvä' 'emäntäkköim mut sitten sitä tehej jatko, keskellä söe miehet ja, ja naes-, -väki sitte siellä, siellä nin kun, vasemmalla puoles sitä tuppaa, keskelep päen ni siellä ni, semmone 'olj se, se tuparakenne.

Ja jokkaesella pöyväsäki oma paekkasav vissii?

No kyllä olj, että ne, ne aena söi sillä omalla paekallaan. Ja sinä aekana kun, vielä ei ollu, näetä, että olj puutuopit, ja olj astijat, että tuota, että, puuastijattii olj – puusta sorvattuja olj nuo, puuvait ja puulusikat olj minum piennä ollessa. Nin ne, ne olj – ne tahto ne puulusikat tulj, kyllä, niin ne tahto, olla' 'että ne kun kulu nin, tahto tullak karkeeks se, reona että, niitä täöty aena, vähä veitellä korjataj ja, ja sitte ei olluv veihtiä – ei ollu, nin, itek kullae olj veihtesäj ja, se ku olj syönnä nin se pisti kun tuvassa ei ollu, mittää tapettia eikä muita niin se pisti sev veitisäs seinär rakkoon. Taekka jos olj nii ku, nin niitä vanahoja pöytävehtiä, semmosia nin ku myökik kun syötiin nin, nin kum pöyväj jalat olj ja pöytä niin sinnet tyrkättiin sinnep pöyväl-, ja pöyväj jalav välliin sieltä ja sieltä otettiin syöntiaekkaan se veihti. Itek kuhhii, se veihti – russakat, kait ne sielä, puhistelj siellä, pöyv-, siellä, ne, seinällä kun, niit olj russakoeta talojssa nin ne, ne puhuttaaks va ei ne sitä perustanam mittään – ne piti sev vehtisäs siinä ja...

Sitte ei ollu tuota... Niistä, piti syyvän niistä, taekka ryypätä yhestä, ryypäs... Miehiet ryypäs omasta, siitä... Kakssankane olj se, puutuoppi nii siitä voep neljä miestäkiir ryypätä. Että i-, lae-... Mutta samasta tuopista mut itek kuhhii 'omalta laajaltaan (= laidaltaan) siitä. Että kaks... Neljä miestä jos olj vastapeätä ni, nin, tämä tältä laajalta ja tämä, tältä, laejalta sitä, kun näen kiänti sen. Ja tuas toesella puoles-, ne.

Ja sitte tuota, samasta vaesta että ei ollu niim paljo niitä vatija ni siitä söe – voe syyän neljäki miestä, ylj, lusikala, keitto.

Ja tuota olj, sitte tuota... Sittä olj jo, kur rupesivat pitämään, semmosia että tuota, rupes nykyaekastummaan että, että itek kullae' 'oma väki-, oma tuo laatanen, jo piettiin sitte kun rupes olemaan nuita laatasia, nin tuota, sitte yks vanaha, emäntä tulj käämään, nin tuota, sit sillet tarjosivat siitä laatasesta sittä niin, se emäntä sano että ei hä, ruppeet tästä syömee että hänen, mahhoo mitataan. Että "yhestä jos suan syyän nin syön, mut en tästä syö". Eikä syöny.

SONKAJÄRVI

Heta Kettunen, s. 1881 • Haast. Marja-Leena Lyyra 1963

Sonkajärvi on Iisalmen koillinen naapuri. Sonkajärven murteen diftonginreduktio on hyvin selvä. *i-*, *u-* ja *y-*loppuiset diftongit ovat väljentyneet: *ækuse* 'aikaisin', *naarattaa* 'aurattaa', *hoetivat* 'hoitivat', *käöntiä* 'käyntiä', *tääven* 'täyden', *äeti* 'äiti', *jäe* 'jäi'.

JOULURUUHKA IISALMEN KIRKOSSA

Si-, lampaal lihhoon olj ja sian niin olj, kokonaahan nuo pöyvällä olj ja, ja se talakkuna. Uamusella ku kirkkoj jo nii 'ækuse että kuue 'aekkaal lähtivät ja... Söevät kuivoa ruokoo ku elukat hoetivat ja sittä äet jäe lasten kansak kojttii ja sitte... Sittä kun tulj sieltä kahvihan ne joe jo siihe 'aekkaam minä muista. Mullekkip puolj kuppia

KUOPION MLK.

Kalle Ruuskanen, s. 1893 • Haast. Jaakko Hendolin 1965

Haminalahti on ehkä nimenä ja paikkana jäänyt monen mieleen von Wrightin veljesten taiteesta. He ovat useissa teoksissa kuvanneet synnyinkotinsa ympäristöä. Varsinkin Ferdinand von Wrightin "Rajuilma Haminalahdella" – vuodelta 1857 – on suomalaisen maisemaromantiikan edustavimpia esimerkkejä. Haminalahti on Kallaveden lahti Kuopion länsipuolella. Se kuului Kuopion maalaiskuntaan, joka vuonna 1969 liitettiin pääosin Kuopion kaupunkiin (osa Siilinjärveen). Haminalahden tuntumassa eli elämänsä myös Kalle Ruuskanen. Hän puhui tyyppillistä pohjoissavoa. Täällä, kuten laajalti muissakin murteissa, abessiivi-sijassa on vain yksi *t* ja lopussa loppukahdennus: *luettamatas sitte*.

ENTÄS SE APE!

Mutta se papin, se palakkamaksu ni se olj, se olj jyvinä, ja voena. Tässäkii 'olj tuola, Julukulassa olj se kappalaisen, papi 'asunto nin siel, sielä, sinne' 'olj se jyväv, vienti aena ja se, tuntu sillon nii se, pappi ollee, aeka laela ahne että se, ne oes voan kaekki mitä, kun ei nyt kotona ihan tarkalleem mitattuna nin ne oesj ne yljeämät aena vaen sopinus sinnep papilej jeämmään.

No se olj semmone että se olj, sillo jo kinkeri 'etelisenä iltana ne tulj aena etelisestä paekasta jo yöks siihe ja se olj sillon se, kirjotus – ne sillo 'otti ylös kaekki nämä, kylän, asukkaat – onko siinä tullu asu-, asu-, asumisessa, muutoksia että onko, tulluv vereksiä ('uksia') asukkaita elim männy entisiä poekkee että ne... Kuka minniit talon peälek kirjoen tulj sitte.

Ja sitte seorroovana päivänähän se alako se, tavallinen kinkertoemitus ja, ja sehä olj, tärkeä hetki. Sitä sanottiinnis si-, 'aekasemin et se on kolome kovvoo päevvee: sijantappupäevä rokkariihem puinti ja kinkerpäevä. Vaekka tavallaan ne ei kovia ook ku, ykskää.

No siellähäl luvetti sitte, pappi luvetti, ja lukkar luvetti ja, ja suntio luvetti niitä, nuorisoo ja, ja luvettihaan se pappi sittev vanhempookiiv väkkee ja, ja se vanhempana aekana tuntu olleennii hyvin tärkeetä se vanhoennil luku että, ne kokkeil että ossookko ne lukkee.

Nin, ne toeset sitä ihan toenniip pelänneet sitä, kinkeriä jotka ei osanna lukkee ne, vanahat vielä ni... Tuossaek kertovat tuossa, noapurjkylässä, sattuneen kun, se olj, aekonnan kun ne olj ajana, se, sinä aekana pappi omalla hevosellaa ni se, sitte, sillet talon, yhellev veljekselles sanona että "tieh hyvvee apetta hevosellen ni, hän ei huomena luvetas sitte". No huomena sittek kun tulj se luku ni se olj tarjona, kirjoo sillekkii, että luvettavaks ni se, suhahtana "entäs se ape"! Ni se jäe luettamatas sitte.

LIITE 5. Varpaisjärven ääninäyte litteroituna.

No se puintityöhä se taes, kansa ollak koovoo työtä?

Kyllä. Se olj – kovvoo työtä se on sekkii, puinti.

No mihinkä aekaan sinner riihelle lähetti?

Siinä lähettiin kahentoesta aekkaa. Yhenniik kerram mäntiin kahentoesta aekkaar riiheej ja siel olj savu, riihessä. Sanovat ne miehet jotta "ruvetaan nyt, pitkällämme outtamaaj ja kunnekkä savu männöö poes". Ja ruvettiij ja isäntä tulloo ja sa-, ärjyy jotta "vaen nii. Teällä niämmä muatar ruvettiinniij ja riihe-"... Pit pö-, kekäleet syytee' uunista poes olj nii, paljo vielä.

"Tiälä, muatar ruvettiij ja tänne ei ku- ... Minä kuntelej jotta kuuluko kopsetta. Eei kuuluk kopsetta." Tulloo ajamaam pois, ylös. Eihän ne muanna muuta kum pitkällä 'olj ja kukapa siinä makas. Vähä aekoo vua että savu män poes.

VARPAISJÄRVI

Olga Saarelainen s. 1887 • Haast. Pentti Vartiainen 1964

Iisalmen itäpuolella on Varpaisjärvi, joka aikanaan, kunnallisesti vuonna 1911, on eronnut Nilsiästä. Vuodesta 2011 se on kuulunut Lapinlahteen.

Kertoja Olga Saarelainen, o.s. Ruotsalainen, on Varpaisjärven kirkolta. Haastattelija Pentti Vartiainen liikkui 1960-luvun kesinä Ylä-Savossa monessa pitäjässä ja tallensi Suomen kielen nauhoitearkistoon Savon vanhoja paikallismurteita kaikkiaan pitkästi yli 150 tuntia.

ISÄ OLI SEPPÄ

No, millonka ne tuota kirkkoo niät rakensivatkaa?

No minä en ossoos sannoos sitä vuosjukuva. Minä oliv viienelätoesta. Sillon kur rupesivat tuohon niitäe tarpeita – minuv veljen toekii' ensimmäiset hirret tuohon kirkkoon – nyt se o, Ameriikassa ja eikö tuo liek kuollu.

Ja minu 'isä olj seppänä. Tuota kirkkoo tehessä. Ja tuolla on tuo Kerttu Viänäsem mökki – siinä kohi' 'olj paja. Ja, se, se vua olj, semmojsta ja sitä vua ...

Ja kun tuota, sillo veättiin nuila, puureillä. Kivettiä tuon- tuolta, Loutennotkosta sillo – Viitammäe 'alta. Kaekki kivet, tuoho.

Niin se teiä isännekö olj seppä?

Nii. Seppä. Se olj kaeken seppä mutta sem pyssy, ser rihlapyssyn seppä.

Ja työ muistatta minkälaenen se paja olj enne.

Muistan muistan tok – se olj vuar röttelö – se vua olj, semmojne. Vuan siinä olj kaekki ne ... Sor-, sorviks jota sanottaan kun, niitä, reikiä kaevettaaj ja ... Ja sitte se jolla tuota, sen sen, pyssyr reijän siihev vae siinä pit kaks miestä ollav viäntämässä. Kun se pyssyyn tulj se reikä ja se lukot osasj tehäj ja kaikki. Ja, ee kaet niitä sittä oo ...

Ja sehä olj nuihiin, siivuukonneihiin ja tuota, kaekkiin niin, nikkarrii. Jotta se tek niitä, siivuukonneitakkii. Ja nuita nuita, silippumyllyjä ja, semmone' 'oli, se isä.

Nim minn oo 'iha' 'aatellu että ee kukkaan nii, ei nurkkaankaap paan niitä jotta ... Sem- ... Nykyjsimpä ne ov vähi-, hyvijäit tekijöetä jotka vähemmänniit tekköö.

No minkälaesija kompeita siellä pajassa olj?

No siellä olj vasarat ja pihit ja, kaekellaesta. Ja tuolla on nyt miuv veljempoeka tuossa pellon nurkassa, seppänä. Ja siinä kaet niitä, on jo sennii' 'aekuissia vua eehän nyt, vereksimpiä – se, sehä olj vuan iha 'uloslämpiivä paja.

No satuttako työ olemaan siellä apuna töessä?

Noj joo-o. Liehtoop pit. Mikäs se aatto! Viitakkeen tuota, kallihtu'aekkaan ku siinä pittää niin tupsuttooj ja olla. On on oltu paljonnii.

No millee työ liehtoja?

Siinä olj semmonev vipu. Ja ku se ... Ettäkö työ oot tuota, sitä paletta nähny?

No enn oon nähny sitä.

Nii. Lammasnahkasta olj ne reonat ja sittä om – piälä olj, puut ja alla. Ja siinä olj reekä, ja ... Niin se, tupsu siihen, sittes siihen siihen, ahjoon, siitä sitä henkkee. Jotta se tulj siinä leemusj. Mm.

No, mitenkä sillä tupsutettii?

Siinääh ee muuta kun sitä, vipuva nuin. Niin se siihe ... Siellä olj se torvi joka siihen, hiiloksen, nii. Ja, ja niitä, hiiliä pol-, poltti ja kasakallaap ('rengillään') poltatti isä – metässä. Niitä hiilhaatoja. Vue vue.

No, oottako työ siitä kuullum minkälaesta se hiilempoltto olj?

Ohhoh kuulu – ku oon nähnynnäe! Siihev vuam puita pinnoom panivat ja, sittä mullalla vuorasivat ja ... Ensistään turpeita ja sittä multoo piälej ja ... Se pit, vuorokaasija iso miiluhaata palloo, 'ennen kun siitä hiilet sae. Jotta se sielä pehmis ja pehmis. Ja ne aena poloki miehet sitä. Jotta se sielä ... Vuei vuei kyllä!

VEHMERSALMI

Kustaava Puustinen (KP), s. 1885, Maria Soininen (MS), s. 1894 • Haast. Jaakko Hendolin 1967

Vehmersalmi itsenäistyi Kuopion maalaiskunnasta vuonna 1922, ja vuonna 2005 se yhdistyi takaisin Kuopioon. Vehmersalmen nimi viittaa vesistöön, ja kolmasosa eli n. 200 neliökilometriä Vehmersalmen pinta-alasta onkin vettä. Rantaviivaa on 890 kilometriä.

Jaakko Hendolinin puhutettavana on seuraavassa kaksi Vehmersalmen Puutosmäen kylän vanhaa. Yhteishaastattelussa puheenvuorot vaihtuvat tiheään tahtiin.

KYLLÄ OLI PIMEÄTÄ ENNEN VANHAAN

Olko teijäm muisti aikaan täällä kylällä savutupia?

KP: Ei meillä oo' ollu.

MS: Eikä meillä mutta olj, siellä toesissa olj.

KP: Olj niissä ...

MS: Olj taloloessa, olj niissä.

KP: Nii. Mut minä näin ... No Lassilassa olj.

MS: Seppälässä ja ... Lassilassa ja Seppälässäki olj ihav vanha-aekane.

LIITE 6. Mikkelin ääninäyte litteroituna.

Se olj semmonem mies ni että kyl se, kyl se pysty että meikäläisiä miehiä ni kyllä se ei niim paljom männyssä siihe että tuota sen os nuri suana. Kyl se mätti sitä myöten ne tuota poes, ku niitä mänj siihe. Sill ol nii hirmunen käsivoima että kum mistä se otti toista kiinin ni, kyllä se mustaks lens kerrassa. Sillä olj silemättiik ku kahvkupit peässä, nii suuret ja ... Suuri mies – hirmune. Ei se tuosta ovesta oes sopina suorana millääm mänemmään – se olj, (semmone) kaksmetrinem mies. Ja sitte hartijat hirmuset sillä! Tuo (ovi) ei olek ko, siintä toista metriä, onko se metri kaheksakymmentä vaim mitä.

Mistähän se oli ne, voimasa, suanna?

Ne oli ne vanha ajam miehet olj semmosia. Ne olj paljov voimakkaampia enne-ajam miehet kun nykyset. Niiss olj voemmoo sittem paljo!

Vieläkö työ sen, voimista, mittää muuta muistatte?

Noo em minä tiijjäm muuta, muuta sen voimista mutta sen Vuorlahe isäntä se olj, semmoner riski mies nii ko se Liikanenki että ne olj melekeen niin ko yksverojsia – ni sitte olj tässä Pylvänälässä, riskiä miehiä oekkeen nin ne nostelj kiviä sitte tuota ni ... Jotta ne olj laettana semmoset vihtapannat oekke kivviij ja siihen kalikat nii että niist olj hyvä nostoo. Niin ne olj sanona että "kututaav Vuorlahe isäntä nostamaan" – ne olj laettana sitte, kive ja ... Laettaneet yljmeärästä paenova vielä minkä ne ite olj nostanna sitä.

Topia sai tietäkseen ni että ne, kuhtuu häntä nostammaa sitä ni ... Net miehet olvatte siellä sisällä ni se mänj sinnet talloo ku ne kuhtu sitä ja ... Se näk sen kiven ni, se ol ottanna ja viskanna siitä aija yltäs sinnel lepikkoo sen tuota ja ... Mänj talloo eikä olt tietävinnääkäs siitä sitte. Ne olj sanona että "eiköhä, Topia lähen nostammaa että heil os tuola nostokiv", että hyöt on nostellu sitä. Topia sano et "no suaha sitä lähteek koettammaa" ni ... Männeet ni, miehet olj ihmettä "no mihinkäs – tässähä se olj tuota ..." Topia sano "sekös se olj – olj tuossa tiellä niim minä heitit tuonner ravvi sen". Sano sillai, nii! Ei olt ennee miehet puhuna mittää, että nostaa hyöt kiviä. Se olj iso mies ja, ja vankka!

MIKKELI

Iida Piispanen, s. 1894 • Haast. Jaakko Yli-Paavola 1974

Iida Maria Piispanen syntyi Puulan Viljakkalansaassa ja eli eri puolilla Mikkelin pitäjää, viimeksi vanhainkodissa Mikkelin Suonsaassa.

Iida Piispanen sanoo seuraavassa näytteessä yleensä *minä* mutta pari kertaa myös *miä*; kumpikin asu on murteessa mahdollinen. Partisiipit ovat täällä joko tyyppiä *ottant* 'ottanut', *luvettant* 'luettanut' tai essiivimuotoisesti *nähnä* 'nähty'. Loppu-*n*:n kato soinnittomien konsonanttien edeltä kuuluu eteläsavolaiseen kieleen leimaa-antavasti: *kaheksakymmene, nii paljo, osasi tavata* 'osasin tavata', *Suosuari* 'Suonsaari'.

KUNNALLISKODISSA

Nii, ja ne sanovat Suosuareks tätä vua. Ja lapsia, lapsillekkiis sanottii aena ennen ni että, ja vanhoillekkiin ni että ”ehä siin om muu eessä ku Suosuari!” Sillailaha sitä veettii vielä. Ja minäkiin nyt olen näitä Suosuarel lapsia. Nii. Minä tulen nyt, lo-, marraskuussa olemaa, neljä vuotta tiälä. Ja yli kaheksakymmene ole ikä.

Nii-i.

Niij ja pienestä pittii pitännä työtä tehä – ei niit ok kouluja kääty ku rippikoulu. Neljännellä vuojeella oli olluk (= olin ollut) ku ens kerra käättivät luvussakkii (’luku-silla’). Ja muistan sen kyllä hyvi, että ku, suntio ois ottant minut sy-, otti minut sylliise ja ois luvettant – olj, tuo aapinem minu eessäe. Ni, s- isämeitee siitä. Ni minä e virk-kant mittääm – minä ku oli syvämmual lapsia ni minä häpesin nii paljo.

Osasittako työ lukkeej jo sillon sitte?

Kyl minä osasi. Minä osasi tavata jo.

Neljäv vanhana?

Niin neljäv vanhana. Miä tammikuussa täötäv vuot-, vuosia, niij jos se olj sillo tammikuussa ennekö minä sen neljä vuotta täyti kun ne sano ni että neljännellä vuojele. Ni, minä kaksikymmenes päivä tammikuuta täötän niitä vuosia ni, sittej jos se luku olj – ku luvut olj nyt aekasemmin – tammikuu alakuuj jo alako niij jos käätti minua että minä en olt vielä täöteen neljäv vuv vanha mut minä en lukena.

No mikäpä tääl on ollessa.

No eihä tiälä mikä – huoletonta o kaekki. Jos ei oes tuota saerautta ja huono-utta mut minussakkiik ku o se, hermoeomatismi taekka, lihassärky. Ni se särköö ni että, toesinnaa ei taho jaksoo, olla ensikään – no sit männöö vanhuue tautta jo nää, hermot, ja muisti. Kuulo on heikossa. Ehäm miä tällä toesella silmällä on nähnä, tulloo kymmene vuotta jo. Tääkii ol leikattu ku har-, se harmaakaehi tulj kumppa-seekii ja Lahessaham minä sillo oli, aluv viijettä kuukaotta, noie silmiä takia ja täst ei silmee tult ni ... Tuo (toinen silmä) nyt on sillailaa ni että, hyvi huonova o että miä niäm männät tuonne ruokapöytäaj ja syyä. Vähä alussa niäl lukkee, mut tuota, ku silmä, huikennoo tuo silmä ku kahtoo vähä pitemppään ni ei niäs sitäkkää. Sellaesta se tää, on nyt.

Ja toevosim millo piäsisi poes mut, ei o aekoo sanottu.

Se alko särkee ni että, siinä kolomekymmenev vanhana. Mut ku se on noissa lihaksissa ja se ei on nivelissä ni minä o piässy kävelemmääj ja tekemää töetä. Nuo sormetii on nyttiin nii kippeef kum mitkä ikkii, mut, tuolla laela ne taepuu mut koskoo.

Mutta ei on niveliev vikkaa minkäälläesta?

Ei, ei on nivelissä – ei om minkäännäköstä nappulata missää – ei jaloissa eikä missääm – mull on jalatiik ku viientoesta vuv vanhala.

RISTIINA

Selma Ruokolainen, s. 1885 • Haast. Tuula Niskanen 1964

Selma Ruokolainen selostaa heinäntekoa kansatieteellisen tarkasti. Käyttöön tulevat monet ammoin kadonneet termit: *luoko* 'kaadettu heinä', *ruko* 'tilapäinen heinäkeko', *karho* 'pitkänomainen heinäkasa', *saplaat* 'sapilaat, kantoteline', *talli* 'lato', *tuakkavissa* 'taakkavitsa, heinäkuorman kantamiseen väännetty yksinkertainen vitsa'. Sanan adessiivi-sija kuuluu *tuakkavisalla*, tässä heikossa asteessa on siis vain yksi *s*. Tämä on normaali kirjakielen *ts*-yhtymän edustus Ristiinan vanhassa murteessa. Samalla tavoin taipuu 'itse': *isse* : *isellä*. – Ristiina liittyi Mikkeliin vuoden 2013 alussa.

HEINÄNTEOSSA

Sitä niitti naeset nin ku miehetkii enne aekaa! Voe voek ku ne, miäkki muista isä ja setä ku, asuvat tahis siinä setä, kaks veljestä olj, ne ku läks uamusella niittämää ni monta kertoo meillekii hiottii viitakkeet ja sanottii että, "käököö vua poes niittämää"!

Ei niit olt konneita että ne oesj, konneila otettu ja ajettu heinät kokkuu. Kokkoo ja nii kum poekkikkii että, se olj...

No vissiihä ne naiset sentää enemmä haravoi?

No kyllä, siit ku ne kerra saevat, nii paljo luokova ('kaadettua heinää') nii että ol, haravoemista nii, nii, naeset haravoe kylläkii siit.

Miten ne sieltä koottii?

Haravan kans koottii ens läjjää ja sit kannettii, tehtii rukoloehi ('tilapäisiin heinäkekoihin') ja sit tuasikkaa niin kaua levitettii niitä heiniä ku tuota, ne kuiv kuivaks ja ne, siitte tallii ('latoon'). Talli ettee kannettii, ruvot ja siihe tehtii karho ('pitkänomainen heinäkasa') ja siitä mätettii siit tallii ku, ne olj kuivia. Sillä viissii tehtii sitä, työtä.

Millä ne kannettii talli ettee?

Saplaela ('heinäpaareilla'). Sillä – haravan kans kannettii ne, talli etteem mut jos olj pitkä matka nii saplaeks sanottii sellaeset, silleet puut, jonka piäle laetettii, oikee vahva ruko että kaks henkiä jakso just kantoos sen talli ettee.

Mikäs se tuakkavissa olj?

No, sillä net jokkuu taes kantoos tuakkavisalla mut tuota, ei niitä usiastkii tuolta niittuloelta kannettu muuta kun niilä saplaela. Jos mistä niitä, nippuja kannettii siit ku tuolta ympär penkeriä, pellon, pientareita ku olj leikattu nin, aeja harjoelta ni, sillä tuakkavisalla kannettii sit kojttii niitä.

Millane se tuakkavissa olj?

Sellane ohvit ('ohut') koevujne vissa. Ja siitä kierrettii ne lehvät ja, noen ikkii se tehtii se, silmukka siit siihe, mihi se loppu se he- vissa ja, ja ja, siitte ei muuta ku kinnitettii kii, ku se vällys pantii täöteen ettei sitä ennää, siihe sopint nii, siitte... ja se olalev vua ja, sev verra tynköö että sitä, voe käessä pittää.

7 b ETELÄ-SAVON MURTEET

Etelä-Savossa Mikkelin seudulla ollaan savolaisuuden juurilla. Sinne syntynyt "kantasavo" on tuhannen vuoden takaisen karjalaisen muuttoliikkeen jälkeinen kielen kehittymä. Nykyisiä eteläsavolaisia ja pohjoissavolaisia murteita sanotaan yhteisnimellä sydänsavolaisiksi. Eteläsavolaisen alueen länsiosien kieliperimässä on jäljellä läntisiä, päijäthämäläisten murteiden kanssa yhtäläisiä ominaisuuksia. Esim. konsonanttien liudennus on paikoin heikkoa, yleisgeminaatio voi puuttua, eikä *nk*-yhtymä ole länsiosissa astevaihtelun alainen, vaan sanotaan *kankas* ja *lankat*. Jotkin itä- ja kaakkoismurteiset piirteet puolestaan ilmenevät eteläsavossa paljaampina kuin "savolaisemmassa" pohjoisavossa; Mikkelin seudulla esim. metsä-sanana taivutus on *messä* : *mesän*, ja peroonapronominien asu *miä* ja *siä*. Vokaaliyhtymät, kuten *iä* sanassa *henkiä* 'henkeä' viittaavat kaakkoiseen vaikutukseen, samoin essiivityypin (*nähnä* 'nähty') rinnalla kaakkoisempi partisiippimuoto *ottant* 'ottanut', *luvttant* 'luettanut'. Eteläsavossa on paljon loppuheittoa ja sisäheittoakin. Ryhmä ei ole murteeltaan erityisen yhtenäinen.

ANTTOLA

Amanda Liikanen, s. 1882 • Haast. Anna-Liisa Värri 1966

Anttolan naapureita ovat Mikkelin, Juva, Puumala ja Ristiina, ja näiden osista Anttola aikanaan muodostettiin. Anttola on suureksi osaksi kaunista Saimaan saaristoa.

Pronomini *minä* voi Anttolassa kuulua myös *miä* niin kuin Mikkelissäkin. Metsä on Anttolan vanhassa murteessa *messä*, *seissemännellä* merkitsee 'seitsemännellä' ja sana *kasso* merkitsee 'katsoi'.

LAPSIA LÄKSI TULEMAAN

Isävaenoi (= -vainajani) ku tek kivkuoppoo. Nii ku ne nyt enne aekaa pit niitä potatkuoppia ja niissä olj sitte puulaepiot – no eihä se kauva kestännä ku se märk-... Ni se rupes tekemää kivkuoppoo sitte ja minä oli seissemännellä vuola olna sillo – sem minä muista siitä että ku i-... Minä, saerasti sellasta taotia että, minulta män jalat että min em piäst kävelemmää. Nii. Ni miä mäni neli könnö sinnek ku se tek sitä kuoppoo, ni miä mänin neli könnö sen luoksej ja se tek sitä kivkuoppoo. Ja se on niiv vanha se kivkuoppa nii että siin o käännä elukatkiip piälä – ei siit ool laipio sissää puona. Nii. Ja miä oli olna seissemännellä vuola. Nii.

Mut siit sitä ei muistam muuta ku, muuta ku tuota miä siitä paranin nin tuota, siittek ku allom marjassa käyväj ja, piästäk, kiertokouluu ku se siihi aekaa olj se

kiertokoulu. Pittäessä (= pitäjässä) ni se se olj siit tervettulova että ku piäs sinne iis (= edes)! Muihe immeisii sakkii.

Se olj laevamiehiä minum miehei. Nii. Nin tuota, vielähä se män laevoi kum minä, sae ensimmäese poja ja, saen – siittä sae tytökii. Ni se olj yhe kesä kotona mut se tuas män laevoi.

Se tyttö olj kolmannella vuella ku se hukku siitä rannasta. Ja isä olj laevassa. Ja Turussa olj ty-, mies sillo ku, tyttövä hauvattii. Minä hommasi tyttö haotaa ja, siit tulj se mies pois sieltä. Se olj sota-aikoo (= 1. maailmansotaa) sillo. Mies piäs pois siit sillo sieltä, sieltä, laevasta. Eihä sielä t-, sieltä piäst muuta ku, anomala.

Ku se olj tuota, se laeva ... Venäläine koppas sel laevan niät, tuolta, Halla-yhtiöltä ku se olj suuria veturloeta ('hinaajia'), palvelukse (= palvelukseensa, nim. Venäjä). Ni sieltä ei piäsnä pois kuv vähä kerrastej ja eik ois muutel laskenna mut ku se olj Suome alamaini ni silla lal-, sen takia piäs pois. Se tulj kojttii siit kaksikymmenesneljääs päevä elokuuta. Ja siit se kotona pyssy (= pysyi). Nii.

Ja niitä lapsia läks tulemaa siit – niin niitä tulj nii ku rikkaa pellole aumoja! No niihä se o kun ei ne piäsnä kahev vuoev vanhakskaak ku tulj aena toine. Nii. Ja kaheksaha minä niitä tei, mut se yks kuolj vua.

No mitenkä ne teiän, lapset sitte, maailmoa tul ku, työ yksinnää, olitte täällä?

No olha se sisarei siinä vielä ku se olj vanhapiika ikäneito ni olj tok apulaisena. Minä jäi kahekymmenev vanhaks ku äit kuolj multa. Mm. Ja minä olin nuori (= nuorin) – se olj se minu veljei ni se olj minusta vanhempi.

Sisarei neolaa (= neuloi, 'ompeli'). Ja hois niitä, pienempiä ja lapsia ku, minuha siit olj aena lähettävä, elläemet korjoomaa ja ... Ni se kasso iis niitä lapsia.

HIRVENSALMI

Johannes Huhtiniemi, s. 1882 • Haast. Pekka Lehtimäki 1962

Hirvensalmi on Mikkelin lounainen naapuri. Lähellä Joutsan rajaa on Hirvensalmen Hirvenlahti. Johannes Huhtiniemi oli sieltä syntyisin. Näillä main murrealue vaihtuu toiseksi: Joutsa kuuluu päijäthämäläisiin savolaismurteisiin, Hirvensalmi eteläsavolaisiin. Kertoja edustaa melko lailla päijäthämäläistä puheentapaa. Näyte on osoitus siitä, että puheenparsi muuttuu toiseksi vähittäin, niin että pitäjän sisälläkin aina on jonkinlaisia murre-eroja.

ENTISAJAN PELLONMUOKKAUSTA

Enne, ajettiin reellä lanta, pellolle. Ja, sitte, hevoselle, hankittiin mehtästä semmonen kakshoara-, -puu, joita nykyvällä sanotaa kakkuloiks. Mut siin olj semmonen koukka sit siinä puussa.

Ja ree sepää tehti vihtalenkki. Ja, niil olj kaks rekejä aena, yhtä hevosta kohti. Se toesta rekejä vei aena pellolle ni, se pistettii se, siihev vihtalenkkii se, se, kakkulakoukka kiinij ja, sitä rekejä se vei pellollej ja, ku se sae sem pellolle se toi samassa tyhjär ree sinnen navettaa ja otti tuas sen, toiser ree sieltä, ja sillä keino, sitä työtä